

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

Små barn daghem

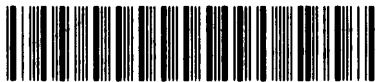

Biblioteket i Mölndal

Eab

Ex 5

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

14000

000153058

Små barn i daghem

BIBLIOTEKET
I MÖLNDAL

Socialstyrelsen
LiberFörlag Stockholm

Tidigare i serien *Arbetsplan för förskolan* har utkommit:

Del 1: *Vår förskola. En introduktion till förskolans pedagogiska arbete.* 1975 (rev 1977)

Del 2: *Vi lär av varandra. Om samspel och planering i förskolan.* 1975

Del 3: *Vi upptäcker och utforskar. Att arbeta naturvetenskapligt i förskolan.* 1975

Del 4: *Invandrarbarn i förskolan.* 1976 (rev 1978)

ISBN 91-38-04365-3

Foto: Beppe Arvidsson s 12, 17, 28, 54–55, 58, 70–71, 94–95, 104, 110, 116–117, 136, 154, 156, 159, 162, 171, 180, 207, 210, 216. Kjell Johansson/Bildhuset s 44–45, 187. Martin Naucclér/Sigma s 34, 78, 81, 145, 150, 163, 200. George Sessler/Bildhuset s 165. Bilden på s 20–21 från Stockholms Stadsmuseum föreställer Katarina Västra barnkrubba år 1906.

Omslag: Cinna Gross

Förlagsredaktör: Elisabeth Rinman

Fjärde tryckningen

© 1978 LiberFörlag

Bohusläningens AB, Uddevalla 1981

Innehåll

Förord 7

Daghem – samhälle 9

Daghemmet – en spegelbild av samhället 11

Idéer och föreställningar 14

Forskning om barn på institution 15

Samhället då och nu 18

Barnomsorgen då och nu 22

Attityder 24

Älska barn – vad är det? 26

Brev från en förskollärare Att älska andras barn?

Studieuppgifter 33

Att utvecklas – hur går det till? 35

Att vara nyfödd 37

Vad är utveckling? 39

Människan är redan från början en social varelse 43

Att bli en människa, en individ 48

Att göra tillvaron begriplig och att vilja påverka den 51

Barnet strävar efter sammanhang Att utforska och påverka omgivningen Att uppleva tid och förstå orsak – verkan Det magiska tänkandet Rädslan Språket

Studieuppgifter 67

Jag själv och andra 69

Att bli en självständig individ 73

Det första leendet Jag bryr mig om att just du finns Att kunna säga nej och att känna att jag är jag Att vilja likna Att vara en som kan Att tycka om sig själv och sin egen kropp

I vårdsituationen får barnet kunskap om sin egen

kropp 187

Måltiderna Att kissa och bajsas Tvättning och bad Av- och på-
klädning

Att få vila när man är trött 203

Studieuppgifter 209

De små och de stora behöver varandra 211

Åldersintegration – vad är det? 213

Nackdelarna med späd- och koltavdelningar 214

Fördelarna med åldersintegrerad grupp 215

Försöksverksamhet 217

Avslutande kommentarer 218

Vanliga sjukdomar och olycksfall hos spädbarn och småbarn 221

Allmänt om infekterade barn 224

Allmänna sjukdomstecken vid infektioner Feber Slöhet Smitta
"Påverkat barn"

Luftvägsinfektioner 227

Snuva "Körtel bakom näsan" Variga ögon Halsinfektioner
Öroninfektioner Hosta

Mag- och tarmsjukdomar 230

"Maginfluensa" Förstoppning Springmask

Hudsjukdomar 232

Allergiska utslag Impetigo

Barnsjukdomar 234

Vaccin mot barnsjukdomar Läkarkontakt

Olycksfall 235

Skallskada Klämskador och sår Brännskador Bett Tand-
skador Förgiftningar

Litteratur 237

Förord

Små barn i daghem belyser arbetet och arbetssättet med de minsta barnen i våra förskolor. Den riktar sig till alla som arbetar inom barnomsorgen, till föräldrar och till studerande inom utbildningar som berör barns uppväxt och fostran.

Boken ingår i den vägledande arbetsplan för förskolan som utarbetas i socialstyrelsens regi. Den har skrivits i nära samarbete med Familjestödsutredningen, som sedan 1975 speciellt har ägnat sig åt forskning och försöksverksamhet kring de små barnens uppväxtmiljö i daghemmet.

Boken behandlar det lilla barnets samspel med andra människor, stora och små. De vanligaste attityderna till att små barn är på daghem och hur dessa attityder påverkar arbetet, diskuteras. Vidare berörs – hur barns utveckling går till; att vara en i en grupp; att lära känna omvärlden genom leken; vård, rutiner och det pedagogiska arbetet m m. Boken avslutas med ett kapitel som på ett lättillgängligt och rådgivande sätt tar upp vanliga sjukdomar och olycksfall hos spädbarn och småbarn.

Små barn i daghem har skrivits av Lena Carlsson, Vanja Karlsson, Kerstin Sjöblom och Katherine Strangert. En arbetsgrupp bestående av Karen Blomqvist, Birgitta Bolin, Lennart Charpentier, Georg Holmquist, Anita Idestrand och Ulla Norström har bistått med synpunkter och egna bidrag under arbetets gång. Förskoleenhetens medarbetare på socialstyrelsen och en extern referensgrupp med representanter från berörda myndigheter och fackorganisationer har granskat materialet och lämnat värdefulla synpunkter.

Små barn i daghem är den femte delen i serien Arbetsplan för förskolan.

Stockholm i september 1978

Sven-Olof Hedengren

Daghem – samhälle

Daghemmet – en spegelbild av samhället

Hur ser en bra småbarnsmiljö ut? För alla som arbetar med små barn i daghem är det viktigt att ta ställning till denna fråga såväl som till egna känslor och värderingar inför yrkesarbetet. Detta påverkar ju både innehållet i det man gör och sättet att göra det på.

Det är också viktigt att redan från början betona att samspelet mellan människor i daghem påverkas av förhållanden som finns i samhället, mellan människor och inom människor. Man kan tala om en samhällsnivå, en gruppnivå och en individnivå.

Hur bra barnen kan få det i daghemmet beror på hur vårt samhälle ser ut och fungerar. Hur människor lever, bor och arbetar, vilken plats daghemmet har i samhället och vilken roll barn har – allt detta påverkar vad som händer i daghemmet (samhällsnivå). Samspelet mellan människor i och utanför daghemmet, hur de arbetar tillsammans och gemensamt tar ansvar för sin och barnens miljö inverkar också på arbetet i daghemmet (gruppnivå). Arbetet med barnen, hemma och i daghemmet, påverkas också av hur varje människa, vuxen

eller barn, känner sig och upplever sin tillvaro (individnivå). De olika nivåerna påverkar varandra sinsemellan.

Då värderingar och föreställningar betyder mycket börjar den här boken med ett avsnitt om idéer, samhällsutveckling och attityder till barnomsorg för att vi ska få en bakgrund till frågor som är viktiga att diskutera, t ex: Hur utvecklar ett barn en egen identitet när det växer upp tillsammans med kamrater i daghemmet? Hur stöder man barn i deras sociala utveckling? Är mamma bäst? Är små barn spröda plantor som måste skyddas från alltför mycket krav och ingripanden? Är självständighet bra hos små barn? Är de små vilddjur som måste skyddas från varandra?

Det som styr människans vardagliga handlingar är idéer och föreställningar om hur man vill leva och hur man vill att andra människor ska leva. De här idéerna byggs upp under hela uppväxten. Innehållet i idéerna är beroende av samhälle, livssituation och familj. Idéer, kunskaper och värderingar hjälper människan att avgöra vad som är rätt och fel, vad som kan anses vara normalt och onormalt.

När man inte känner som man borde göra eller om man gör som man inte borde göra, då får man skuld känslor och känner sig misslyckad och oduglig.

Delar av den här idévärlden är helt rationell och logisk. Man kan motivera och förklara varför man tycker som man gör. De skäl som tas fram är väl underbyggda och verklighetsbetonade. Andra delar av idévärlden är mindre rationella och logiska.

I många livssituationer finns färdiga mönster för hur en människa ska bete sig och känna. Delar av dessa mönster kan vara orealistiska, men de fungerar som förebilder för hur en riktig, normal och duktig människa ska vara. En mamma med ett litet barn ska känna sig lycklig, generös och moderlig. Idealbilder av den lyckliga, ömma och harmoniska modern blir ett påtryckningsmedel.

Men med dessa bestämda förebilder hindras man från att se att människan befinner sig i utveckling och förändring. Nya situationer ställer nya krav på människan och inre, psykologiska förändringar för med sig att människan ställer nya krav på förändringar i sin miljö. Detta ömsesidiga växelspel kräver perioder av bearbetning och omställning och då behöver människan stöd från sin omgivning. Pappor som vårdar små barn, mammor som går ut i yrkesarbete, personal som börjar arbeta i daghem kan finna sig i sådana situationer av bearbetning.

Idéer och föreställningar

Idéer och föreställningar om små barn och vad som är bra för dem har flera rötter. Tidiga erfarenheter från den familj och de samhällsförhållanden man växte upp i vävs samman med faktiska och önskade förhållanden i dag.

De små barn som var i daghem förr var där som en ren nödlösning medan deras mammor arbetade. Daghemmen var dåligt utrustade, personaltätheten var mycket låg och personalens utbildning var till största delen inriktad på att ge barnen fysiskt god vård.

Tanken att låta spädbarn få börja i daghem väcker fortfarande hos en del människor starka känslor av oro, trots att daghemmen i dag ser helt annorlunda ut. Även de som arbetar i daghem och föräldrar som låter sina barn börja där kan känna sig tveksamma. Psykologer, läkare, pedagoger m fl har uttalat sig och sagt att det kan vara skadligt för riktigt små barn att lämna sin mamma och den invanda hemmiljön. De skäl som man tagit fram har i huvudsak varit:

- Forskningen under 1940- och 1950-talen om personlighetsutvecklingen hos barn som vistats i barnhem eller upprepade gånger behövt byta vårdare.
- Småbarnens ökade benägenhet att få förkylningssjukdomar.
- Brister i daghemmen i dag som rör personalomsättning, personaltäthet, gruppstorlek, bristen på utbildad personal, dåliga möjligheter att ta hand om sjuka barn och alltför långa vistelsetider.

Men var kommer all den starka åsiktsbildningen mot daghem för små barn ifrån?

Mycket få människor har själva erfarenhet av att växa upp i en daghemsmiljö. De flesta har åtminstone i späda år varit hemma hos mamma. Dessa år anses vara mycket viktiga

för barnets utveckling. Många människor blir därför starkt engagerade i diskussioner som handlar om hur god spädbarns- och småbarnsmiljö ska se ut. Drömmar om tryggheten och den gränslösa kärleken hos mamman, som kan skydda från allt ont finns hos nästan alla människor. De drömmarna har man ofta, oavsett hur barndomen sett ut.

Det villkorlösa acceptandet, att bli älskad för sin egen skull, ömheten, närheten, värmen och den totala förståelsen finns med här.

Det finns också ofta inbakat ett motsatsförhållande mellan familjen och världen utanför. Familjen får stå för värden som närhet, kärlek och kontakt. Institution blir lika med opersonlighet, avstånd och brist på verkligt intresse för människan. I familjen kan man vara sig själv och utanför är världen hård och kall. Tanken och känslan att daghemmet kan vara en miljö präglad av värme, kärlek och personligt engagemang har ännu inte blivit tydlig för alla människor.

De här idealen blir ideal därför att de passar in i samhällsmönstret. De bidrar till att göra kvinnorna till en reserv på arbetsmarknaden. De får kvinnorna att acceptera sin situation och minskar deras benägenhet att göra något åt de orättvisor som drabbar dem. De bidrar till att männen stängs ute och stänger sig ute från det som kunde berika deras liv, nämligen värden och fostran av de små barnen. Drömmar, ideal och föreställningar fyller således både funktionen att ge mening och sammanhang åt människans upplevelser och rättfärdiga vissa förhållanden i samhället.

Forskning om barn på institution

Under och efter andra världskriget blev forskare allt mer uppmärksamma på att den tidiga uppväxtmiljön hade ett avgörande inflytande på den senare personlighetsutvecklingen.

J Bowlby gjorde år 1954 en sammanställning av den forskning som då fanns om små barn på institution. Han kunde visa att barn som i förskoleåldern under längre perioder bott på barnhem, eller som på annat sätt saknat fast förankring till människor, senare i livet löpte större risk att få olika former av anpassningssvårigheter.

De barnhem som tog emot dessa barn var emellertid inte alls rustade att möta barnens behov av kontakt, personligt engagemang och värme och inte heller erbjöd miljön några andra former av stimulans.

Forskarna lade i första hand märke till att dessa barn förlorat kontakten med sin mamma och sin familj. Det var framför allt i detta förhållande man sökte förklaringen till att barnen inte utvecklades väl. Dessa undersökningar handlade alltså inte om barn som hade föräldrar som älskade dem och kontinuerligt uppehöll kontakten med dem. Barnen vistades inte heller i en stimulerande miljö på dagen tillsammans med barn och vuxna som tyckte om dem. Dessa forskningsresultat har ändå haft stor betydelse för den svenska daghemsdebatten som dessutom påverkats av arbetsmarknadens behov av kvinnlig arbetskraft.

Även forskare har föreställningar om tillvaron. Dessa föreställningar har avgjort inflytande på vad man väljer att studera och vad man kommer fram till. Så handlar t ex tusentals undersökningar om relationen mellan mamman och det lilla barnet. Ett mycket begränsat antal undersökningar behandlar pappan och det lilla barnet. Det finns fler undersökningar om små barn och leksaker än om små barn och deras pappor. Undersökningar om små barns samspel med andra barn har varit fåtaliga. Ofta har undersökningarna gått till så att man placerat två barn framför varandra och studerat vad som hänt. Man har inte studerat vad som händer med barn och deras sociala utveckling när de får lära känna andra barn och regelbundet träffa dem i en grupp (Carin Ulin, 1949). Man vet i dag att späda och små barn behöver närhet och kontakt med människor som tycker om dem. De behöver

människor som engagerar sig i dem och som är beredda att leva sig in i, lyssna på och samspela med dem. Vardagen måste ha en viss kontinuitet. Men miljön måste vara så variationsrik och intressant att den stimulerar barnens nyfikenhet och ger utrymme för deras aktivitet och lust att undersöka. På senare år har undersökningar kunnat ge belägg för att spädbarn är sociala och lär sig samspel med jämnåriga människor långt tidigare än vad man hittills kunnat föreställa sig (Familjestödsutredningens diskussionspromemoria, 1978).

Den forskning som finns om små barns utveckling i svenska daghem är ännu inte särskilt stor. Det finns inga belägg för att bra daghem skulle vara skadliga för barnen vare sig i känslomässigt, intellektuellt, socialt eller motoriskt avseende (Kerstin Sjöblom, 1974). Tvärtom finns det flera resultat som tyder på motsatsen.

Samhället då och nu

Under de gångna hundra åren har människors liv i Sverige blivit mycket förändrat. Få lider längre materiell nöd, livslängden har ökat och barnarbetet är borta. Människor bor nu till största delen i städer och tätorter med helt förändrade bostadsförhållanden. Männen och de ogifta kvinnorna lämnade först hemmen för att yrkesarbeta. Senare började även de gifta kvinnorna med barn att göra likadant. I dag är ca 2/3 av kvinnorna med barn under 3 år ute på arbetsmarknaden.

De stora klyftorna mellan de rika, jordägarna, och de fattiga har blivit mindre iögonfallande. För de människor som levde i stor otrygghet blev den välbärgade bondefamiljens sätt att leva ett ideal. Drömmen om Sörgården har här sina rötter. Skillnaderna mellan olika människors sätt att leva har ändrat karaktär – men klyftor finns kvar. De brister som finns i vårt samhälle i dag är av annat slag.

Människors liv har spaltats upp i åtskilda verksamhetsområden utan direkt samband. Olika aktiviteter utförs på olika platser och ställer individen inför motstridiga krav som kan vara svåra att påverka för den enskilde. Tidigare var familjeliv, arbetsliv, utbildning och social verksamhet samordnade med varandra och ingick i tex bondesamhällets familj. Nu lever de flesta i små "kärnfamiljer" med få barn.

Strukturomvandlingen av arbetslivet har fört med sig att människorna, familjerna, måste bli rörliga och beredda att

flytta efter arbetstillfällena. Arbets- och bostadsmiljöerna har blivit ensidiga och utarmade på ett varierat liv. De icke-produktiva, gamla, barn, ungdomar och sjuka, har skilts från varandra och från de produktiva. Bostadssegregationen sätter sin prägel på förskolor, skolor och ungdomsgårdar. Familjer som flyttat från sin hembygd och det sociala nätverk av släkt, grannar och vänner som man där levit i blir lätt isolerade i sin nya miljö. Detta för med sig en utsatthet och ett starkt ömsesidigt känslomässigt beroende inom familjen. Det finns inga reserver. Mor- och farföräldrar arbetar ofta eller bor långt borta. Grannar hinner man inte lära känna. Det sociala nätverket har blivit uttunnat både för dem som är kvar på landsbygden och för dem som flyttat.

Inom familjen pågår också en utveckling och förändring när det gäller arbetsuppgifter och roller. Kvinnor går ut i yrkesarbete och männen börjar ta ledigt från arbetet för att vårda sjuka barn eller vara "pappalediga".

Under den senaste 10-årsperioden yrkesarbetar i allt större utsträckning småbarnsmammorna utanför hemmet. År 1977 var 66 % av mammorna till barn i förskoleåldern yrkesarbetande. Ca 13 % av barnen i förskoleåldern har plats i daghem. Över 80 % av de mammor som förvärvsarbetade före förlossningen återvände till sina arbeten innan barnet fyllt ett år. Endast 4 barn av 10 med en heltidsarbetande mamma får plats i daghem.

I familjer med heltidsarbetande föräldrar eller där en förälder är ensamstående är arbetsbördan och pressen stor. Det är svårt att hinna och orka med allt som ska utföras. I familjer med en förälder som försörjare blir den hemmavarande lätt isolerad och upplever brist på stimulans i en boendemiljö utan variationsrikedom. Den förälder som arbetar utanför hemmet kommer lätt utanför de nära relationerna med sitt barn.

Barnens uppväxtförhållanden hänger mycket samman med föräldrarnas hela livssituation. Hemmet är den uppväxtmiljö som har störst inflytande på barnet och dess utveckling.

När man jämför uppväxtvillkoren för olika barn märker man tydligt att de största olikheterna beror på hemförhållandena. Det råder stora olikheter mellan människor och familjer i fråga om hälsa, bostäder, utbildning, arbete, ekonomi och politiska resurser. Ofta är det så att dåliga förhållanden i ett avseende följs av dåliga förhållanden även i andra. Familjer med monotona och tröttande arbeten har oftare sämre ekonomi och bostadsförhållanden. Oregelbundna arbetstider och mindre möjligheter till innehållsrik fritid gör vardagslivet tyngre.

Barnomsorgen då och nu

Daghem har funnits i Sverige i mer än hundra år. De kom till för att ta hand om de barn som mammorna inte kunde ta hand om själva därför att de arbetade utom hemmet. Många barn fick klara sig utan både mamma och daghem. På daghemmen fick barnen god fysisk vård, men daghemsplats var inte något eftersträfvärt för dem som kunde lösa sin barntillsyn på annat sätt. Ju yngre barnen var, desto mer tveksam var man till att låta barnen vara i en grupp med andra barn.

Men redan under 1930-talet kan man tydligt se motstridiga hållningar. Så skriver tex Arvid Wallgren, professor i barnsjukvård, i en offentlig utredning: "Tendensen att rutinmässigt sända vilka småbarn som helst till daghem såsom heldagsbarn bör ur läkarsynpunkt motarbetas. Daghemmet bör ej växa ut till en institution som söver moderns plikt-känslor och minskar hennes ansvar för barnet."

Alva och Gunnar Myrdal betonar i "Kris i befolkningsfrågan" år 1934 barnens rätt till en stimulerande och utvecklande miljö. De ser kooperativa barnkammare med pedagogiskt material och utbildad personal som något eftersträfvärt. De skriver att kooperativa barnkammare inte betyder

”som många reaktionärer tro och förkunna – tillgivenhetens och den personligt betydelsefulla samvarons ersättande med kylig expertis och anstaltsanda”.

En mamma med en sex månader gammal son berättar för personalen när han introduceras till daghemmet i början av 1970-talet att hon själv började på ett daghem i mitten av 1930-talet 14 dagar gammal. När hon föddes hade fadern just blivit arbetslös. Mamman arbetade på kontor och den två år äldre systemen var på daghem. Mamman som inte skyddades av någon lag om rätt till ledighet vid barnsörd eller av någon annan lag om anställningstrygghet fick dölja för arbetsgivaren att hon var gravid. Hon fick uppge förkylning som orsak till att hon var frånvarande från arbetet i två veckor, när hon i verkligheten födde sitt barn.

Inställningen till daghem var länge mycket tveksam trots att ett stort arbete lagts ned på det pedagogiska innehållet. Man kan mycket tydligt följa att inställningen till daghem hänger samman med behovet av kvinnlig arbetskraft.

Under slutet av 1950-talet fanns omkring 10 000 daghemsplatser. Under 1960-talet började en stark utbyggnad och år 1977 fanns 103 400 platser. Sveriges riksdag har beslutat att 100 000 nya daghemsplatser ska byggas under perioden 1976–1980. Trots den stora utbyggnaden är det endast 13,7 % av alla barn i förskoleåldern som vistas i daghem år 1977. 22 % av barnen i förskoleåldern har kommunal barnomsorg. I kommunala familjedaghem vistades år 1977 64 800 barn i förskoleåldern.

Antalet daghemsplatser varierar mycket i olika delar av landet. I storstäderna och de nya förorterna finns en relativt större andel barn i daghem än ute på landsbygden och på mindre orter. Daghemmen är också av varierande storlek, utseende och kvalitet beroende av intresse och ekonomiska resurser inom kommunen.

I många kommuner löser man barnomsorgen för de minsta barnen med familjedaghem. Daghemsplatser för små barn är dyra, säger man. Eftersom man dessutom har haft och på

en del håll fortfarande har inställningen att små barn inte mår bra av att vara i grupp har dagbarnvårdare anstälts för de minsta. Allteftersom intresset och kunskaperna om små barn ökar ställer allt fler föräldrar krav på daghemsplats. Vistelse-tidsundersökningen som familjestödsutredningen gjorde år 1975 visar att fler föräldrar önskar daghemsplats än plats i familjedaghem för sitt barn.

Barn till skiftarbetande föräldrar och barn med behov av att vistas i mindre grupp t ex kan behöva familjedaghem.

Dagbarnvårdare behöver utbildning, kontinuerlig handledning och material för att kunna utföra sitt arbete inom barnomsorgen. De utgör en eftersatt yrkeskår som efterhand med all säkerhet kommer att ställa högre krav på sina arbetsgivare. Då blir kanske inte familjedaghemmen så ekonomiskt fördelaktiga längre.

När det gäller tillgång på utbildad personal i daghem är olikheterna stora. I de nyaste och mest exploaterade storstadsförorterna har man stora svårigheter att få personal över huvud taget, och där är personalomsättningen hög. Personal-tätheten är även den varierande i olika kommuner. En del kommuner följer socialstyrelsens rekommendationer, 2 anställda för 5 barn i åldrarna 6 månader–2¹/₂ år och 1 anställd på fem barn i åldrarna 2¹/₂ år–7 år, andra gör det inte.

Attityder

Så här kan det låta även år 1977 när tjänstemän, daghemsper-sonal, lärare och föräldrar talar om små barn i daghem:

Attityder från kommunernas förvaltning.

- Att personalen ska introduceras har jag hört talas om, men introduktion när det gäller små barn? Det var något nytt.

- Vi har problem på våra småbarnsavdelningar i distriktet. Kan du inte komma och tala med personalen *någon timme* på vår pedagogiska dag. Dom behöver lite råd och uppmuntran. (Assistent i planeringstagen.)
- Ingen har tvingat dig att vara kvar på småbarnsavdelningen om du tycker att det är arbetsamt. (Assistent i diskussion om den dåliga personaltätheten på småbarnsavdelningen.)
- Ska du som är så erfaren vara på en småbarnsavdelning, när vi behöver duktiga föreståndare. (Assistent på besök.)

Attityder hos personal.

- Världens roligaste jobb.
- Man sätter barn till världen och sedan lämnar man bort dem.
- Min erfarenhet är att barnen tar ett språng framåt i utvecklingen när de börjar i daghem.
- Det är en nödlösning.
- Jag kan ju ändå inte ersätta mamman.
- Jag tror att små barn mår bra i daghem.
- Jag har satt in en radio på småbarnsavdelningen så att barnen får höra en mänsklig röst. (Föreståndare som tyckte att personalen aldrig pratade med barnen.)
- Att vara med småbarnen vid vilan, det tycker jag är skönt.
- Jag har ingen aning om vad man gör med små barn. Har bara jobbat med stora. (Otaliga förskollärare under diskussioner på pedagogiska dagar.)

Attityder hos andra pedagoger.

- Arbetar du med små barn? Det behöver man väl ingen utbildning för. (Lärare i grundskolan.)
- Småbarnsavdelning – nej, den är jag inte intresserad av. Jag tycker att små barn är som amöbor. (Studierektor på besök på daghemmet för att stärka kontakten förskola-skola).
- Nu vill jag ut och arbeta med små barn för det är ju där all utveckling startar!

- Nu har vi sett nog. Spädbarnsavdelningarna ser ju alltid likadana ut. (Pedagoger på studiebesök på daghemmet efter att ha sett syskongruppens utrymmen.)

Attityder hos föräldrar.

- Jag försöker skaffa mig en ordentlig utbildning nu när han är liten. Då får jag bättre tid att umgås med honom när han blir äldre.
- Leker ni bara med dem eller uppfostrar ni dem också?
- Blir du inte "gaggig" av att bara umgås med småbarn?
- Oh, vad skönt att hon blivit frisk igen. Hon har längtat så till kompisarna och dagis. (Mamma till 1 1/2-åring.)
- Sedan Olle började på daghemmet kan han leka och ha roligt utan att hela tiden kräva att vi ska sysselsätta honom.
- Vi har roligare tillsammans nu för vi känner att vi inte är de enda personerna som kan ge honom stimulans, kärlek, trygghet och sådant. (Pappa till 15 månaders pojke.)
- Oh, man ser på Karin vad glad hon blir när hon får se barnen här på dagis. (Mamma till 8-månaders flicka som tidigare varit intensivt klamrande på sin mamma.)

Älska barn – vad är det?

Alla barn behöver känna sig älskade av de människor de har nära kontakt med. Många föräldrar tror att det är deras kärlek och fostran som betyder allt för barnen. På daghemmet ger personalen god fysisk vård. Det är hemma som all viktig påverkan sker. Med den inställningen behövs inget aktivt intresse för daghemmet och för hur barnet har det där. Men föräldrar måste få veta att alla människor som kommer barnet nära är betydelsefulla i något avseende.

Föräldrar vill att personalen ska ta hand om barnet vänligt och ömt. Men många vill inte att barnet knyts för hårt till

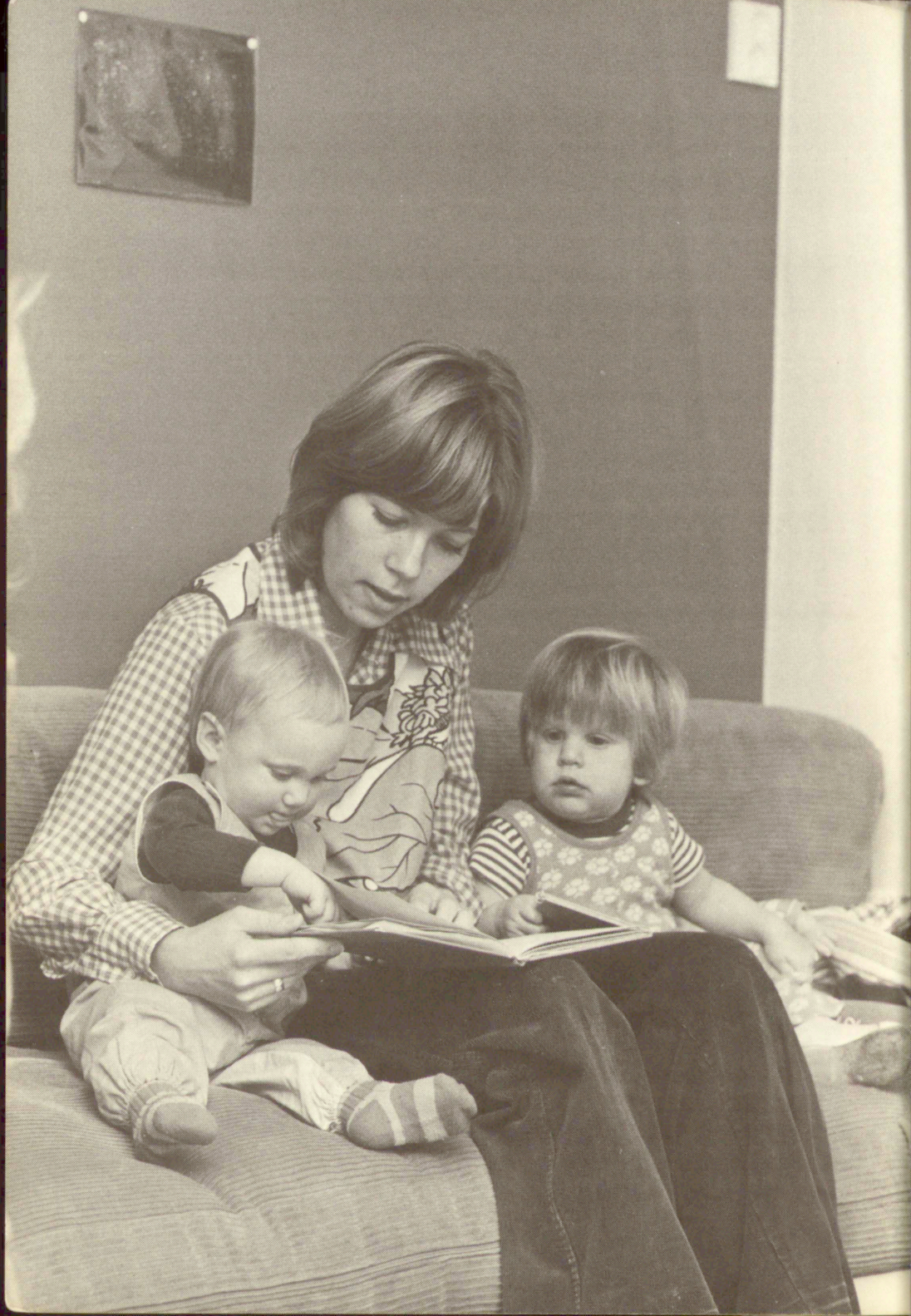
personalen och kärleksbetygelserna ska sparas för familjen. Barnen visar ändå spontant med pussar och kramar vilka de tycker om. När barnet glatt lämnar mamma/pappa på morgonen utan minsta tecken på ledsnad över att skiljas, men ger personalen en välkomstkram känns det svårt. Då kommer lätt känslan av att personalen tar barnet från föräldrarna. Personalen tycker det här är obehagligt. De drar sig för att visa sina känslor för barnet, när föräldrarna tittar på.

Personalen kan också bli avvisande i sin kontakt med barnen av rädsla för att barnen ska tycka om dem för mycket. De tycker kanske att de ska älska alla barn lika mycket. Men det kan man inte. Det är lika bra att vara ärlig på den punkten. Då först kan man börja bearbeta sin inställning. En stor barnomsättning, t ex på grund av att barnen vistas för kort tid på en avdelning innan bytet till nästa, kan också försvåra personalens möjlighet till djupare kontakt.

De som arbetar och lever så stor del av en dag tillsammans som personal och barn på en daghemsavdelning gör måste få visa att de tycker om varandra. Både barn och vuxna måste dessutom ha rätt att tycka om olika människor olika mycket.

Oftast är det i verkligheten så att barnen fäster sig mer vid någon i personalgruppen. Barnet väljer ibland ut någon att tycka bäst om. De vuxna som inte får barnets värme ska inte känna sig mindre värda för det. Men genom att acceptera att barnet trivs bäst hos någon av personalen visar man respekt för barnets känslor.

Att ta hand om ett barn och vinna ett barns förtroende går inte alltid av sig själv. Den vuxne som tar emot ett nytt barn får satsa inlevelse och intresse. Personalen måste vara aktiv för att nå kontakt med barnen. Finns respekten för barnet låter man det bestämma takten. Vissa barn är svårare än andra att nå. Kanske är deras erfarenheter av att lära känna nya människor dåliga eller inga alls. De känner rädsla. De vuxnas försök att nå barnet i blickkontakt och i lek som annars brukar lyckas går inte. Då krävs större insatser från

personalen för att barnet ska komma in i gemenskapen. De vuxna måste känna ansvar för att ett barn får värme och omsorg. Det måste kanske lösas genom att de vuxna bestämmer sig för vem som ska ta huvudansvaret för att få detta barn att känna tillit.

Ibland händer det att ett barn som kommer ny till en avdelning får kontakt med ett annat barn där. Genom de vuxnas aktiva intresse för att stimulera barnens kontakt med varandra kan det nya barnet ganska fort komma med i gruppen. Barnen har olika erfarenheter av andra människor. Rädslan för nya människor, som en del barn har, tycks i många fall inte gälla för andra barn. De får komma nära, de ler mot varandra och känner på varandra. Vilken betydelse barnen får för varandra beror i hög utsträckning på vilken tilltro vuxna har till barnens förmåga att bry sig om varandra.

Brev från en förskollärare

Ibland vill jag byta jobb. Efter två år på en småbarnsavdelning känner jag mig fortfarande oklar över hur vi ska jobba. Ska vi vara som ett hem, en skola eller vad då? Alla talar om hur viktiga de första åren är för människans hela utveckling, men ingen säger riktigt hur det ska vara när det är bra.

Vad är det som är riktigt viktigt och kan barn få det på daghem? Ska jag sträva efter att vara extramamma till varje barn eller ska jag göra något annat? Hos oss pratar vi mycket om det här, men vi tycker faktiskt olika. Jag tycker att jag gott kan tona ned min egen roll lite och försöka hjälpa barnen att hitta fram till varandra, men Eva tycker att vi som personal måste inrikta oss på att "trygga upp" varje barn och att vi måste liksom ta dem individuellt så länge de är så små. Vi pratar rätt mycket om hur mycket närhet, kontakt, tröst, stimulans och uppmärksamhet de små barnen behöver av oss vuxna och vad de skulle kunna få från varandra. Är det verkligen sant som det står i böckerna att barn inte kan leka med varandra och ha glädje av varandra när de är så här små? Jag tycker det verkar som om dom kan leka med varandra tidigt och att de har roligt av det,

det ser man ju direkt. Men hur kan man bäst hjälpa dem så att de får glädje av varandra och hur gör man för att bygga upp en grupp när det handlar om så små barn? Jag tycker det är viktigt att ge barnen känslomässig stimulans och tycker de ska få utveckla alla sidor av sin personlighet, men jag har flera föräldrar på mig som tycker att vi ska träna barnen mera i att lära sig bygga, pussla, prata. Andra föräldrar tycker att barnen inte ska få smutsa ned sig och att den *fysiska* skötseln är det viktigaste (att barnens näsor är torkade osv.).

Barn behöver trygghet det vet jag. Men vad är trygghet? Är det att alltid finnas till hands, att alltid trösta, släta över och avleda, villkorslöst accepterande, eller är det att ställa krav på barnen att försöka reda upp situationen själva och be om hjälp först när de inte klarar det? Hur tidigt kan barn förstå varandra, trösta och hjälpa varandra? Jag har plötsligt fått en känsla av att vi totalt har underskattat de små barnen, men Eva som jag jobbar ihop med tycker att jag är för hård. Att ställa krav kan ju också vara att ha tilltro till någon och jag tycker det verkar bra för deras självständighetsutveckling. Härom dagen t ex när vi var på promenad så gick Anders, 1 1/2 år, åt rakt motsatt håll när vi skulle gå hem. Vi ropade men han kom inte och vi började långsamt röra oss mot "dagis". Vi ville se om han förstod vad vi menade. Då kutade Lotta, 2 år, fram till honom, tog honom i handen och sa "gå nu Anders". Då kom de bägge hand i hand. Lotta sa glatt till mig "jag hämtade honom". Och jag sa "va bra att du hjälpte Anders". Då blir det ju mera så att vi alla hjälps åt, att vi alla bryr oss om och att vi delar ansvar både stora och små. Men Eva tyckte att det skulle kännas mer naturligt att någon av oss vuxna hämtade honom. "Det är ju i alla fall vårt jobb att se efter dem."

I allt man läser om små barn är fortfarande individen i centrum. Men vi jobbar ju och vill ju jobba med gruppen. När vi hade den särskilda informationen inför förskolereformen kom vi att i min grupp diskutera just det här med grupp kontra individ. I en grupp måste man ju ha vissa normer eller regler som är gemensamma för gruppen och som man ska försöka vara lojal mot. Vitsen är ju att alla i en grupp får känna att man strävar tillsammans efter att göra det bra för alla. Det måste ju vara bra för självkänslan att få känna att man kan ge andra något och inte bara ta emot, eller hur? Men i den särskilda informationen stod det ju bl a att vi på "dagis" inte fick sätta barnet i konflikt med föräldrarnas normer och regler (vi

skulle alltså anpassa reglerna på "dagis" efter familjernas önskemål) och sedan stod det att vi på "dagis" ska sätta gränser som är individuellt avpassade efter varje enskilt barns person och ålder. Särskilt betonar man ju att barnen måste ha frihet att uttrycka alla sina känslor och mötas av en accepterande attityd. Men vad gör man då om känslorna går ut över någon annan i gruppen eller hela gruppen? Det kan ju lika gärna bli så att det är djungelns lag som råder. Den starkaste vinner.

Dessutom är det ju så att personalen själv ska bestämma hur de vill jobba och så ska var och en liksom känna efter vad just den vill och känner för. Det talas så lite om att också vi vuxna i ett arbetslag t ex är en grupp människor och att det lika mycket behöver finnas en lojalitet mot gruppen som det behöver finnas en lojalitet mot en själv och det som känns viktigt för en i livet. Men en grupp ska ju inte vara en massa människor som råkar befinna sig under samma tak utan en grupp ska ju vara en helhet. Det är viktigt att alla känner att man strävar mot ett gemensamt mål och att alla försöker vara lojala mot de gemensamma regler man bestämt. Då blir det ju inte bra om var och en bara eller nästan bara gör det som man "känner för" för egen del.

Att älska andras barn?

Här hos oss försöker vi att inte binda barnen till oss. Det är bättre att barnet kan gå till vem som helst av oss, annars blir det problem när vi är sjuka, slutar tidigt, byter personal. Det är lika bra att de vänjer sig från början, så blir det inte så svårt sedan. Så om ett barn sträcker armarna mot någon annan när jag har lyft upp det för att byta t ex brukar jag inte låtsas om det eller också säger jag att Anna har inte tid nu. Barnen måste lära sig att alla är lika bra, det är väl det som är samarbete. Skulle Anna gå fram och ta barnet, då skulle jag känna mig misslyckad. Om inte alla barn tycker om en ska man nog byta yrke. Då har man ju ingen hand med barn. (*Solens dag-hem*)

På vårt dagis gör vi inte så. Om någon vuxen får bättre kontakt med ett barn än vad jag får, tycker vi det är bra och riktigt. Varför ska inte barn få välja vilka dom vill umgås med, det får ju vi vuxna.

Varför skulle alla barn trivas ihop med mig, när inte alla vuxna och jag funkar ihop? Naturligtvis ska jag som vuxen anstränga mig för att ta kontakt med barnen, men får jag inte det med alla är det ganska naturligt. Man ska väl ändå inte konkurrera om barnen, man ska väl sträva efter att göra det så bra och riktigt som möjligt, både för barn och vuxna?

Märker vi att ett barn är speciellt känsligt en period, tar sig en vuxen an det barnet tills man kan slussa in det i gruppen igen. Efter ett tag lär man sig hur man ska stödja barnet utan att knyta det så hårt till sig så att ungen blir totalt beroende av en. Kontakt är jätteviktigt men det betyder ju inte att den ska vara nära och intensiv hela tiden. Vuxna ska vara trygga baser att utforska från och kunna komma tillbaka till. (*Månens daghem*)

På vår avdelning försöker vi ge barnen en trygghet med bara *en* person. Vi vill ge barnen samma typ av relation som mamma–barnrelationen. Dvs vi försöker bilda grupper om två–tre barn kring varje vuxen, som alltid tar hand om ”sina barn”. Det är lite svårt när man är borta eller så eftersom barnen är mest vana vid mig, men barnen får verkligen starka band till ”sin” vuxna, vilket vi tror är nödvändigt för att ungen ska utvecklas. Vi tror att det ska vara så få vuxna som möjligt kring ett litet barn om barnet ska utveckla en egen identitet och känna sig trygg med andra och sig själv. (*Stjärnans daghem*)

Studieuppgifter

1. Hur ser en bra småbarnsmiljö ut?
2. Är mamma bäst?
3. "Jag tycker att små barn ska vara hos mamma. Varför ska jag ändra min inställning?"
4. Vad menar du med en "ny papparoll"?
5. Finns det någon ny "mammoroll" också?
6. Behöver ensamstående pappor mer hjälp än ensamstående mammor?
7. Vilka fördelar och nackdelar finns med familjedaghem, tycker du?
8. Vilka fördelar och nackdelar finns med daghem, tycker du?
9. Vad kan man göra för att minska personalomsättningen på daghemmen?
10. Vad menar du när du säger "jag älskar mina ungar"?
11. Får man älska andras barn?
12. Läs "Brev från en förskollärare" ännu en gång och diskutera: Vad är trygghet? – Vad är självständighet? – Är daghemmet ett hem, en skola eller vad ska det vara?
13. Gå tillbaka till kapitlet och försök komma fram till var du fått din egen inställning till barn i daghem från?
14. Diskutera med arbetskamrater och föräldrar för att se om dina tankegångar om hur barn ska ha det går ihop med hur du vill leva ditt eget liv och hur du vill ordna det för dina egna barn.

Att utvecklas –
hur går det till?

Att vara nyfödd

Blunda och tänk. Försök att känna efter hur det var när du själv var nyfödd. Du visste ingenting om dig själv eller om världen runt omkring dig. Innan du föddes behövde du inte andas, maten kom till dig i en jämn ström så att du aldrig behövde känna hunger, inget starkt ljus nådde dina ögon och du levde i en jämn temperatur. Nu när du är född strömmar mängder av nya intryck mot dig genom ögon, öron, näsa, mun, hud, muskler och inälvor. Men det finns ännu inte någon som kan tolka, förstå vad intrycken betyder och det finns inget minne eller erfarenhet att relatera dem till, ingen som vet hur man kan handskas med dem. Du själv och världen runt om dig är för dig sammanblandade med varandra: det finns ingen skillnad mellan inuti och utanför. Intryck från dina olika sinnen kommer var för sig och kan inte sättas i samband med varandra. Den hand som far förbi *dina* ögon är ännu inte *din* – den känsla du har i armens muskler kan ännu inte sättas ihop med det du ser.

Det kommer att ta tid för dig och du behöver hjälp av andra människor för att skapa ordning och mening i tillvaron. Du är beroende av andra människor både för fysisk omvårdnad och för att växa psykiskt.

När du sover väcks du ibland av obehag från ”kroppen” eller från ”omgivningen”. Du fäktar, sparkar, andas häftigt, bajsar, kissar, skriker för att bli fri från denna spänning, helt oberoende av vad det är för slags obehag du känner. Vid hunger, kyla, starkt ljus,

starkt ljud, magont, blöjskav osv blir din reaktion så att säga "total".

Under den första levnadsmånaden får du förlita dig till dina medfödda reflexer för att klara att leva. När något rör vid din kind vänder du huvudet mot det, när något rör vid dina läppar öppnar du munnen och suger och när något rinner ner i halsen, sväljer du. Redan efter några gånger börjar du att söka mer effektivt, suga med större säkerhet och klarar bättre att andas och svälja på samma gång. Redan nu börjar du lära dig något. En annan reflex som blir till hjälp för dig är den som får din hand att gripa tag när något stryker dig inne i handen. Till att börja med griper du lika krampaktigt reflexbetonat vad det än är, men så småningom lär du dig att litet anpassa greppet efter "föremålet". Det är utifrån dessa reflexer som du sakta börjar skapa ordning i mängden av intryck.

Det är nästan omöjligt att föreställa sig hur det känns att vara nyfödd, trots att vi alla varit det. Minnen från den tiden är inte sorterade eller insatta i ett sammanhang som senare minnen blir. Varje upplevelse finns liksom för sig själv. Barnet kan se, höra, lukta, smaka, känna, men de olika intrycken "säger" inget och kan inte kombineras med varandra. Det finns ännu inte "någon" som kan tolka dem, sortera dem, jämföra dem med andra intryck. Barnet vet ännu inte något om världen eller om sig själv. Men hos barnet finns en inbyggd strävan efter att skapa en ordning, ett sammanhang i tillvaron. Medan jag skriver, lyssnar jag på musik på radion. Jag försöker tänka mig hur jag skulle uppfatta musiken om jag aldrig hade hört någon förut. Förmodligen skulle jag bara höra ett brus. Möjligen skulle rytmen, klangfärgen, tempot tala direkt till mig och ge mig en känsla av välbehag eller obehag. Efter att ha spelat igenom skivan kunde jag kanske känna igen vissa melodier eller teman, men det skulle dröja länge innan jag kunde känna igen vissa instrument, kunna urskilja deras väg genom melodin, uppleva förväntan inför möten mellan olika instrument, förstå helheten och uppleva de olika delarnas bidrag till denna helhet.

Om det nu var så att jag samtidigt fick lika mycket intryck genom andra sinnesorgan på samma gång (kände i kroppen, lukta, såg, smakade) och inte kunde skilja ur på vad sätt intrycken kom till mig och helt saknade system att sortera efter, skulle jag ha ett jättearbete framför mig att urskilja och skapa sammanhang och mening i mina erfarenheter.

Vad är utveckling?

Utveckling är svår att beskriva. Än sker den långsamt och gradvis, än sker den hastigt och som i språng. Under en period utvecklas ett område snabbt medan andra verkar stå stilla eller rent av verkar gå tillbaka. Ett område kan plötsligt växa och få större betydelse i helheten. Därmed kommer det att på ett nytt sätt påverka andra områden av utvecklingen. Redan själva ordet, utveckling, uttrycker en rörelse, en ständig förändring, en strävan.

Något som är tydligt genom hela utvecklingen är att det försiggår ett intensivt utbyte mellan barnet och omvärlden. Barnet försöker ömsom anpassa sig till den, ömsom anpassa den till sig. Allt sker i en strävan att nå någon form av balans.

I och med att barnet växer och utvecklas och får fler erfarenheter av sig själv och omvärlden kan det "ta in" och bearbeta fler intryck och upplevelser. Ibland kan man märka att utvecklingen tagit ett stort steg och att barnet är på något sätt förändrat. Det kan innebära att det närmar sig världen på ett nytt sätt och kräver nya former av gensvar.

Barnet tar in nya erfarenheter och anpassar dem till tidigare *assimilation*. När barnet inte kan "ta in", *assimilera* och få det nya att passa in i de gamla "handlingsmönstren", krävs en inre förändring, *ackommodation* för att barnet ska kunna "ta in" det nya och förändra och utveckla nya handlingsmönster (Piaget, 1968). (Jämför med din egen reaktion när du läser något här som du först inte förstår.)

Förskollärare Jojjes beskrivning av en situation från ett litet barns verklighet kan bli ett exempel på *assimilation* och *ackommodation*.

Jag har känt Danne i flera månader nu. Danne kommer varje morgon med mamma – ler mot mig – vänder ansiktet mot mamma och skrattar. Denna procedur upprepas varje dag. (Det här känner jag igen... *assimilation*.) En dag föreslår jag att få följa med Danne

hem. Danne låtsas inte höra eller vill han inte...? (Hem – där bor ju jag med mamma och pappa – ska Jojje dit...?) Allmän förvirring. Under tiden går jag bredvid Danne och hans mamma på väg ”hem”. Danne sitter som en stel pinne i vagnen och stirrar framför sig. Mamma påpekar att så här brukar han aldrig göra. Vägen mellan daghemmet och hemmet brukar uppfyllas av kommentarer som – ”där kyrkan – där trädet – där hundarna” – alltså en noggrann beskrivning av vägen.

(Jag känner igen – jag kan – jag vet – det stämmer varje gång – lycka!) Men nu stämmer det inte alls. Jojje är ju med – Jojje hör ju till ”dagis”. En intensiv bearbetning – ett slags ackommodation försiggår i Dannes inre. När vi till slut kommer hem till Danne låtsas han att jag inte existerar. Mamma säger: ”Nä’ men Danne – det är ju Jojje – vad är det med dig?” Danne går direkt till leksakshörnan – tar leksak efter leksak, håller upp dem och stirrar stint på mamman och säger: ”Va’ ä’ de? Va’ ä’ de?” Under hela tiden existerar jag inte för honom. (Jojje – här? – men? – förvirring – jag tar till något som jag verkligen vet att jag kan – mina leksaker – en efter en...)

Efter ca 20 minuters ignorering av min existens och efter noggrann genomgång av varje leksak och deras benämning ser Danne försiktigt på mig. Han tar upp en boll – ler tveksamt och kastar bollen mot mig – jag tar emot den (precis som vi brukar göra på dagis). Danne brister ut i skratt och kastar sig i mina armar. En ny erfarenhet alltså: ”Jojje kan också vara ’hemma’ ibland hos mig.”

Danne har alltså införlivat något nytt och spännande. Då och då brukar Danne och jag prata om den episoden – han lyssnar då intensivt och kommenterar livligt vad som hände.

En tid senare är Danne ”hemma” hos mig – samma sak upprepas – fast tvärtom så att säga – en del av tryggheten och ”det här känner jag igen”-känslan består i en bandspelare som han känner igen från sitt ”hemma”.

Begreppet ”hemma” är för Danne i dag något betydligt mer mångfasetterat än det var för några månader sedan.

Utveckling kan beskrivas på många olika sätt. Det finns ännu ingen heltäckande teori som kan förklara och beskriva allt. Det är viktigt att försöka få med både beskrivningar av vad som händer *inne i människan*, vad som händer *mellan männi-*

skor och vad som händer *mellan människor och samhället de lever i*. Det sker en ständig påverkan i båda riktningarna mellan dessa olika system. Det lilla barnet, som ännu inte har en stabil och färdig personlighet påverkas mest av den miljö, den familj, det daghem det lever i. I denna påverkan byggs grundstenar i personligheten upp. Redan från första dagen får barnet lära sig glimtar av hur en människa i just den familjen, i det samhället ska vara. Men lika tydligt är det att barnet är aktivt och påverkar sin omgivning. Med sina skrik, leenden, joller och kroppshållning får det omgivningen att reagera, att svara, att försöka möta barnet.

I spänningsfältet mellan inre och yttre, mellan människan och människor i omgivningen sker utvecklingen. I en ständig växelverkan påverkar individen omgivningen och inbjuder till allt mer nyanserade former av samspel. Erfarenheterna måste ordnas och organiseras för att få mening. Ju rikare och mer nyanserade dessa erfarenheter är, desto mer innehållsrik och förfinad blir förmågan att uppfatta och tolka intryck.

Tänk t ex på babyn som jollrar för sig själv. När någon jollrar tillbaka, ökar barnets joller och så småningom kan man märka att det förändras. Med stigande ålder och erfarenhet kan barnet urskilja olika ljud och tonfall och kan själv ge uttryck för olika sorters joller. Om ingen svarar på barnets joller får det inte rika "jollererfarenheter" och "jollerstrukturen" blir mindre innehållsrik och mindre nyanserad.

I barnstugeutredningens betänkande Förskolan del 1 och 2, 1972, beskrivs tre delområden i personlighetsutvecklingen. Man talar om *jagutveckling*, *begreppsbildning* och *kommunikation*. Uppdelningen i delområden har gjorts för att förenkla förståelsen av personlighetsutvecklingen. Svårigheten med sådana begrepp är att det i praktiska situationer nästan är omöjligt att särskilja dem. Att t ex lära sig ordet "nalle" är ett steg framåt både för jagutvecklingen, för begreppsbildningen och kommunikationsförmågan. Dessutom finns det en risk att man inte uppmärksammar andra viktiga sidor i barnets utveckling.

Utvecklingen anses gå från *det konkreta, det gripbara, till det tänkta, det abstrakta*. Den går vidare från *egocentrism mot decentrism* (Piaget, 1968). Med egocentrism menas att barnet inte kan se att någon annan än barnet självt kan vara utgångspunkt för det som sker. Med decentrism menas att människan kan se sig själv som en del av mänskligheten där även andra "jag" kan vara i centrum.

Tidigare försökte man beskriva barnets psykiska utveckling genom att lyfta fram olika områden. Man talade om *motorisk, intellektuell, känslomässig, viljemässig och social utveckling*. Moralutveckling har ibland behandlats för sig. I den modellen blev det svårt att se hur samspelet mellan olika delområden ser ut och hur de hela tiden ömsesidigt påverkar varandra.

Den fysiska utvecklingen och den psykiska utvecklingen är förknippade med varandra på ett avgörande sätt. För de vuxna som har omsorgen om barnen är alla områden i utvecklingspsykologin viktiga.

Det är också betydelsefullt att ge akt på hur barnet uttrycker sig med sin kropp. Barnet använder kroppen olika dels beroende på hur långt det kommit i sin utveckling, dels beroende på självkänsla och trygghet i gruppen. Barnets sätt att röra sig, att röra sig fritt i rummet, att våga vara aktiv i leken, klättra, springa, hoppa, dansa och prata ger de vuxna kunskap om hela barnet.

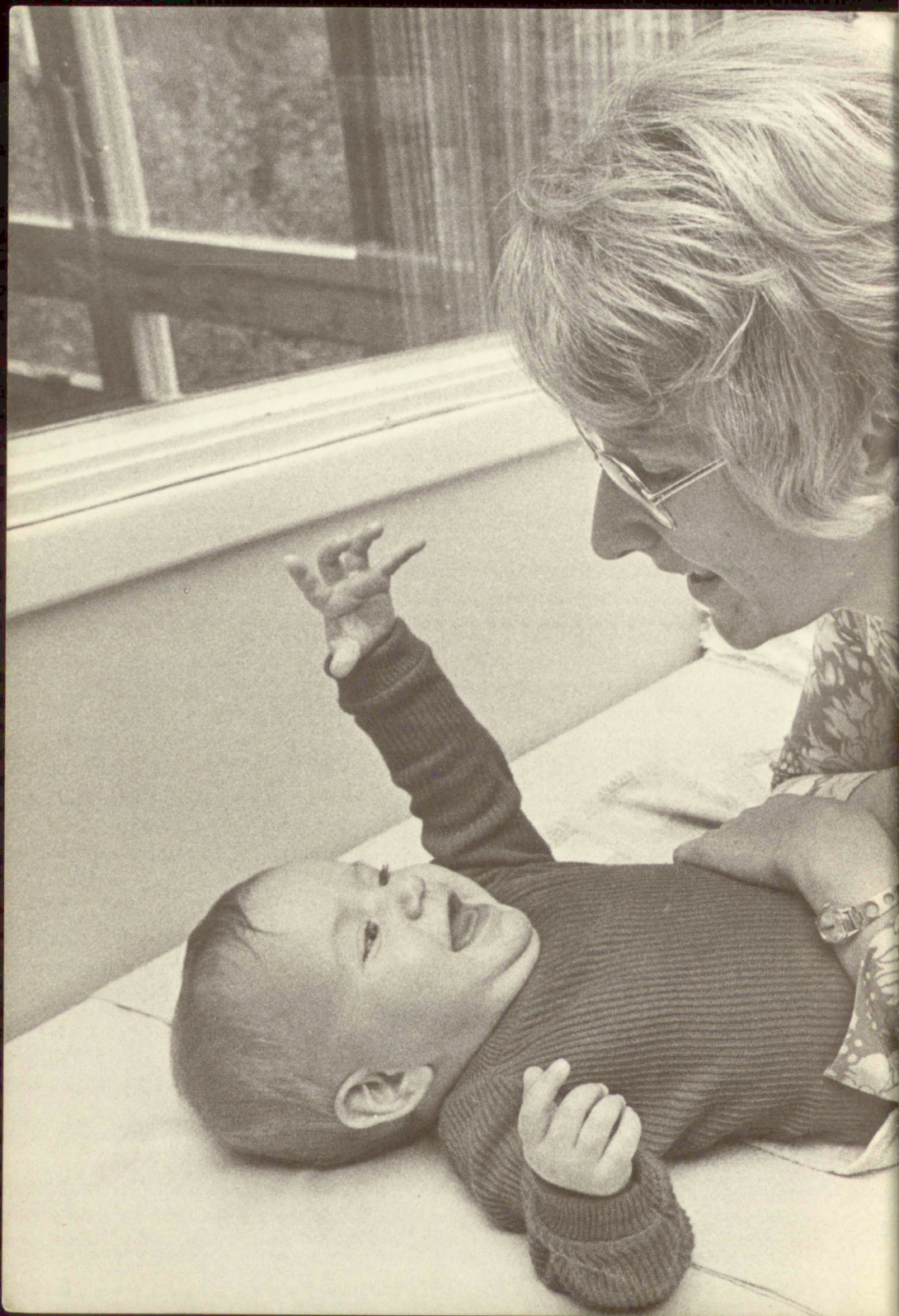
Ytterligare ett sätt att beskriva utveckling på är det som finns i psykoanalytiskt orienterade teorier (tex S Freud, A Freud, Erik Homburger Erikson, S Fraiberg, M Mahler, R Spitz, Erich Fromm m fl). *Den känslomässiga utvecklingen och identitetsutvecklingen* får här stor betydelse. Drivkraften eller motivationen i all mänsklig aktivitet ser dessa teorier som ett sökande efter lust, tillfredsställelse och jämvikt. Det som väcker ett känslomässigt intresse kommer att uppmärksammas och människans aktivitet kommer att inriktas på detta. Detta engagemang kommer alltså att påverka vad man lär sig, vilka erfarenheter man gör och är en förutsättning för

att vilja sträcka sig utanför sig själv över huvud taget. Dessa teorier uppmärksammar barnets utveckling från att upplevelsemässigt vara ett med omgivningen mot ett urskiljande av sig själv som individ. Det första leendet, rädslan för främlingar, att kunna säga nej och att uttrycka att "jag är jag" är steg i denna utveckling. I denna utveckling kan man uppmärksamma en strävan efter att finna en balans mellan ett inre jag och det som är omgivning. Detta "inre jag", upplevelsen av att vara någon, har både en individuell och en social sida. Att vara någon är att både ha ett "jag" och ett "vi".

Människan är redan från början en social varelse

Av forskning och erfarenhet vet man att människan föds med ett intresse för andra människor. Spädbarn är inte passiva mottagare av vilka intryck som helst från omgivningen. De kan redan mycket tidigt själva bestämma vilka intryck de vill koncentrera sin uppmärksamhet på. De väljer ut de intryck, den stimulans som bäst passar dem, passar deras inbyggda förutsättningar. En del forskare kallar detta en personinriktning eller en sociabilitet och utgår från att den är en ärftlig benägenhet. Den är av stort värde då den hjälper barnet att "närma sig", att intressera sig för människor därför att det är dessa som hjälper barnet att överleva.

Tidigare ansåg man att spädbarns förmåga att uppmärksamma och reagera på stimulans från omgivningen var mycket liten, men under senare år har man kunnat konstatera att alla spädbarnets sinnen (syn, hörsel, smak, lukt och känsel) fungerar redan från födseln. Redan under den första levnadsmånaden lär sig spädbarnet att använda sina sinnen alltmer nyanserat och aktivt.

Spädbarnet riktar sin uppmärksamhet särskilt mycket mot människor därför att de har en mängd egenskaper som drar till sig barnets uppmärksamhet. Genom forskning har man konstaterat att människans ansikte sett rakt framifrån är särskilt intresseväckande för spädbarnet. När flera sinnesorgan samtidigt stimuleras ökar spädbarnets uppmärksamhet. När det dessutom får ett snabbt och mångdimensionellt svar ökas möjligheten till samspel. Ögonen är ett viktigt blickfång. Barnet reagerar också tidigt på den mänskliga rösten.

Redan mycket små barn strävar efter samspel. På olika sätt drar spädbarnet till sig människors uppmärksamhet. De gråter – en människa reagerar – lyfter upp dem, de ler – en människa ler tillbaka och pratar kanske, de jollar – någon svarar och kanske ler mot dem. Leendet hos spädbarnet kommer först som ett svar på att de ser ett ansikte.

Medan barnet växer och får allt större erfarenhet av omgivningen och av ansikten, kan det urskilja tydligare och reagera med mera urskillning. Inläringen startar tidigt. Det skrik som först betyder ”jag har det obehagligt” förändras, kommer att innehålla fler uttryck och fler nyanser. Det kommer att rikta sig till någon för att sedan rikta sig till några utvalda människor. ”Det är dig jag ropar på.”

I vissa miljöer får spädbarnet mer uppmuntran och stimulans att använda ”signaler”, att uttrycka sig. Dess leenden blir fler och bredare när det får gensvar, när det blir upplyft, talat till och när någon ler mot det som svar. Dess joller ökar, blir mer innehållsrikt och innehåller flera melodier när människor besvarar det med joller, leenden, lek eller genom att ta upp barnet.

I och med att barnet börjar känna igen en eller några människor, börjar det utveckla en anknytning till dem. Med detta menas att barnet utvecklar en social relation, där det aktivt söker sig till och vill samspela med denna utvalda människa eller dessa utvalda människor. För att denna sociala relation ska kunna utvecklas och bli intensiv och innehållsrik behöver barnet få gensvar.

I samspelet utvecklas relationen mellan dem mot en allt större sammansatthet, innehållsrikedom och nyansering.

När ett barn fäster sig vid människor som det känner igen och tycker om kan det i en period i slutet av första levnadsåret börja reagera negativt och visa rädsla för främlingar. Denna reaktion anses hänga samman med att barnet nu kan få uppleva att människor är olika och att nya ansikten på något sätt stör eller hotar de "inre bilder" – minnen – det håller på att bygga upp av de människor som är betydelsefulla för dem.

Barnet visar på många olika sätt att det själv aktivt söker sig till människor, som det är fäst vid. Det tittar mer på dem, "hälsar på" dem, sträcker armarna mot dem, jollrar och ler mot dem. Det protesterar på olika sätt när den eller dessa personer går, det försöker följa efter och när det är oroligt vill det klänga sig fast. Barnet kramar, pussar, klättrar på och utforskar och undersöker den människan eller de människornas kroppar, kläder. Det använder dessa personer som en trygg bas att utforska omvärlden ifrån och det återvänder dit så snart något oroar det.

Det finns alltså hos barnet en aktiv strävan efter att få någon att samspela med, och så snart barnet börjat kunna urskilja och känna igen de vuxna som blivit betydelsefulla för det, är det mot dem det sträcker sig. När barnet visar en mycket stark anknytning till en människa är det därmed inte sagt att det är den enda viktiga personen i barnets liv. Andra människor blir viktiga därför att de kan påverka och utveckla många olika områden i barnets utveckling. Det är bra och roligt för ett barn att vara känt och omtyckt av fler människor än ett litet fåtal.

Om barnets vanliga vårdare inte ger tillräckligt med gensvar, försöker barnet att få kontakt med och utveckla sociala relationer till andra människor. Barn som växer upp hemma kan binda sig starkast till den förälder som inte är hemma och vårdar det eller till ett syskon. Barn i daghem får fler möjligheter att lära känna och fästa sig vid flera vuxna, vilket ger dem en rikare och mer mångsidig samspelsmiljö. För barn

som inte får så mycket gensvar i sin hemmiljö blir daghemmet en ny möjlighet.

Barnets eget sökande efter någon att samspela med har tidigare underskattats. Tonvikten lades i stället på de vuxnas aktivitet. Med denna nya kunskap kan vi se barnet med "nya ögon".

Det finns mycket som talar för att det är den sociala miljön som avgör anknytningens omfattning. Där barnet sköts av flera människor och där det har tillgång till socialt samspel med många är det sannolikt så att bindningarna från början knyts till flera personer. Personernas förmåga att stimulera och besvara spädbarnets strävan efter kontakt påverkar dess lust att fästa sig vid denna eller dessa människor. Styrkan och innehållet i kontakten hänger samman med den tid man har tillsammans och den ömsesidiga glädje som samspelet skänker dem. För barnet (precis som för vuxna) är det också viktigt att anknytningarna får bestå, så att de inte hastigt avbryts.

Att bli en människa, en individ

Upplevelsen av att ha en egen identitet, känslan av att vara någon som är något, som tänker något och som känner något, utvecklas ur ett samspel med andra människor.

Redan under den första månaden av sitt liv intresserar sig barnet för omvärlden, även om det är mycket upptaget av intryck från sin egen kropp och den stimulans det får via sina sinnen. Men mycket snart, redan i slutet av första levnads månaden kan man märka att barnet alltmer intensivt börjar intressera sig för sin omgivning. Barnet kan emellertid ännu inte skilja ut sig självt från omgivningen eller skilja ut sig själv

från de människor som finns omkring det. I barnets upplevelse är det ett med sin vårdare och först långsamt börjar det skilja ut sig själv ur helheten. Först fram emot 10-månadersåldern har barnet en någorlunda klar uppfattning av att helheten består av två eller flera personer.

Tidigt utvecklas ett intensivt samspel mellan barnet och dem som vårdar det. Den vuxne svarar på vissa signaler från barnet och barnet ändrar sitt beteende gradvis efter dessa svar. På samma sätt förändras den vuxnes uppträdande efter barnets reaktioner. Genom detta ömsesidiga sätt att påverka varandra växer ett sammansatt samspelsmönster fram.

Detta samspelsmönster kommer att färga barnets personlighet och bli grunden för barnets sätt att förhålla sig till människor också i framtiden.

Från omkring 4 månaders ålder och ända fram till 3-årsåldern prövar barnet alltmer aktivt och på olika sätt att skilja ut sig själv och att pröva sin identitet. Att få en klar uppfattning av att finnas till som egen individ och att andra människor finns, även när man inte kan se dem eller på annat sätt uppleva dem med sina sinnen, det tar tid. Barnet börjar under den här perioden kunna minnas hur mamma, pappa och andra älskade människor ser ut. Det kan bevara minnesbilder och framkalla dem i situationer även när det inte har så starkt behov av dem.

När barnet lär sig att "skilja ut sig själv och bli en individ" prövar det på många olika sätt var gränserna mellan det egna jaget och andra människor går. Först kroppsligt och så småningom även i fråga om identitet. Identitet i bemärkelsen att "vara någon."

Barnets första upplevelse av sig själv tar formen av ett kroppsjag. Hudkontakt, värme, muskelavslappning, muskelspänning, rörelse och upplevelser från kroppens inre i vård-situationer och i lek och spel hjälper barnet att få en uppfattning om sin kropp och att tycka om den. I detta samspel kan barnet också börja urskilja sig själv från omgivningen och från andra.

I den första kommunikationen mellan barnet och dess vårdare har "kroppsspråket" stor betydelse. Det man vill säga varandra uttrycks med ljud och kroppsrörelser. "Jag älskar dig" – "jag blir glad när jag ser dig" känns i sättet att närma sig, hålla i och smeka.

Naturligtvis uttrycks även negativa känslor på samma sätt. "Du stör mig" – "du kräver för mycket" – "nu orkar jag inte med dig." Rörelser, gester, andning, tonfall, allt tillsammans blir en helhet som uttrycker det man känner i samspelet. Den vuxnes känslor för barnet och inför sin livssituation formar det känslomässiga klimatet runt barnet. Det är i detta klimat som barnet utvecklar sin känslovarseblivning, sin förmåga att tolka andra människors känslor och att nyanserat kunna uppleva och uttrycka sina egna känslor. Avslappning och tillfredsställelse ger barnet möjlighet att uppleva dessa känslor hos den vuxne. Anspändhet, oro och misströstan hos den vuxne vidarebefordras också till barnet. Det är därför det blir så viktigt att omgivningen stödjer och uppmuntrar de vuxna som har hand om vården av de små barnen.

I alla mänskliga förhållanden finns en blandning av känslor, allt ifrån sådana som upplevs positivt och bra till dem som upplevs negativt och obehagligt. För barnets utveckling är denna blandning eller variation i känslouttrycken något bra och utvecklande, så länge som de positiva, tillfredsställande känslorna får en övervikt. En grundläggande känsla av tillit och förtröstan blir då grunden för en senare utveckling.

När barnet får uppleva tillfredsställelse i och tillit till sin egen kropp och får upptäcka en spännande och stimulerande omvärld, kan det låta sin uppmärksamhet fritt pendla mellan inre och yttre upplevelser. På detta sätt börjar barnet kunna uppmärksamma "detta är jag och detta är icke-jag". Barnet börjar med sina sinnen utforska vad som är jag och andra. Denna eller dessa omtyckta personer blir nu en orienteringspunkt i det fortsatta utforskandet av världen. Det prövas genom att leka tittut, genom att göra utflykter från den vuxne som det tyr sig till och dessa utflykter blir med tiden allt längre

och varar i längre stunder. Någon gång mellan 1 och 2 år börjar det pröva gränserna för sig själv som självständigt tänkande och kännande person. Det skakar på huvudet och säger nej. Det upptäcker att det tycker något på egen hand, något som står i strid med vad omgivningen tycker. Först fram emot 3-årsåldern börjar barnet få en stabil uppfattning om att det både fysiskt och psykiskt är en fristående och självständig individ och kan då kalla sig själv för "jag". Nu har det förvärvat så många färdigheter, så mycket erfarenhet och kunskap att det börjar kunna fungera lite mer på egen hand.

Att göra tillvaron begriplig och att vilja påverka den

Tidigare har man framför allt beskrivit spädbarnet som passivt och utan något egentligt intresse för omgivningen. Men forskning och undersökningar under de senaste 10-15 åren har gett många belägg för att också spädbarn alltifrån födelsen är aktiva och intensiva, intresserade av "omgivningen". Den växande upplevelsen att själv vara aktiv i ett ömsesidigt samspel med omgivningen blir av stor betydelse. "När jag är aktiv kan jag påverka" – "när jag är aktiv svarar omgivningen", blir en grundläggande erfarenhet. Om omgivningen inte svarar och försöker tillfredsställa barnets behov, blir det lilla barnet oroligt och får svårt att rikta sin aktivitet mot någon, det t ex skriker och fäktar så intensivt att det inte längre känner bröstet eller nappflaskan mot sina läppar. Just för att barnet ska kunna få denna känsla av att kunna påverka sin omgivning med sitt eget handlande är det viktigt att behov tillfredsställs innan barnet överväldigas av oro och irritation.

Barnet strävar efter sammanhang

De första sammanhangen skapas när barnet använder sina reflexer som svar på sinnesintryck inifrån eller från omgivningen. Med sin kropp upplever barnet rytm, upprepning, regelbundenhet och att det finns vissa mönster i tillvaron. Ett mönster är t ex upplevelsen av obehag i magen – skrik – ljudet av fotsteg, ljudet av en röst – händer runt kroppen – känslan att bli upplyft – vaggande rörelser – lukt – en känsla på kinden – något varmt i munnen – behag i magen. Dessa upplevelser kommer att bilda en kedja av intryck; de kommer att höra ihop med varandra. Steg för steg lär sig barnet vad som ska komma härnäst, och efter ett par veckor tystnar det redan när någon lyfter upp det i trygg förvissning om att lindring ska komma snart. Det börjar få en aning om att det finns en ordning och en regelbundenhet i tillvaron.

Piaget är en forskare som har lärt ut mycket om barns psykiska utveckling (Se Vår förskola, 1977). Han beskriver hur den första inlärningen sker utifrån barnets reflexer och handlingar. När barnet är aktivt och gör något börjar det också att lära sig något. Handlingar som liknar varandra, som hänger ihop med varandra, kommer att bilda en enhet och ordnas i handlingsmönster som Piaget kallar för scheman. Så uppstår handlingsmönster kring gripandet, sugandet osv. Ett seschema omfattar allt det som har med seendet att göra, ett gripschema det som har med gripandet att göra. För att skapa sådana här scheman måste barnet sortera sina intryck och i detta sorteringsarbete skapar barnet sina första mycket primitiva begrepp. När barnet är aktivt och suger kommer det att uppleva att sugandet ibland leder till "någotvarmtimunnen- och behagligtimagen" medan det ibland leder till "ickevarmtimunnen" osv. Med hjälp av dessa upplevelser lär sig barnet att urskilja likheter och skillnader.

De första begreppen utvecklas på detta sätt. De blir efter hand mer precisa, mer nyanserade och tydligare. Så t ex suger barnet i början, utan urskillning, på allt som kommer i munnen.

Men så börjar det upptäcka att allt som kommer i munnen inte är likadant och i och med denna upptäckt förändrar barnet sitt sätt att suga. På så vis förändras och utvecklas "handlingsmönstren" så att barnet får fler "lådor" att sortera sina intryck i och kan reagera mer nyanserat och med större precision.

Barnet lär sig att skilja olika egenskaper hos tingen från varandra och de olika egenskaperna gör att det behandlar tingen på olika sätt, det avpassar sina handlingar efter verkligheten.

Långsamt börjar barnet så att kunna koppla ihop det som det ser med det som det hör, det som det ser med det som det känner osv. Mycket långsamt börjar olika intryck att kunna samordnas med varandra.

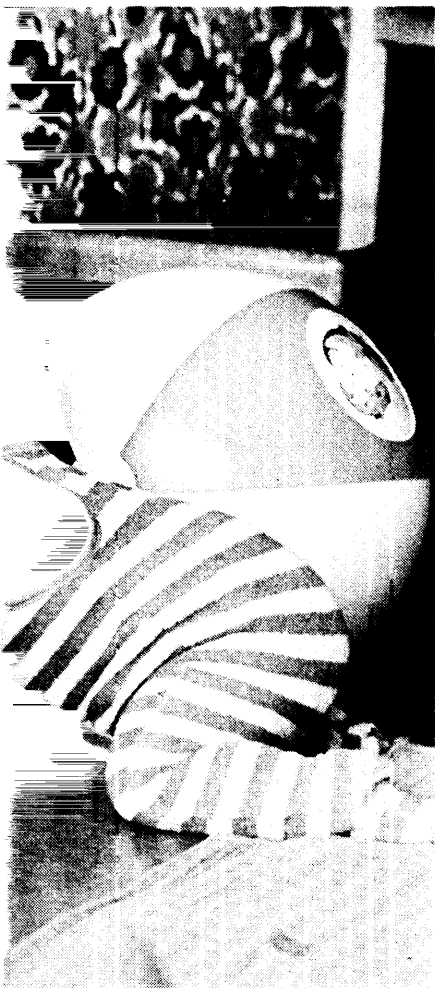
När barnet börjar sammanställa intryck från olika sinnesorgan ser vi början till de komplicerade förmågor som större barn och vuxna visar prov på när de kan sätta olika begreppssystem i relation till varandra. Det lilla barnet bildar begreppssystem utifrån det som det kan uppleva med sina sinnen.

Ju oftare barnet får se, känna och uppleva en människa eller ett föremål, desto lättare blir det att uppfatta och känna igen och att gradvis kunna bygga upp ett slags minnesbild. Man har kunnat märka att redan mycket tidigt blir barnet lyckligt när det känner igen något. Det arbetar med att sortera sina intryck av det välkända och upplever starkt igenkännandets glädje. När barnet börjar känna sig säker på det välbekanta vänder det sitt intresse mot nyheter. Dessa ska helst vara än en aning nya, än helt nya för att hålla barnets intresse vid liv.

Att utforska och påverka omgivningen

När barnet börjat bygga upp minnen styrs inte längre uppmärksamheten enbart av nya intryck. Tidigare erfarenheter och minnen kommer nu att styra vad det lägger märke till.

Det nya det upplever sätts i relation till vad det tidigare sett, hört och känt. De tidiga erfarenheterna kommer alltså att verka styrande på dem som barnet senare får. Detta hjälper barnet att få ett sammanhang i tillvaron, det klarar att känna igen människor och föremål och kan binda samman nuet med det förflutna.

Ju fler intryck det får och kan ta emot, desto rikare och mer nyanserade blir begreppssystemen. Dessa kommer sedan att påverka barnets senare förmåga att skapa nya begrepp och att kunna sätta dessa i relation till varandra.

De första kunskaperna om sig själv och omgivningen får barnet via sin egen kropp. Upplevandet är konkret och direkt knutet till kroppen och sinnena. Rumsupplevandet knyts till de konkreta erfarenheterna barnet får av att röra sig i rummet, av att se sig omkring, av att höra ljud. Uppfattningen om upp och ned, utsträckning i rummet, lutning, riktning, relationen mellan kroppar, djup, hastighet, tid, allt kommer ur erfarenheter som barnet får genom sin egen kropp. Varmt och kallt, tungt och lätt, hårt och mjukt är alla upplevelser som barnet får via sin egen kropp. Det är med hjälp av dessa kroppsliga begrepp om tillvaron som tänkandet har sin början. Abstrakt och logiskt tänkande "vilat på" dessa första konkreta kroppsliga upplevelser.

I början lär sig barnet att använda sina sinnen och kunna röra sig på ett bättre och mer samordnat sätt. Efter hand börjar det så att upptäcka att det som det gör påverkar och förändrar omgivningen. Man kan nu se att barnet försöker styra sina rörelser, försöker hålla kvar intressanta saker i blickfältet, försöker nå dem, ta i dem, smaka på dem, suga på dem, känna på dem osv. Med andra ord, det börjar visa koncentration och målmedvetenhet.

Det är en enorm intensitet som ett barn visar när det försöker nå den skallra som dinglar alldeles ovanför ögonen på det. Blicken försöker gripa den, händerna öppnas och sluts och så småningom försöker barnet styra händerna mot det intressanta föremålet. Rörelserna är ryckiga och man ser att

barnet ännu inte har grepp om avstånd, position, läge i rummet, hur det ska avpassa handen så att det kan få tag i föremålet. Men det ger inte upp. Det försöker igen. Rörelserna blir mer precisa, avståndsbedömningen säkrare och lägesbestämningen blir säkrare. När barnet väl fått tag i föremålet, undersöker det det med känsel och smak. Medan utforskandet pågår upptäcker barnet kanske att det kan få föremålet att svänga av och an och sedan upprepar det detta medan det ivrigt studerar effekten av hårda tag, lätta tag, tag från vänster, tag från höger, tag med fötterna osv. Redan den lilla 4-månadersungen gör experiment med verkligheten precis som 5-åringen undersöker maskar och larver och 14-åringen studerar elektriska magnetfält.

Skillnaden är den att det lilla barnet inte kan tänka sig en rörelse som det inte samtidigt utför; det kan inte arbeta med föreställningar oberoende av den konkreta verkligheten.

Människor blir särskilt intressanta för barnet. Deras reaktioner är mer sammansatta och spännande än de flesta döda tings. I samspelet mellan en människa och barnet finns möjligheter till stimulering, upprepning, variation och samskapande.

Fram mot 1-årsåldern börjar barnet att bli alltmer uppfinningsrikt och aktivt experimenterande. Barnet börjar intressera sig för andra sidor hos omgivningen än dem som det hittills haft erfarenhet av. En skallra kan man t ex både stoppa i munnen, skallra med, rulla, kasta – vad kan man mer göra med den? Barnet upptäcker att saker kan sättas i relation till varandra. Nallen kan sitta i vagnen och vagnen kan köras in under bordet. Klossar kan staplas på varandra. Ting kan försvinna utanför sinnenas omedelbara räckvidd, men ändå finnas kvar. Barnet börjar upptäcka att världen finns fast det inte kan uppleva den med sina sinnen hela tiden. Barnet börjar kunna bygga upp föreställningar och bilder både kring rum och tid.

Innan det lilla barnet lärt sig tänka logiskt, att kunna överblicka en situation och resonera för sig själv om den, så

händer det att det många gånger hamnar i förödmjukande situationer när det som det vill och önskar inte går att förverkliga eller där det hett och intensivt önskar två motstridiga saker på en gång.

Det finns en äkta känsla av att komma till korta när barnet inte kan ha *både* den röda mössan *och* den blå på sig på samma gång. Barnet klarar ännu inte att tänka på en sak i taget, att i tanken jämföra två saker, och att avstå den minst attraktiva. Att välja mellan två önskningar är ännu för komplicerat.

När barnet blivit ca 18 månader kan man märka att det börjar kunna skapa inre bilder, föreställningar och tankar om

konkreta föremål och händelser. Det börjar kunna "se med sitt inre öga", tänkande är inte längre så magiskt utan mer erfaret och realistiskt. Det börjar nu bli möjligt för barnet att tänka "om jag hade en pall, så skulle jag kunna nå upp". Tidigare förmådde det inte föreställa sig en pall och kunde inte kombinera olika delar i händelseförloppet så att de blev sammanhängande och realistiska.

De här inre bilderna är ett slags imitation av riktiga konkreta händelser som barnet varit med om. Ju flera inre bilder, föreställningar barnet har tillgång till, ju bättre det kan kombinera dem och använda sig av dem, desto bättre kan det förutse och påverka det som ska hända. Ju bättre det kan förutse, desto mer stärks känslan av att vara kompetent.

De "inre bilder", föreställningar, som barnet nu börjar använda i sitt tänkande är till att börja med lika sammanhangslösa som de intryck barnet som mycket litet fick genom alla sina sinnesorgan. Det kräver ett långvarigt och tålmodigt arbete att pussla ihop dessa "inre bilder" så att de blir meningsfulla, sammanhängande och kan användas i logiskt tänkande på ett systematiskt sätt.

Att uppleva tid och förstå orsak—verkan

För att få hjälp att skapa ordning och överblick i tillvaron behöver barnet inte bara nya intressanta och stimulerande saker att upptäcka och utforska utan behöver också få uppleva att det finns en ordning, en regelbundenhet. Händelser som upprepas och är sig lika hjälper barnet att känna igen sig, igenkännandets glädje, och det stärker barnets självkänsla att kunna förutse vad som ska hända. Under hela småbarnsåldern kan man räkna upp otaliga exempel på att barn har ett starkt behov av upprepning. Dessa blir ett slags motvikt mot allt det nya och expansiva. Här kan man se två motsatta strävanden som det är viktigt att finna en balans mellan.

Utveckling och förändring å ena sidan och upprepning, ordning och struktur å den andra. Balansen mellan dem kan aldrig upprättas en gång för alla utan måste ständigt återvinnas.

De första upplevelserna av tiden får barnet direkt och konkret i sin egen kropp. Vardagliga rutiner som återkommer med jämna mellanrum blir också en hjälp. Barnet känner hunger – det får mat. Barnet är sömningt – det får sova. De här första upplevelserna av tidens gång hjälper också barnet att få en uppfattning om orsak och verkan. Barnet får syn på flaskan och vet då att det är matdags. Overall och stövlar tas fram – det betyder ”ut och åka i vagnen”. Det dröjer länge innan barnet kan överblicka en hel dag och känner igen var i kedjan av regelbundet återkommande händelser det befinner sig.

Barnet får först långsamt ett tidsperspektiv på sin tillvaro. Först finns bara här och nu. Sedan kommer begreppen i går, i dag, i morgon. Det dröjer innan barnet förstår innebörden i ord som ”vänta en stund”. Den vuxne kan hjälpa barnet att förstå och överblicka tiden genom att beskriva det som ska ske. ”Först ska vi äta, sen ska du bada och sen ska du sova, Tina.” I de konkreta handlingarna blir tiden lättare att överblicka och orsak – verkan lättare att förstå. När det finns en viss regelbundenhet i dygnet, hjälper man barnet att bättre känna igen sig i dagens timmar. Eftersom barnets tidsupplevande är så diffust och vagt, är det i ännu högre grad än den vuxnes utsatt för känslornas inverkan. När barnet är hungrigt verkar tiden lång innan maten kommer. Är Pelle trött kan han inte vänta länge innan han får hjälp med stöveln som kom på fel fot.

Att få ett rimligt tidsupplevande är något som tar mycket lång tid. I vårt samhälle behöver vi kunna urskilja tidsavsnitt för att klara det dagliga livet. Eftersom kraven är så höga får vi förlita oss på klockor och almanackor som vi bär med oss. I andra kulturer räcker det kanske att titta på solen, att känna efter hur hungrig man är eller förlita sig på tecknen i naturen.

Upplevelsen av tidens längd påverkas starkt av hur vi

känner oss. Tiden rusar i väg, när vi gör något som fångar oss och kräver ett uppslukande intresse. Förvånat tittar vi upp, är klockan redan så mycket? När vi har långtråkigt sniglar tiden fram, visarna verkar stå alldeles stilla.

Det magiska tänkandet

Barnets första tänkande är präglad av dess brist på erfarenhet och kunskap om tillvaron. Eftersom barnet endast kan se tillvaron ur sitt eget perspektiv och inte har tillräckliga erfarenheter ännu av tid, rum och andra faktiska förhållanden, får det gissa och fylla i så gott det kan med sin fantasi. Detta tänkande brukar kallas magiskt tänkande och med det menas att det är orealistiskt, önskeuppfyllande och fantasibetonat. Under hela förskoleåldern finns det med, men förlorar alltmer i inflytande i takt med att barnet får ökade realistiska kunskaper om sig själv och världen det lever i. Får barnet stöd av vuxna som hjälper barnet att förstå sammanhangen, så ökas kompetensen och behovet av magiska lösningar minskar.

De vuxna vet att barnet är en egen individ, som lever i en värld där vissa ofrånkomliga lagar råder. Men barnet vet inte det. För det lilla barnet är det fullt möjligt för pappa att plocka ned månen från himlen, för mamma att se tvärs igenom en stängd dörr. Barnet kan tänka sig att deras egna tankar kan påverka världen runt om dem på samma sätt som deras handlingar kan det. De vuxna upplevs som allsmäktiga, allvetande och allseende och det är endast långsamt som barnet kan överge dessa föreställningar. Hos oss vuxna kan man märka att de delvis lever kvar både i vårt vakna liv, dagdrömmar och fantasier och i nattens drömmar. I de gamla sagorna finns det magiska tänkandet kvar.

Små barn behöver få uppleva att de vuxna, dessa mäktiga varelser, kan och vill hjälpa dem och kan rå på det som är farligt och skrämmande. Det är under dessa första år som förmågan att klara spänningar och att kunna aktivt ta itu med

skrämmande situationer grundläggs. En stark tilltro till att "de mäktiga krafterna står på min sida" ger trygghet och förtröstan.

En 1½-åring kan uppleva "när jag blundar, finns inte världen runt mig" eller "när jag gömmer ansiktet i händerna, syns jag inte". Den vuxne vet att det är inte möjligt att åka med badvattnet ut genom avloppet, att barn, vuxna, möbler m m inte kan sugas in i dammsugaren. Hon vet att världen är densamma när ljuset är släckt och att föremål inte är levande. Så är vi vuxna helt säkra på att en stol inte kan sätta krokben för oss när vi går förbi, eller kan kasta av oss när vi sitter på den för att äta.

Men för barnet är dessa saker inte alls självklara. Det måste pröva sig fram och få möjlighet att konkret uppleva vad människor och saker faktiskt förmår. Först då blir det möjligt att få en realistisk bild av världen och kunna handskas med den på ett verklighetsanknutet sätt. Det blir svårt eller rent av omöjligt att frigöra sig och bli självständig om man behåller sina första uppfattningar om vuxna och deras magiska förmågor. Men ett visst mått av magiskt tänkande är bra att behålla. Det är en stor tillgång att också senare i livet kunna släppa fram och fantisera omkring och leka med "orimligheter". Många anser att förmågan att tänka kreativt och nyskapande har sina rötter i det första magiska tänkandet och hur man som barn kunde använda det.

Rädslan

Det är mycket av det som sker under barnets första år som barnet har oklara begrepp om. Därför finns det många saker som kan skrämma ett litet barn. Att bli lämnad, att vara ensam, mörker, oväntade och okontrollerbara händelser och föremål är några exempel. Det kan vara små myror, stora hundar, människor som störtar sig fram och tar i ett barn som inte hinner förbereda sig. En stor vattenyta, en liten klick

målarfärg, sopbilen. Exempelen kan bli många och ibland överraskande.

Vuxna kan ge barn kärlek, trygghet och omtänksam vård. Vuxna kan också hjälpa barnet att få en realistisk inställning till skeenden omkring barnet, men det går inte att skydda barnet så att det kan slippa skrämmande upplevelser. Man kan försöka hjälpa barnet att bli en som behärskar situationen. Att kunna rå på är det bästa medlet mot skräcken. Att få sätta på och stänga av det vrålande, slukande odjur som är dammsugaren ger en verklig känsla av att ha herravälde över situationen. Det är viktigt att i egen takt få utforska rinnande, kletande färg tillsammans med en vuxen. Hon kan respektera och förstå och är beredd att visa hur en människa kan rå på materien och hur man kan hjälpas åt. I en period kan ett barn behöva spola i toaletten flera gånger efter varandra för att försäkra sig om att den inte är levande och beredd att sluka även barnet. Att tända och släcka ljuset, att leka försvinnande och återkommande, gömma-hitta är också att bli aktiv i förhållande till det skrämmande. I leken prövar barnet olika sätt att bemästra faran. Under hela förskoleåldern kommer barnet tillrätta med skräcken genom att uttrycka den och arbeta med den i lekens form.

När det lilla barnet i lugn och ro får utforska sin värld i förvisning om att det finns en trygg bas att återvända till om något skrämmande skulle dyka upp, då är det få saker som blir oöverkomligt skrämmande. Det här behovet av att ha en trygghetspunkt ställer särskilda krav på att det ska finnas kända och älskade vuxna att tillgå när barnet har behov av det. Detta för med sig att man måste ägna särskild omtanke när ett barn ska börja i daghem och i de vardagliga stunderna när ett barn ska skiljas från människor det tycker om, t ex i daghemmet på morgonen och kvällen.

Språket

Språket är ett av människans allra viktigaste uttrycksmedel. Det växer fram ur hennes längtan efter gemenskap med andra människor. Att få dela upplevelser och erfarenheter, att få känna sig förstådd och att kunna förstå andra blir möjligt med språkets hjälp. Att kunna ge namn åt händelser och föremål blir ett led i en strävan att begripa och förutse.

Språk är något som barnet lär sig i samspel med människor. Därför blir det viktigt att prata med barn. En uppväxtmiljö som innehåller ett rikt och varierat språk är bästa förutsättningen för att barnet ska lära sig och kunna använda ett språk. Här möter barnet ett språk som innehåller många olika sorters ord, begrepp och uttryckssätt. Det får uppleva glädjen i att själv formulera sig och det möts av människor som svarar och uppmuntrar. Mimik och gester, ljud och ord, allt blir värt att lyssna på och försöka förstå. Att lyssna på någon, att prata med någon betyder att man bryr sig om.

Den språkliga utvecklingen påverkar och påverkas hela tiden av utvecklingen inom andra områden. När ett barn lär sig nya ord och bildar nya begrepp, blir det möjligt att uppleva nya saker eller se händelser på ett nytt sätt. Ord för känslor och upplevelser gör det lättare att minnas dem och att sätta in dem i ett sammanhang. I och med att barnet börjar använda språket får det hjälp att tänka, eftersom språket i sig har en logisk uppbyggnad och hjälper till att få sammanhang i upplevelser och uttryck. När barnet lär sig tala kan det med språkets hjälp vidareutveckla sitt första tänkande i bilder till ett tänkande i ord. Först när man har tillgång till ord och symboler kan man tänka sig olika situationer, fundera kring dem, göra antaganden och lösa problem. När man har tillgång till ett språk kan man också fråga om sådant man inte förstår och som verkar obegripligt. I utforskandet av världen med hjälp av språket får barnet så småningom klart för sig att det lever i en värld som styrs av vissa ofrånkomliga lagar som människor inte råder över.

Det första språket är ett kroppsspråk. Barnet uttrycker sig med armar, ben, mimik, rörelser och ljud. När barnet blivit några månader gammalt börjar det pröva joller och ljudande både för att roa sig själv och för att komma i kontakt med människor i omgivningen. När det finns någon som svarar ökar barnets joller. Så småningom kan man märka att jollet förändras, det får en satsmelodi. Det entoniga upprepandet av stavelser nyanseras och på håll kan det låta som om barnet talade sammanhängande. Barnet iakttar och lyssnar på människor i sin omgivning och tar efter både ljud, mimik och rörelser. Det lyssnar intensivt även om det inte begriper ett ens av det sagda. Men allt detta lyssnande och "pratande" är en förberedelse till talet.

De första orden har ingen precis innebörd. Ma-ma-ma kan betyda "mamma kom", "mamma hej" eller "mamma jag vill ha mat". Orden uppkommer ur jollerramsor, stavelser upprepas om och om igen. Först så småningom kan barnet med hjälp av reaktionerna hos omgivningen få grepp om att just dessa stavelser hör ihop med en viss person. Mamma är då bara "min mamma". Att det finns många mammor dröjer det länge än innan barnet förstår.

Den starka lust att undersöka och utforska omgivningen som finns hos barnet gör det möjligt för det att få konkreta och sinnliga upplevelser av människor och föremål. Det är först när barnet kunnat titta på, gripa, smaka på, slicka på, lukta på, känna på ett föremål som det kan skapa ett innehållsrikt och verklighetsnära begrepp om det. Att kunna ge namn åt ett föremål ger inte tillräcklig kunskap. Barnet behöver känna, ta på och uppleva det med alla sinnen. Det är därför det blir så viktigt att låta barnen få utforska sin värld och att denna värld har ett rikt och varierat innehåll. För att orden även för vuxna ska kunna få färg, liv, innehåll behöver de ha ett nära samband med den verklighet som upplevs via sinnen. Ett torftigt och fattigt språk saknar detta levande samspel mellan ordet och det som ordet betecknar. Ju intensivare och mer nyanserat man kan uppleva verkligheten, desto mer har

man att berätta. Ju flera ord och begrepp "jag" har om verkligheten, desto mer nyanserat kan "jag" uppleva den. På detta sätt kan man säga att hela den intellektuella utvecklingen gynnas av att barnet får rika möjligheter att utforska och få sinnliga erfarenheter.

Lek med ord, ramsor och sånger blir en källa till glädje och ökar barnets förmåga att uttrycka sig. Ett rytmiskt upprepande av ljud och stavelser med avbrott för plötsliga och överraskande kombinationer blir ett nytt sätt att leka på. Att kombinera ljud med rörelser i sånger och lekar är roligt och ger nya uttrycksmöjligheter. De vuxnas gensvar på barnets inbjudan till ljudlek, ordlek och rörelselek blir av stor betydelse för den fortsatta språkliga utvecklingen.

När barnet kommer upp i 1½-årsåldern har de första orden fått ett mera klart och tydligt innehåll. I samspelet med omgivningen får barnet en uppfattning om ett antal enstaka ords innebörd och funktion. Så lär sig barnet sätta samman två ord till en kort ofullständig sats: "nanna sängen, ha kaka, ner stolen". Ordförrådet växer nu mycket fort och barnet börjar kunna kombinera orden på olika sätt. Möjligheterna att bli förstådd av omgivningen ökar i samma mån som ordens innebörd blir mera precis.

Så blir meningarna längre och mer komplicerade i sin uppbyggnad. Ju mer barnet får höra människor tala och själv får delta i samspråk, desto rikare och mer nyanserat blir barnets språk. Det blir alltså av oerhört stor betydelse för barnets hela utveckling att det får växa upp i en språkligt rik miljö, att det får höra människor tala med varandra och själv får delta i samspråk där ordens möjligheter kan prövas.

Studieuppgifter

1. Hur utvecklar ett barn en egen identitet när det växer upp tillsammans med andra barn?
2. Hur stöder man barn i deras sociala utveckling?
3. Är självständighet bra hos små barn?
4. Det lilla barnet är aktivt och påverkar sin omgivning. Ge exempel från barn du känner.
5. Barnet arbetar med att sortera intryck och upplever igenkännandets glädje. Exemplifiera från vardagen.
6. Människor är särskilt intressanta för barnet. Men olika barn har olika sätt att närma sig främmande. Beskriv för varandra några barns beteenden när de kontaktade nya människor.
7. Det stärker barnets självkänsla att kunna förutse vad som ska hända. När har du i ditt arbete med barnen sett exempel på detta?
8. Barnet uppfattar sin omgivning utifrån sitt eget egocentriskt sätt att se och utifrån sin egen begränsade kunskap. Iaktta de barn du sköter för att få exempel på detta.
9. Barn visar rädsla för många föremål och händelser. Ge exempel från din egen erfarenhet och berätta också om och hur barnet lärde sig klara rädslan.
10. Barns språk utvecklas i samtal med människor. Ge exempel på situationer där du i samtal med barn märkte nya språkerövringar hos barnet.
11. Barn leker med språket. Berätta om stunder där du har deltagit i leken och visat på språkets möjligheter genom att t ex rimma, säga ramsor, sjunga.

Jag själv och andra

Att bli en självständig individ

Det är ur samspelet med andra människor som upplevelsen av att vara en självständig individ utvecklas. Denna utveckling sker gradvis genom att nya erfarenheter läggs till de gamla. Ur den första diffusa upplevelsen av att vara ett med omgivningen växer känslan och erfarenheten av att det finns ett "jag", "du", "vi" och "andra". Nya möjligheter till samspel med människorna i omgivningen kommer till. Erfarenheterna från detta tidiga samspel kommer att påverka barnets syn på sig själv och på andra människor.

Det första leendet

Redan under andra levnadsmånaden kan man märka att barnets sätt att suga, se, känna förändras. Det är nu när barnet börjat bygga upp sina första begrepp om tillvaron, som vi kan märka en stor förändring. En dag ler det mot oss och i detta ligger ett igenkännande. Barnets leende påverkar starkt hela dess omgivning, nya möjligheter till samspel har öppnats. Barnet börjar bli en individ. Men ännu så länge ler barnet mot det mänskliga ansiktet – det skiljer ej på person.

Jag bryr mig om att just du finns

Redan före 3 månaders ålder finns det tecken som tyder på att barnet "känner igen" människor som vårdar det. Under de följande månaderna granskar barnet alltmer ingående nya ansikten. De visar oftast ingen rädsla utan snarare förvåning. Någonstans mellan 6 och 9 månader visar de allra flesta barn en kortare eller längre period av rädsla eller avståndstagande mot obekanta människor. Någoting har hänt inom barnet, det ser med nya ögon på världen. Mormor, som lugnt accepterades för en vecka sedan, väcker nu gråt och oro. De människor som barnet fäst sig vid har nu blivit personligt betydelsefulla. "Det är just dig jag älskar och vill vara med." Människor är inte längre utbytbara.

Barnets reaktion skulle kunna tolkas så här: Jag älskar dig och vet att du finns men jag blir rädd och osäker när jag inte ser, hör, känner dig. Jag är rädd att du plötsligt ska försvinna. När någon främmande tittar på mig, närmar sig mig, blir jag rädd för att du inte finns.

Barnets reaktion hänger delvis samman med att det börjar få begrepp om att människor och föremål har en självständig, egen existens, permanens. Man kan se hur det i denna period blir särskilt intresserat av att leka lekar som uttrycker försvinnande och återkomst. (Tittut, gömma-hitta saker.)

Under den här perioden behöver barnet extra mycket stöd och hjälp från människor det fäst sig vid. Det behöver på olika sätt få bevis för att dessa människor finns, att de bryr sig om, att de kommer tillbaka.

Det ligger ett oerhört samordnings- och generaliseringsarbete (erfarenheter man vunnit på ett område sprider sig till ett annat) bakom dessa första lite preliminära begrepp om tillvaron och människor i den. Först måste man kunna känna igen människor fast de är klädda i olika kläder, intar olika ställningar och befinner sig på olika avstånd, sedan måste man också kunna känna samma person fast han eller hon låter olika, är glad, ledsen eller arg. När barnet har skilt ut likheter måste det börja lära sig hur det själv ska förhålla sig, hur det ska svara på impulser från omgivningen. Dessutom måste barnet få begrepp om vilka likheter och olikheter som är stabila, som kommer tillbaka alltid eller nästan alltid och vilka som är tillfälliga. Detta kräver att det finns en viss kontinuitet i tillvaron.

När barnet får ha ett intensivt känslomässigt samspel med människor i sin omgivning får det möjlighet att uppleva att det själv är samma person fast det känner sig olika i olika situationer: "Jag är jag, fast jag känner mig olika och framkallar olika reaktioner från min omgivning." I dessa upplevelser är det av största vikt att barnet får erfara att känslan "att tycka om" överväger; det är den som ger tillförsikten i livet, övertygelsen att livet har något gott att bjuda. Men det är också viktigt att barnet får uppleva att människor också gör varandra arga och besvikna, att människor ibland är trötta och ointresserade. Att i övertygelsen om att man tycker om varandra också få uppleva och uttrycka andra känslor är viktigt för barnets självkänedom och människokänedom. Allt samspel mellan människor innehåller en stor mängd olika sorters känslor, och för att förstå sig själv och människor i sin omgivning behöver man både få uppleva och uttrycka det man själv känner och få uppleva vad andra människor har för känslor i olika situationer. Det är därför det blir viktigt att

vuxna är uppriktiga i sina känslor mot barn. Naturligtvis innebär detta inte att den vuxne alltid helt fritt kan uttrycka sina känslor mot ett barn; uttrycken måste avpassas efter barnets förmåga att ta emot, precis som med allt annat.

I lekar med andra barn och vuxna lär sig barnet om människors sätt att förhålla sig mot varandra. ”Jag ropar på dig, du hör mig och svarar, jag tappar/kastar något, du tar upp det, du rullar till mig, jag tar emot och ger tillbaka.” I dessa lekar lär sig barnet på ett konkret sätt vad givande och tagande, att vara aktiv och passiv är och hur man kan använda olika förhållningssätt i en kontakt. När vuxna inte svarar på barnets önskan om samspel får barnet mindre möjlighet att pröva olika sorters kontaktmönster och få kunskap om dem, och det får mindre möjlighet att uppleva att det kan påverka människor. Barnet behöver uppleva ”Vi kan göra något tillsammans, vi kan ha roligt ihop, vi kan skapa tillsammans”, och det är på detta sätt det lär sig de första grunderna i samarbete. För att kunna samarbeta senare i livet måste man ha tilltro till att någon ska lyssna på en, att man ska kunna förstå vad den andre säger, tro att man ska kunna göra något tillsammans osv.

För att kunna komma underfund med vad som händer i ett samspel mellan människor behöver barn utforska och experimentera också med känslor. Om den vuxne svarar med sina äkta känslor får barnet hjälp i att upptäcka att andra människor har egna behov och önskemål precis som barnet själv. Det är också viktigt att barnet får uppleva att andra människor bejakar sig själva och sina önskningar och kräver respekt för dem, samtidigt som de är beredda att diskutera dem och sätta dem i relation till andra människors önskningar och behov. Barn behöver hjälp av vuxna för att kunna sätta sina behov i relation till vad som är möjligt och önskvärt att uttrycka och eftersträva. Den vuxne kan hjälpa barnet att överblicka sammanhang både i tid och rum. Barnet behöver hjälp för att kunna vänta, planera, och få uppleva att det själv kan styra, förutse och nå lite mer långsiktiga mål. Att avväga

egna behov mot andras är svårt. Att klara att avstå från något man önskar starkt, går lättare om man får hjälp av en älskad vuxen. För att det ska vara möjligt måste både barn och vuxna känna "jag bryr mig om att just du finns" i alla fall.

Att kunna säga nej och att känna att "jag är jag"

En dag när barnet är mellan 1 och 2 år gammalt säger det nej. Tidigare har det kunnat vrida sig loss, knipa ihop munnen och på andra sätt spjärna emot ingripanden från omgivningen. Men det är först i 1½-årsåldern som barnet kan tydligt uttrycka att det vill något, önskar något och att det kan stå i motsatsställning till det omgivningen vill eller önskar. Barnet får nu möjlighet att se på sig själv med andra ögon. Han eller hon "är någon som vill något".

Ofta upptäcker man vad man vill först när man får ett förslag eller en uppmaning som man känner att man inte gillar eller accepterar. Därför blir nej ett så vanligt ord. Det är en hisnande upplevelse att märka att man är någon som tycker något och att det man tycker inte delas av andra. Barnet prövar nu vad som händer, det prövar på om det går att ha en egen mening, hur människor reagerar på det och vad det får för konsekvenser. I nejet finns både en stark känsla av makt och en hisnande känsla av ensamhet. De vuxna behöver hjälpa barnet med att finna "bra" situationer att säga nej i. Alla människor behöver kunna säga nej precis som vi behöver kunna säga ja till det vi vill.

Barn fastnar lätt i att säga för mycket "nej". Det är lika tokigt som när omgivningen är för konturlös och barnet inte får prova "nej". Båda ytterligheterna gör det svårt för barnet. Små barn har inte vuxnas omdöme. Deras osäkerhet om sig själva, sina gränser och sin förmåga är så stor att de behöver vuxnas stöd.

Barnet kan tvingas att krampaktigt hålla fast sitt nej när det känner sin existens som självständig individ hotad. Det är

ju inte så som barnet ibland tror "ger jag upp lite så förlorar jag allt". Det behöver mötas *både* av respekt därför att det är en människa som vill något *och* av stöd och uppmuntran och hjälp att försöka se konsekvenserna av viljandet.

Utvecklingen mot att bli en självständig individ går gradvis, "jag blir litet självständigare för varje dag". Ibland är det som utvecklingen tagit ett språng: "ifrån den stunden visste både jag och de att jag har blivit större och något har förändrats". Under vissa perioder kan man tydligt märka att barnet är särskilt uppmärksam på självständighet och frigörelse.

Det prövar och experimenterar med den. I huvudsak kan man se tre olika perioder där detta sker. Den första infaller när barnet är 1½–2½ år, den andra i 5–6-årsåldern och den tredje under tonåren. I alla dessa perioder prövar barnet självständighetens villkor och gör det på så sätt som står till buds i just den åldern. Sättet att säga nej på förändras ju med stigande ålder. Upplevelsen av självständighet väcker starka känslor och man kan hos 2-åringen, 6-åringen och tonåringen se samma pendlande mellan att vilja vara liten och beroende och att vara stor och oberoende, mellan att vilja vara likadan och att vilja vara unik.

Att vilja likna

Samtidigt som önskan att pröva själv är så stark så finns också en stark önskan efter att få göra saker tillsammans med vuxna och större barn. Barnet vill vara likt och vill göra likadant. ”Jag älskar dig och vill vara som du” utgör grunden för identifikation. Av alla krafter som styr utvecklingen är kärleken och längtan efter att likna dem man älskar den starkaste. Nu kan man se hur ivrigt barnet försöker göra likadant som vuxna och större barn. Det städar, diskar, snickrar, tar hand om och tröstar sina kompisar i daghemmet på samma sätt som de vuxna, tar efter mimik och gester osv. Ofta har de stor glädje av att få härma och medan de gör det lär de också viktiga saker om socialt samspel mellan människor. Kärleken till de vuxna gör det så småningom också möjligt för barnet att säga nej till sig själv, dvs att lära sig självdisciplin. Jag liknar ”dig” när jag säger nej till mig själv. I önskan att likna tar barnet över vuxnas normer och börjar på arbetet att bygga upp ett samvete, en inre röst som talar om vad som är rätt och fel. Det ska dröja många år innan samvetet blir en välbekant och stabil företeelse som barnet kan ha hjälp av.

I början kan det fungera bara korta stunder och om frestelsen inte är alltför stor. Barnet behöver då hjälp av

andra människor för att komma ihåg och förstå vad som är tokigt och kunna klara att säga nej till det. Det är till en början bara när de vuxna, som brukar säga ifrån, finns nära som barnen minns vad som är tillåtet och otillåtet. Exempel: Barnet som klättrat upp på bordet kommer ihåg förbudet när den vuxne kommer.

Att vara en som kan

När barnet utforskar världen lär det sig flera olika saker. Dels får det faktiska kunskaper om världen, dels lär det sig något om sig själv och sin förmåga, "jag är en som kan", och dels lär det sig något om människors reaktioner på den som försöker förstå. "Är vuxna stolta över mig när jag utforskar och undersöker eller slår de mig på fingrarna eller blir de rädda?"

Det som är häpnadsväckande och imponerande med små barn är deras starka önskan att lära sig, och att förstå. En vuxen människa skulle ge upp om den ställdes inför alla de svårigheter och motgångar en 2-åring vanligtvis ställs inför. Strävan efter att vara en som kan och förstår behöver dock viss uppmuntran och stöd för att kunna fortleva genom livet.

Hela denna åldersperiod präglas av en enorm aktivitet och undersökariver. Allt som kommer i barnets väg måste undersökas. Vad finns inuti, hur gör man, hur fungerar den, möjligheterna måste prövas. Barnets ökade rörlighet och önskan att besegra alla nya hinder för med sig ett klättrande, rutschande, hoppande, krypande som ofta kräver ingripande av en vuxen. Men det är viktigt att barnet får pröva själv och får uppleva känslan av "kan". Full av upphetsning och glädje kan det återvända från en farofull utflykt med uttrycket "kunde" på läpparna. Detta är första början på den viktiga upplevelsen "Jag klarade det!"

Barnet kan nu allt tydligare uppleva: "Jag är någon, jag vill något." Det börjar nu kalla sig själv för jag i stället för att

säga sitt förnamn. Detta för med sig att barnet börjar kunna se på sig själv, fundera över sig själv som en människa bland andra människor.

Att tycka om sig själv och sin egen kropp

Upplevelser som hänger samman med den egna kroppen har stor betydelse för identitetsbildning och självkänsla. Det är i undersökande lek som barnet lär känna sin kropp och dess möjligheter. Barnet leker med händer och fötter, rullar runt på mage, hasar fram till lockande föremål, kniper brödsmlor med fingrarna, känner på andra människors kroppar. Att få känna att man är tung att lyfta, när man spjärnar emot, att känna hur lätt man blir när man hoppar upp, lär barnet något om kroppars relation till varandra. Att kunna gå uppför en trappa, att kunna få ned foten i stöveln skänker stor glädje och tillfredsställelse och ger en sann känsla av kompetens. Upplevelsen av att "jag är en som kan gå på tå" förändrar t ex barnets bild av sig själv.

Barn i de här åren är ofta mycket stolta över sina kroppar och måna om att människor ska se och beundra dem. De vill gärna visa magen eller stjärten för att få beundrande tillrop från omgivningen. "Oh, en så rund och fin mage, oh, så många tänder, oh, vilka fina stövlar" betyder "jag tycker om hela dig och din kropp".

Nu när deras bild av sig själva byggs upp är de också speciellt känsliga för sådant som enligt deras mening kan förändra bilden. Att klippa hår och naglar, att få färg eller mat på sig kan upplevas som obehagligt av en del barn.

Det är naturligt för barnet att undersöka och smeka sin kropp. Det må gälla att suga på tummen, gnida "gosefilten" mot kinden, rulla håret runt ett finger eller att smeka stjärten.

Barnets sätt att röra sig säger mycket om hur barnet upplever sig självt. Att ha tilltro till sin egen förmåga och att kunna lita på att vuxna finns för att stödja barnet i svåra

situationer ger säkerhet även i kroppslig mening. För att kunna ha en sund och rimlig självkänsla behöver man tycka om sig själv och sin kropp. De tidiga upplevelserna av kroppen och hur den blivit bemött blir självkänslans utgångspunkt.

Jag och vi – om att växa upp i en grupp

Alla människor växer upp i någon form av grupp. Människor behöver andra människor och det är först i samspel med dem hon utvecklas. De flesta tillhör flera grupper. I någon eller några grupper är relationerna nära och djupa och får stor betydelse. I andra grupper är banden mellan individerna svagare. De små barnen behöver vara delaktiga i grupper där samspelsmönstret är rikt och varmt. Det förhållandet gäller i familjegrupp och daghemsgrupp där det finns en nära personlig kontakt och samverkan. De som tillhör en sådan grupp känner att "vi hör ihop, vi bildar en enhet, vi betyder något för varandra". I en sådan grupp blir det möjligt för människan att få kunskap om sig själv och sin del i ett större sammanhang. Och det är i relation till gruppen som hennes handlingar blir meningsfulla och får sin betydelse. Den här känslan av att höra ihop förstärks när gruppens livslängd ökar och relationerna mellan gruppens medlemmar får bli djupa och mångskiftande.

Förhållanden i samhället har ett starkt inflytande på grupper som kan bildas och hur de kommer att fungera. Det som är utmärkande för samhället kommer alltså att på ett eller annat sätt speglas i gruppens uppbyggnad, vilka regler som finns och hur människorna kommer att förhålla sig till varandra.

De grupper som människan växer upp i sätter sin prägel på henne. Det är som medlem i en grupp som hon lär sig hur människor förhåller sig och bör förhålla sig till varandra. Hon lär sig regler för samvaro. Dessa kunskaper ger henne en uppfattning om sig själv och vad som är möjligt att vänta sig av andra människor. De erfarenheter hon får i en grupp kommer hon sedan att föra med sig till andra grupper som förväntningar och önskemål om samspel. Utifrån sina erfarenheter kommer människan själv att försöka påverka de nya grupper hon kommer in i.

Barn som tidigt får positiva upplevelser av samskapande, av ömsesidighet och av solidaritet i en grupp, kan gå in i nya grupper på ett annat sätt än barn som inte fått dessa upplevelser. Barn som har upplevelser av att kunna påverka det som händer i gruppen har helt andra förväntningar och krav på nya grupper som de deltar i än barn som inte varit med om sådant. Hela det "känslomässiga klimat" som finns i de grupper där barn växer upp blir därför viktigt att uppmärksamma.

Det är svårt för små barn att hålla nära kontakt med människor i många olika grupper. De nödlösningar med täta miljöombyten som många föräldrar tvingas till när inte daghemsplatser finns att få, kan påverka barnet negativt. Barn som växer upp i flera olika grupper, där det finns stora skillnader i "klimat" eller regelsystem, kan få svårigheter att bygga upp en sammanhängande bild av sig själva och av andra människor. Hur stora dessa svårigheter är och vilka konsekvenser de för med sig är ännu så länge ett ganska utforskat område.

Alla barn växer inte upp under gynnsamma villkor. För några barn blir daghemmet den miljö som ger kärlek och som står för närhet i kontakten med andra människor. Personalomsättning och andra störande faktorer gör inte alltid daghemmet till den stabila miljö barnet kräver. Med bättre insikt om småbarnens behov kan samhället planera för en bättre omsorg för småbarnen.

Barnen behöver nära och varaktiga kontakter med fler

människor än den lilla kärnfamiljen kan ge. Mamma och pappa är betydelsefulla personer. Men de behöver utökas med fler vuxna och barn. Det kan ske i daghemmet där barnet får möjlighet att lära känna och ha personliga relationer till fler vuxna och barn.

Barnet får ge och ta emot känslor och bli del i en grupp som fungerar annorlunda än familjegruppen. Det får vara med i ytterligare en gemenskap. Det är bra för barnen att vara kända och omtäckta av många människor.

Barnet får möta andra jämnåriga barn som har roligt åt samma saker. På daghemmet måste barnet möta vuxna som är intresserade av små barn, som har kunskaper om vad små barn behöver för sin utveckling och som är villiga att samspela med dem på deras villkor.

Daghemmet kan bli en tillgång för kärnfamiljen och minska dess isolering och ensamhet. På daghemmet kan föräldrarna upptäcka att de har gemensamma intressen. Detta kan leda till en önskan att tillsammans försöka påverka sina och barnens livsvillkor.

Vad menas med daghemsgrupp?

Det finns många uppfattningar om vad som menas med en grupp inom förskolan. Är det en avdelning som utgör en grupp? Är det de spontana smågrupper som två eller flera barn bildar i sina lekar, som bör betraktas som grupp? Är det arbetslaget som utgör en grupp? I denna bok används begreppet *småbarnsgrupp för de barn och vuxna som har sin vardag tillsammans, som arbetar, äter och leker med varandra*. De lär sig trivas tillsammans och känner saknad när någon är borta.

Gruppens olika medlemmar har olika skäl till att vara på avdelningen. Barnen är där därför att föräldrarna förvärvsar-

betar. Somliga barn är dessutom i daghem för att deras föräldrar önskar att barnen ska få uppfostras i ett kollektiv som komplement till den fostran hemmet ger. De flesta vuxna är på avdelningen för att de verkligen vill ta hand om små barn. Men en del är där för att det var den enda tjänst som fanns att få. Mellan en del individer är banden starka, mellan andra är de svagare. Men varje individ är viktig för den gemenskapskänsla som utmärker gruppen.

Att vara vuxen i en småbarnsgrupp

Ledningen av småbarnsgruppen är beroende av den syn på små barn i grupp som personalen har. Arbetet planeras annorlunda när personalen tror att barnens trivsel i daghemmet inte bara beror på vuxnas närkontakt och intresse, utan att barnens betydelse för varandra också är viktig. Är personalens inställning till barn i grupp positiv uppmuntras tillfällen till samvaro mellan barnen. Tror personalen att gruppvistelsen är onödig för barnen kan många tillfällen till samlek gå förlorade.

De spontant bildade smågrupperna uppstår när barnen lärt känna sin miljö och varandra. De beror inte bara på vuxnas agerande. Men de kan naturligtvis uppmuntras mer eller mindre beroende på vuxnas attityder.

Pelle bankar med skeden i bordet. Tina, Johan och Kajsa följer efter. Ljudet åtföljs av svängande glada kroppar och de skrattar tillsammans.

Framför spegeln står Anna och provar sin mössa. Strax kommer Stina med sin. De drar ner mössorna över öronen och skrattar åt bilden i spegeln.

När grupper bildas spontant av barnen är det oftast pargrup-

per. Vanligen blir två barn som varit länge på avdelningen tillsammans mycket betydelsefulla för varandra. Ibland leker de bredvid varandra, ibland vill de bara vara nära varandra. De sätter sig kanske bredvid varandra på pottan och småpratar lite grand.

När personalen i småbarnsgruppen ser att barnen trivs tillsammans och har betydelse för varandra påverkar detta deras arbetssätt. Det ökar de vuxnas vilja att skapa sådana situationer där glädjen i samvaron blir större. Ibland är det viktigast att låta barnen fortsätta en lek som de själva påbörjat. Det stöd barnen behöver bäst innebär att vuxna ser till att inte barnen störs av vare sig andra barn eller vuxna.

Ibland behöver små försök till samlek uppmuntras. Det blir viktigt att se sig själv som den som kan göra stunderna ännu meningsfullare för barnen. Man övar på att lära sig hålla samman gruppen och ha roligt. Arbetet fördelas så att större möjligheter ges att följa upp moment med barnen som tidigare påbörjats. Den som varit med en grupp barn ute på gården fortsätter, efter ett par timmar kanske, inomhus och talar om vad som hände ute. Förloppet upprepas i en rörelselek och gruppen har lika roligt ännu en gång. *Vuxna och barn kan inte alltid arbeta tillsammans så att helheter kan följas och kontinuiteten kan hållas.* Men den personal som tror på att barnen i gruppen behöver varandra arbetar annorlunda än den som bara ser till individen. Känslan för att vara tillsammans, glädjen i att vara tillsammans och leka är betydelsefull för barnen. Den erfarenheten tar barnet med sig.

Vuxna kan också ta initiativ till olika aktiviteter i liten grupp, som då hålls ihop av den vuxna. Barnen måste vara roade av det som sker för att gruppupplevelsen ska vara värdefull. Visst behövs planering för de här lekstunderna, men viktigt är att sätta i gång leken när barnen är motiverade. Vad leken ska innehålla, vilken rörelselek som ska tas upp eller vilka bilder som ska användas i samtalet behöver planeras i förväg. *Men tillfället måste ofta tas i flykten, när det gäller små barn.*

Eva, en personal, sitter i myshörnan med Johan. De börjar sjunga. Flera barn kommer och vill vara med. En annan av personalen tar Pelle, som inte kan gå, i knäet och sätter sig hos de andra. De gungar i takt med rytmen. Barnen är med i sångstunden på olika villkor. Trivsel, glädje och varm stämning går inte att ta miste på. Sångstunden varar inte länge. Snart springer ett barn upp, ett annat följer efter. Den lilla gruppen upplöses.

Om en grupp ska hållas samman någon längre stund, 10–15 minuter, krävs vanligen en vuxen eller ett större barn som samordnare. Lekar som innehåller moment med rörelser, rytmer, kropps- och sinnesövningar har stor betydelse för kontaktskapandet i småbarnsgruppen.

När personalen ser sitt eget arbetslag som den enda fasta gruppbildningen blir barnen ett antal individer som var och en kräver nära kontakt med en vuxen i de flesta av dagens situationer. Man tror att barnen som leker i par eller 3–4-grupp gör det mer av en händelse än för att de behöver varandra och det väcker förvåning mer än verkligt intresse. Att barnen har roligt ihop törs man nästan inte tro på. Man räknar inte med samlek förrän omkring 3-årsåldern.

När vuxengruppen ser att de små barnen bryr sig om varandra, tror på att de har roligt tillsammans och uppmunt- rar deras glädje över att träffas när de varit borta från varand- ra uppmuntras barnens lek med varandra. Känslan av gemen- skap mellan barn och mellan barn och vuxna stärks.

Alla barn och vuxna har ändå behov av att vara ensamma ibland, för att leka, arbeta, läsa eller vila. En avvägning mel- lan aktivitet och vila och mellan ensamhet och gruppsamvaro behövs för att det ska vara positivt för stora och små att vara tillsammans. Naturligtvis underlättas arbetet med barngrup- pen om alla vuxna ser som sin uppgift att stimulera barnen till en fin gruppsamvaro.

Samspelsmönster i gruppen

Den form av ledning eller styrning som en grupp har påverkar gruppmedlemmarnas sätt att förhålla sig till varandra. De mönster som utmärker daghemmets ledarskap har alltså direkt betydelse för de små barnen. Många människor beskriver en demokratiskt fungerande grupp i daghem så här:

Vuxna som kan lita på varandra, som känner trygghet i sina ledarroller och som vet vad som förväntas av dem i yrkesarbetet utgör bra vuxenmodeller för barnen. Den enskilda individen har utifrån sin kunskap och erfarenhet möjlighet att påverka arbetet. Varje individs resurser tas till vara. Alla medlemmar lyssnar på varandra. Både små och stora kan uttrycka vilja och känsla och har möjlighet att påverka det som sker. Detta kan ske på olika sätt. Vuxna bestämmer tex daghemmets rutiner. Vad de bestämmer beror på hur barnen har det bäst. Att följa barnen betyder inte alltid att göra det små barn vill. Men det innebär alltid att respektera barnets känsla när det inte är möjligt att följa barnets vilja. En ömsesidig respekt för människan finns alltid i botten.

Det arbetssätt som anknyter till demokratisk fostran kallar barnstugeutredningen dialogpedagogik. Elin Michélsen har i "Dialogpedagogik på småbarnsavdelningar" sammanfattat innebörden i begreppet så här:

1. att personalen har en målsättning med sitt arbete med barnen, vilken de försöker formulera och successivt utveckla,
2. att personalen betonar relationerna mellan de vuxna och barnen som det centrala i sitt arbete för att uppnå målet med sitt arbete – att det är förhållningssättet som är pedagogiken.
3. att personalen ser traditionellt pedagogiska aktiviteter (rita, måla, sjunga, lägga pussel, fingerfärgsmålning, vattenlek etc) som viktiga men sekundära, att dessa aktiviteter ses som pedagogiskt meningsfulla först när de ingår i något större sammanhang. (Se avsnitt om lek, s 151.)
4. att personalen är övertygad om att även det allra minsta barnet kan och har glädje av att med alla sina sinnen undersöka och

upptäcka sin värld och därför låter barnen pröva sig fram själva och ingriper så litet som möjligt

5. att personalen anstränger sig att leva sig in i barnets situation och samtidigt försöker lära barnen att leva sig in i hur andra kan känna sig

6. att personalen inte ser daghemmet uteslutande som en uppväxtmiljö för barn utan också som en arbetsplats för vuxna, att personalen därför ser det som viktigt att det hela tiden finns en dialog (avvägning) mellan barnets behov och de vuxnas behov.

Det är mycket svårt att nå fram till ett arbetssätt som präglas av dialog, medvetenhet och demokrati. Det stöd personalen i förskolan får för att genomföra arbetet är bristfälligt. Det går inte att läsa sig till hur man ska göra. Man kan inte lära sig det genom föreläsningar och diskussioner på pedagogdagar. Dessa kan ge impulser som man kan arbeta vidare på i daghemmets verklighet. Många daghem behöver mer hjälp att klara sig igenom svårigheterna än vad många kommuner för närvarande har resurser till.

Svårigheter att finna demokratiska former för ledning finns i alla grupper där människor arbetar tillsammans. Man måste ta hänsyn till vilka människor som är med, vad de klarar och vilka erfarenheter de har. Man måste diskutera mål, arbetsformer, ansvar och hur man ska fatta beslut.

Små barn behöver hjälp av vuxna för att kunna överblicka situationer och händelseförlopp och behöver hjälp för att förstå sammanhang och konsekvenser. Men ofta underskattar man deras förmåga att vara med och bestämma. Dessutom behöver de lära sig. De behöver öva, pröva, göra misstag och lyckas. De behöver få konkreta upplevelser av att vara med och påverka, bestämma och ta ansvar.

Fortfarande råder osäkerhet om hur fostran till demokrati ska se ut både i hem, daghem och i skola. Vilken blir de vuxnas roll? Hur mycket kan och bör de bestämma i olika åldrar? Hur mycket ansvar ska de ta? Hur kan vi överföra våra värden och ideal till barnen samtidigt som vi vill att de skapar egna?

Studieuppgifter

1. Det lilla barnet visar mycket påtagligt att det tycker om sin egen kropp. På vilket sätt har barnen i din omgivning visat detta?
2. Vad betyder daghemsgrupp för dig?
3. Vilka spontana gruppbildningar har du sett bland små barn? Vad gjorde barnen? – Hur många barn var det i gruppen? – Hur länge lekte barnen?
4. Vilka gruppaktiviteter har du inspirerat till den sista tiden?
5. Har barnen stört varandra i gruppleken? Vad gjorde du för att hjälpa barnen till "arbetsro" i gruppleken?
6. I en demokratiskt ledd grupp sker förändringar i arbetssätt och rutiner. Allt är inte fast och bestämt och oföränderligt. Diskutera vilka ramar som är möjliga att förändra på just ditt daghem för att barn, personal och föräldrar ska få det bättre.

Det är viktigt att
starten blir bra

Introduktion i daghem – vad är det?

När man talar om introduktion i daghem menar man i allmänhet den period under vilken ett nytt barn och barnets föräldrar lär känna personal och barn på en ny avdelning. Men även ny personal behöver en introduktionsperiod.

Det tar tid för varje barn att finna sig till rätta i en ny miljö i en ny barngrupp med nya barn och vuxna, delvis nya vardagsrutiner och nya leksaker och lekar.

I många kommuner har man också en introduktionstid för ny personal i samband med att flera nya förskolor startar. Däremot är det mer sällan som nya vuxna i redan etablerade förskolor får en introduktionsperiod. Det tar också tid för varje ny vuxen att komma in i de förhållanden som råder på en ny arbetsplats, att lära känna nya barn och arbetskamrater.

Den grupp, vuxna och barn, som ska ta emot nya medlemmar behöver också tid för att lära känna dem. I många

daghem är personalomsättningen så hög att personal och barn har svårt att ta emot de nya med ett varmt "välkommen". Det är arbetsamt att outhärligen lära känna nya människor. För varje gång ett barn eller en vuxen går från gruppen och varje gång en ny medlem kommer till en grupp förändras relationerna och det sker förändringar i arbetsfördelning och vardagsrutiner.

Introduktionen är början till föräldrasamarbetet

Introduktionen kan bli en värdefull start för ett samarbete. Det är alltså viktigt att man i daghemmet har bestämt hur man vill att nya människor ska tas emot så att de känner sig välkomna.

Vuxna förmedlar sina attityder genom sitt sätt att vara. I dessa attityder kommer det fram t ex om det är mest roligt eller mest besvärligt att lära känna nya människor. Detta påverkar i sin tur gruppens möjligheter att ta emot nya människor som en resurs för gruppen.

För att ha det bra behöver barnen känna att föräldrar och personal gemensamt tar ansvar och visar intresse för dem. Föräldrar och personal behöver därför lära känna varandra och föräldrar behöver bli väl insatta i arbetet på daghemmet.

Likaså behöver personalen känna till barnets situation i hemmet, veta hur föräldrarna sköter, pratar och umgås med barnen. De behöver veta hur barnen brukar reagera tillsammans med människor som de känner. Först då kan personalen tolka barnens sätt att uttrycka sig när föräldrarna inte längre är närvarande på daghemmet.

Plan för introduktionen behövs

För att introduktionen ska bli positiv krävs en planering. Föräldrar behöver veta på ett tidigt stadium vad introduktion

innebär. När de kommer till daghemmet ska de vara väl förberedda. Förvaltning och daghemspersonal bör vara överens om hur nya barn ska tas emot. Ofta går en stor del av hösten åt till introduktion av ett barn i taget med stor oro i gruppen som följd. Nya lösningar, tex genom att ta emot två barn och föräldrar samtidigt som man ibland gör när nya avdelningar startar, kunde prövas. Tiden blir inte så utdragen, föräldrar hinner lära känna varandra och personalen kan informera några föräldrar på en gång och kanske blir det lättare att samtala med varandra då.

Introduktionen tar för det stora flertalet barn 2–3 veckor. En del barn får infektioner under denna period och då kan introduktionstiden bli längre.

Det är viktigt att man i den mån man kan planerar så att det blir perioder när gruppen kan få lugn och tillfälle att arbeta för en gruppgemenskap. En medveten satsning på introduktionen för barn, föräldrar och personal kan bidra till att minska de stora omsättningar av både barn och personal som finns i många daghem i dag.

Förutsättningarna är olika

Kristina och Anders studerar. De bor tillsammans sedan några år tillbaka. De vill gärna ha barn, men tycker det är för länge att vänta tills studierna är klara. Båda vill naturligtvis yrkesarbeta efter de intensiva studieåren. Efter en del planerande och diskuterande bestämmer de sig för att ha barn. Lotta anländer och föräldrarna anmäler henne till daghemmets spädbarnsavdelning. De räknar med att fortfarande läsa och tillsammans ta hand om Lotta när hon inte är på daghemmet.

För Gunilla ligger det lite annorlunda till. Hon har flyttat från sin hemort, där hon inte kunde få något arbete. Hon är ensam om

att ta hand om sitt barn. Men hon är fast övertygad om att hon vill behålla sin pojke hos sig. Hon har få vänner och inga släktingar där hon bor nu. I den bygd som Gunilla kommer från är det vanligt att mammor är hemma och sköter om sina barn och sina hem. "Alla" tycker det är bäst så. För Gunilla känns det svårt att lämna bort Conny på dagarna. Hon tänker på hur det ska bli för Conny, på hur han ska komma att utvecklas när han inte får ha sin mamma hemma. Är det bäst för Conny att vara på daghemmet?

Motiven till att lämna sina barn på daghem kan vara av olika slag. Somliga tror att den lösning de valt kommer att vara bra för både dem själva som föräldrar och för barnet. Andra kommer till daghemmet för att de inte kan se någon annan utväg i en besvärlig situation. En del vet mycket väl hur ett daghem ser ut och fungerar, medan andra bara vet att det är ett ställe där barnen får vara medan föräldrarna arbetar. De förra tror i stor utsträckning att daghemsvistelsen kan komplettera hemmiljön och vara utvecklande för barnet. De senare när en förhoppning, kanske, att det i alla fall inte ska vara skadligt för deras barn.

I exemplen om föräldrarna Kristina och Anders och Gunilla är attityden till barnomsorg olikartad. När dessa föräldrar kommer till daghemmet uppstår med säkerhet många olika typer av frågor. Kristina och Anders vill kanske veta vilka måltider barnen äter på daghemmet, om barnen får "pulverkrämer" o d och om Lotta får sova i egen vagn den första tiden. Gunilla, som är orolig för om Conny över huvud taget ska acceptera någon annan vårdare än mamma, har kanske funderingar av mer känslomässigt slag. Men alla frågor är lika viktiga. Det är väsentligt att föräldrarna känner att daghemspersonalen har tid för dem och deras funderingar. Nog kan en "lathund" med frågor behövas så att personalen kommer i håg vad som behöver diskuteras, men viktigast av allt är att försöka hitta den "stämning" som gör det möjligt för föräldrar att ta upp och diskutera allt som är viktigt för dem.

Ofta poängterar föräldrar, som introducerat sina barn i ett daghem, att de har varit alldeles för dåligt förberedda. De påpekar att tiden liksom runnit i väg utan att de själva riktigt förstått på vilket sätt den här perioden kunde utnyttjats. Personalen på avdelningen känner sig pressad av sin arbetssituation och allt de vill hinna med att berätta och visa. Ofta finns också en osäkerhet om vad föräldrarna kan göra medan de är på avdelningen. En del bland personalen tycker att föräldrarna ska ha rätt att känna sig fram själva. Andra känner sig iakttagna av föräldrarna och försöker prata med dem ändå. Men den obehagliga känslan av att vara värderad och kritiserad ökar spänningen. Föräldrar känner sig vara i vägen och längtar bara efter att få gå därifrån.

Det förekommer att personalen tar med den nya föräldern i arbetslaget. Det är lättare att lära känna varandra när föräldrar och personal arbetar tillsammans.

Ibland uppstår komplikationer

När Lotta är 10 månader får Anders och Kristina meddelande från kommunens förskolebyrå att Lotta fått plats på "Daghemmet". De ringer och personalen frågar om Lotta och mamma och/eller pappa kan komma mellan kl. 09.30 – 10.30 på förmiddagen följande tisdag. Vid den tiden är de andra barnen ute och de minsta sover vanligen. Då kan Lotta och mamma få en överblick över lekrummet. Lotta kan bekanta sig med miljön och en av personalen är "hemma" och tar emot. Allt det nya som möter barn och föräldrar blir över-skådligt. Det första mötet med allt nytt på daghemmet, människor, saker, lukter och ljud sker lugnt och mjukt.

Följande dag stannar Lotta en liten stund längre med mamma. Hon ligger på golvet och leker. Hon är nöjd och glad. Mamma finns nära henne. Barnen kommer in efter sin sovstund eller sin utelek. De tittar nyfiket på Lotta. De största kommer fram till henne. Mamma lyfter upp Lotta i knäet och "hjälp" barnen att hälsa på

Lotta. Lottas mamma och pappa har redan hemma förberett Lotta på det här. Vänner och grannars barn brukar leka med Lotta hemma. Mormor och ett par vänner till Anders och Kristina har då och då ställt upp som barnvakter, när föräldrarna velat känna sig barnfria.

Både mamma och Lotta tycker stunden på dagis känns rolig. Men för Lotta är den ändå tröttsam. Hon somnar så fort hon lagts i vagnen. Trots att daghemsdag nr 2 knappt varat i två timmar.

Den tredje dagen kommer Anders, Kristina och Lotta tillsammans. Båda föräldrarna kommer att turas om att hämta och lämna Lotta. Anders vill själv se och uppleva sin flickas nya miljö. Flera av de andra barnen kommer fram och visar sitt intresse. Några är tydligt avvaktande mot Anders. Lotta sitter vid ett litet bord med lite plocksaker framför sig. Hon undersöker leksakerna med händerna, hon biter i dem och kastar dem till sist i golvet. Anders som är i närheten ger henne dem tillbaka. Lotta kastar igen. Leken fortsätter en stund. Sedan är det matdags. Lotta ser trött ut efter förmiddagens lek och besöket avslutas.

Anders och Kristina har mycket att prata om när de går hem. De tycker Lotta ser ut att gilla det här nya, trots att hon är ordentligt trött när de går hem. De bestämmer sig för att fråga om det inte är möjligt att Lotta får stanna och äta med barnen följande dag och om inte Anders kan göra något annat än att leka med Lotta. "Visserligen ska inte invänjningen forceras, men ändå."

Den fjärde dagen följer Anders Lotta till daghemmet. Han får tid till en kort pratstund med en av personalen och framför sina funderingar. De bestämmer sig för att Anders ska börja dagen som tidigare och vara tillsammans med Lotta. Efter hand när han ser att Lotta klarar sig utan honom kan han dra sig undan. Och naturligtvis kan Lotta stanna och äta med barnen. Även denna dag sitter Lotta vid ett bord och leker med några klossar och några lock. Hon kastar dem i golvet och en barnskötare som står bredvid bordet fångar Lottas blick och känner att "isen är bruten". De leker en ge-och-talek en stund. Barnskötaren ger Anders en blick. Han går ut i tamburen, där några barn som ska gå ut just får hjälp. Anders får klä på ett av barnen. Han sneglar lite åt Lotta till, men han ser genast att hon inte alls behöver pappa nu.

Vid middagstid är Lotta trött. Hon får ändå mat som de andra barnen. Men hon verkar inte alls intresserad av att äta. Anders

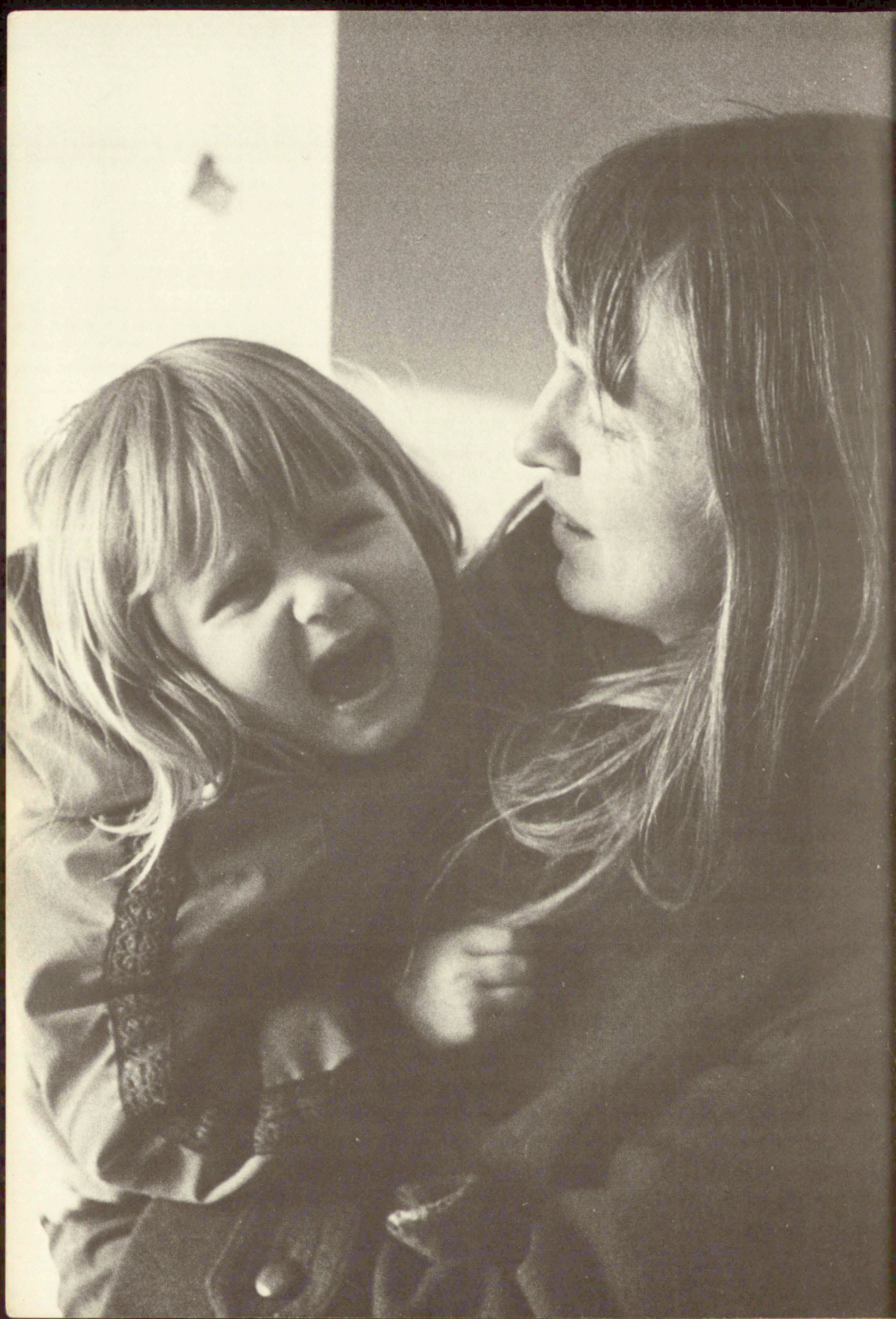
försöker mata henne. Men hon kniper med munnen. ”Nej, det gick nog lite för fort det här. Jag går hem i stället”, säger Anders. ”Ja, gör du det”, säger barnskötaren. ”Lotta har i alla fall haft en bra dag, eller hur?” – ”Visst”, säger Anders, ”och det har jag också. Vi ses i morgon.” Så vinkar personalen och några barn adjö till Anders och Lotta.

De följande dagarna händer lite nya saker. Anders och Kristina turas om att komma. Lotta är lika van vid att bli omskött av dem båda, så det känns bra att personalen får lära känna både mamma och pappa. Lotta får vara med och äta. Kristina matar henne en dag, men nästa gång vid matdags får Lotta hjälp av en av personalen. Mamma sitter vid ett annat bord och hjälper en liten pojke som tagit kontakt med Kristina. Lotta nöjer sig gott med att mamma finns i rummet. Då och då vänder hon sig om och kontrollerar att Kristina är kvar. Medan Lotta leker går Anders och/eller Kristina omkring på avdelningen och hjälper till där det behövs. Det finns alltid något att göra. Ett barn vill ”läsa bok”, någon annan håller på att tappa byxorna, böcker behöver lagas och bord torkas av.

I mitten av andra veckan går Kristina in i personalrummet en stund. Hon har tagit en bok med sig att läsa. Personalen lovar hämta henne om Lotta behöver det. Med en lätt vinkning och ett ”hej” går Kristina i väg. Lotta sitter på barnskötarens arm och tittar på en väggapplikation. Den är så spännande. Där finns bjällror och tygluckor med bilder bakom. Lotta ser när Kristina går. Hon ser förvånad ut men så fångas intresset på nytt av det skojiga på väggen. Kristina kommer tillbaka och tittar in efter ca 15 minuter. Allt lugnt. Kristina stannar borta en stund till. När mamma kommer tillbaka sträcker Lotta upp armarna och båda känner i kramen hur skönt det är att träffas igen.

Efter 14 dagars invänjning är Lotta utan föräldrar på dagis i 5–6 timmar. Hon sover ute i sin vagn, låter sig matas av personalen, leker vid bordet eller ligger på golvet och gör sina små försök att ta sig fram med kroppen. Hon är lite reserverad ännu. Personalen säger till Kristina och Anders att Lotta accepterar sin nya miljö, men hon är inte riktigt aktiv ännu. Personalen har ju sett hur Lotta är när Anders och Kristina är med henne och ser en tydlig skillnad. ”Vi är på rätt väg ändå”, säger personalen.

Under invänjningens tredje vecka ligger både Kristina och Lotta i feber och förkylning.

När Lotta är frisk igen och kommer tillbaka stannar Anders med henne första dagen. Lotta släpper inte Anders. Hon vill vara honom nära. Hon tycks förstå vad som ska hända. Visst var Anders och Kristina förberedda på den här tillbakagången i samband med en infektion t ex, men det känns svårt ändå. De kommer båda efter med studierna. Personalen försöker se det hela positivt och stötta familjen. Men de ser klart att Lotta behöver några dagar till på sig innan hon kan stanna utan föräldrar hela dagen. De vuxna pratar med varandra och kommer fram till att Anders och Kristina nu måste komma igång med att läsa igen. Men Lotta behöver lite tid till innan hon orkar med allt det nya. Det känns skönt för alla när mormor lovar ställa upp och hämta Lotta efter 5–6 timmar under följande vecka till att börja med. På morgonen stannar Lottas mamma eller pappa en halvtimme, så att dagen får börja lugnt. Lotta gråter lite vid avskedet. ”Ring om en stund ska vi berätta hur det gått”, säger personalen. Lotta lugnar ner sig, men hon behöver mycket uppmärksamhet den här första tiden. När mormor kommer framemot 2-tiden blir Lotta mycket glad. Nu är det svåraste över. Personalen och föräldrarna ser att Lotta kommer att trivas på daghemmet.

Så här gick det till när Lotta började på dagis. Trots att Kristina och Anders så väl visste vad de gav sig in i och Lotta var ganska väl förberedd kändes det ibland svårt. Det var besvärligt att förkylningen skulle komma när ingen hade tid med den, att Lotta grät när mamma/pappa gick ifrån henne, att Lotta inte ville äta och att hon inte heller var glad och aktiv utan reserverad och avvaktande. Men det var roligt också att se när Lotta var glad och nöjd och visade att hon trivdes i sin nya daghemsmiljö.

Att övervinna svårigheterna

När Gunilla får plats för Conny är hon mycket tveksam. ”Vore inte dagmamma bättre ändå”, tänker hon. Men hon känner ingen som hon kan lämna Conny till och hon har blivit erbjuden platsen. Gunilla tackar ja och gör sitt allra första daghemsbesök med Conny en förmiddag. På gården leker många barn i olika åldrar. De springer, klättrar, skriker högt i leken och allt verkar rörigt för Gunilla. På småbarnsavdelningen tar en barnskötare emot Gunilla och Con-

ny. De är båda osäkra i den nya situationen. Conny håller hårt i mamma. Mamma är spänd, blicken far runt när hon hälsar på personalen. De går omkring och tittar lite på avdelningen. Några barn sover lugnt i sina sängar, en ligger ute i sin vagn och några sitter vid ett bord och äter morötter. En vuxen sitter hos dem. De pratar lite grand och har en skön stund tillsammans före vilan. För Gunilla känns det ändå obehagligt med allt det här nya. Conny känner på mammas sätt att hålla i honom att något ovanligt ska hända. Personalen märker spänningen i "luften". En av dem ber Gunilla följa med till personalrummet och ta en kopp kaffe och prata lite. Det går lite trögt, ändå kommer det fram att invänjningen känns svår för Gunilla.

Senare på dagen när Gunilla och Conny gått hem bestäms att denna gång måste en bestämd personal ta hand om mamma och barn. Det är svårt att ordna. Men den barnskötare som först tog hand om Gunilla och Conny vill gärna fortsätta det arbetet. Hon vill gärna försöka hjälpa Conny att trivas på daghemmet och hjälpa Gunilla att acceptera daghemmet och personalen där.

Andra dagen börjar de med en liten pratstund tillsammans över en kopp kaffe. Det lättar lite grand. Inne på avdelningen sitter Conny bara i mammas knä. Han vill inte sitta själv vare sig på golvet eller på en stol. Barnskötaren berättar för Gunilla lite om dagens rutiner och ber Gunilla ställa frågor. "Jag vet så lite om det här. Inte vet jag vad jag ska fråga", tänker Gunilla. Barnskötaren försöker hitta en annan ände att få igång samtalet. Hon visar Gunilla var hon kan byta blöjor på Conny och säger att personalen gärna vill veta hur hon brukar göra hemma. Gunilla byter på Conny medan barnskötaren står bredvid. "Så bra att du visar oss att Conny brukar sitta när du knyter", säger barnskötaren. Medan Gunilla själv sköter Conny pratar de vuxna med varandra om Connys vanor och ovanor. Naturligtvis pratar och leker de med Conny också. Barnskötaren måste vara försiktig. Conny tycker inte om när hon kommer för nära. Gunilla förstår allteftersom dagarna går, att daghemspersonalen verkligen är intresserad av att ta hand om Conny på just Connys vis. Det gör Gunilla lite lugnare. Hon känner att personalen bryr sig om både henne och hennes pojke. Daghemmet "tar" inte barnet ifrån henne. De ska bara hjälpas åt när Gunilla sköter sitt arbete.

Conny är upptagen av mamma och mamma är upptagen av

Conny de följande dagarna. De vill inte släppa varandra. Barnskötaren leker lite med Conny när han sitter i mammas knä. Hon inser att hon inte kan vänta tills mamma släpper Conny. Hon måste hjälpa till lite grand. Hon knyter Connys skor när han sitter i mammas knä, leker lite och pratar och försöker få kontakt. Dagen kommer när de ber Gunilla gå ifrån en liten stund. Det blir svårt för Gunilla. De gör upp med varandra hur de ska göra och säger till Gunilla att hon kan få sitta i ett angränsande rum med dörren öppen så att hon hör vad som händer. Stunden är inne. Gunilla lyfter över Conny till barnskötaren, säger "hej", vinkar och går utan att vända tillbaka. Gunilla känner att personalen förstår hur det blir minst svårt för Conny. De har varit med om det här många gånger. Men för Gunilla är det den första. Conny gråter en stund. Gunilla går. Hon hör honom gråta en stund men hör också att han faktiskt låter sig tröstas av barnskötaren. Efter en stund är han tyst. Det är svårt för Gunilla att känna att det inte måste vara mamma som tröstar. Men lite skönt ändå, för nu törs Gunilla börja tro på att Conny ska få det bra på daghemmet så småningom. Gunilla stannar borta från Conny ca en kvart den här första gången. Det är viktigt både för Gunilla och Conny att starten blir bra.

Nästa dag får Conny en säng som står lite avskilt. Han har sin egen filt med sig som "luktar hemma". Han har svårt att somna även när Gunilla sitter bredvid. "Vad brukar du göra hemma när Conny har svårt att sova?" frågar barnskötaren. "Han brukar få flaskan innan han somnar", säger Gunilla. Nästa dag tar Gunilla med sig Connys flaska och han somnar lugnt. Det blir några arbetsamma månader framöver för Conny, Gunilla och daghemspersonalen. Nog är de nära att ge upp ibland, Gunilla har så många motstridiga känslor inom sig. Personalen har så många att ta hand om. Engagemanget i Conny och Gunilla gör det svårt att orka med de övriga barnen och samarbetet med de vuxna. Den barnskötare som har huvudansvaret för Connys invänjning blir pressad i sin arbetsituation. Men Conny blir trots allt gladare och aktivare medan veckorna går. Gunilla börjar trivas bättre med sitt arbete när bundenheten till Conny släpper. På avdelningen anpassar sig personal och barn till varandra allt bättre. Vid några träffar som ordnas på avdelningen för personal och föräldrar får Gunilla kontakt med flera daghemsföräldrar. Dessa kontakter blir betydelsefulla för både Gunilla och Conny för lång tid framåt.

Ibland blir introduktionen kort

Efter semestern kommer ett nytt barn till daghemmet. Barnet är nummer fyra i en familj där daghemserfarenheterna är många och långa. Att bryta semestern för att flytta till stan och börja i daghem med den minsta vore inte bra för resten av familjen. Mamma skriver ned ett par A 4-sidor på maskin om hur Pelle har haft det hemma, lite om hans vanor och rutiner och en liten beskrivning av hur han brukar leka, lite om hans temperament och hans sätt att vara. När Pelle kommer till daghemmet tycker personalen att de känner honom lite redan. Mamma behöver veta en del om hur det är på avdelningen just nu, men tidigare erfarenheter hjälper henne att ganska snabbt få en uppfattning om småbarnsavdelningen.

Pelle har hela sommaren haft en Nalle i sängen. Den har inte betytt så mycket därhemma. Mamma tar med den när Pelle börjar på "dags". När mamma går blir Nalle viktig. Han luktar som hemma.

Pelle, en aktiv unge med flera syskon och en öppen familj med positiva förväntningar inför daghemmet, accepterar redan från början daghemsmiljön. Efter en veckas invänjningstid finner sig Pelle väl till rätta.

Studieuppgifter

1. Vilken information om introduktion lämnar förvaltningen i din kommun till föräldrar som fått daghemsplats?
2. Hur gör ni på er avdelning för att introduktionsperioden ska bli en givande tid för barn och föräldrar?
3. Var föräldrarna till de senast anlända barnen på avdelningen nöjda med introduktionsperioden? Vad var bra? Vad var mindre bra?
4. Vad behöver föräldrar och personal diskutera vid daghemsstarten? Ett barn i sänder tas emot. Den ena introduktionen avlöser den andra ofta i några månader. Vad kan vara positivt om man låter två barn med föräldrar börja samtidigt? Diskutera olika lösningar.
5. Hur skulle ni ha gjort på ert daghem för att hjälpa Gunilla och Conny bättre?
6. Är det riktigt, tycker du, att Pelle fick en så kort introduktion?

Samarbete kräver
kunskap och tillit

Samarbete på en småbarnsavdelning – vad är det?

Kristina, Johan och Lena arbetar tillsammans på en småbarnsavdelning. Lena har nyligen börjat. Hon kommer direkt från en BB-avdelning där hon arbetat några år. Dagem vet hon ingenting om. Johan och Kristina berättar hur de jobbar. ”Vi har 3–4 barn var, som vi följer från introduktionen. Då ansvarar vi också för föräldrakontakten. Vi för anteckningar på barnen. När vi gör så här vet vi att alla barn har någon som bryr sig om dem riktigt. När det gäller det praktiska hjälps vi åt allihop.” Lena anstränger sig att förstå. Men det är svårt för henne att se vad som ska göras och vad arbetet egentligen innebär. Kristina och Johan tycker att hon är passiv. Men de har ju bestämt sig för att dela arbetet lika. De pratar med varandra om det här. De vet inte hur de ska göra. Lena lär sig väl så småningom, tänker de. Lena känner att de inte är nöjda med henne. ”Varför kan de inte tala om vad jag ska göra?”

Det är svårt att arbeta tillsammans

För att det ska kännas bra att arbeta tillsammans måste alla i arbetslaget veta *vad* som ska göras. På en daghemsavdelning med personal som har olika erfarenheter av att samarbeta är det viktigt att alla gemensamt bestämmer sig för *hur* arbetet ska fördelas.

Ett gott samarbete utmärks av en glädje att dela med sig av sitt kunnande, en känsla av att "jag duger" och "jag behövs". Det för i sin tur med sig att rädslan att inte vara till lags, att inte kunna tillräckligt och att inte duga, släpper. Den som känner sig accepterad av sina kamrater blir lugnare och mer mottaglig för vad andra har att ge. Då blir också kritik mindre skrämmande. Man vågar prata med varandra, vågar tala om för varandra vad man gillar och ogillar.

Lena kände att hon inte accepterades. Hon förstod att Kristina och Johan inte tyckte att hon gjorde sin del av jobbet. Lena ansträngde sig verkligen. Men hon var vid sin förra arbetsplats van vid att få klara besked om *vad* och *hur* hon skulle göra. Kristina och Johan hade svårt att sätta sig in i varför Lena var så passiv. De var vana vid daghemsarbete båda två. De ville därför heller inte bestämma över Lena. Lena kände sig alltmer utanför. En kväll när Kristina och Lena var ensamma kvar började Lena gråta. "Jag klarar inte det här. Ni tycker inte om mig. Det är bäst att jag slutar." Kristina och Lena satt länge kvar den kvällen. Kristina började förstå att Lena hade fått alldeles för lite hjälp i starten. Lenas erfarenheter av samarbete var så annorlunda än Kristinas och Johans. "Vi får börja om igen. Jag förstår att du har haft det jobbigt hos oss", säger slutligen Kristina.

Ett gemensamt arbetsprogram behövs

För att samarbetet ska kännas värdefullt måste hela arbetslaget gemensamt göra upp sitt arbetsprogram. Tillsammans bestämmer man sig för hur den egna avdelningen ska fungera. På småbarnsavdelningen behöver man bli diskutera:

- speciellt ansvar för vissa barn
- speciellt ansvar för olika rum, material osv
- speciellt ansvar för olika sysslor olika dagar utifrån schemat
- daganteckningar för de barn man har speciellt ansvar för eller efter annan uppdelning.

Hur den här uppdelningen ser ut beror på vad arbetslagen gemensamt bestämmer. När man diskuterar och bestämmer hur man ska lägga upp arbetet blir det lättare att hjälpas åt. Man kan då ta ansvar både för det man själv åtagit sig och för det gemensamma. Känslan av att alla bidrar till det gemensamma blir en stark sammanhållande faktor i gruppen.

I en sådan situation blir det lättare för alla att känna att de kan ta initiativ, att ta itu med saker och bidra till det gemensamma utan att någon behöver vara rädd för att vara den som dominerar och tar ansvar för andra. Rädslan för att vara "auktoritär" förstör arbetsglädjen för många i dag.

Det är lätt att fastna i rutiner

Ibland kan det bli så att det som en gång blivit bestämt blir något alltför definitivt. Detta sätt att göra det på upplevs då som det enda möjliga eller det enda naturliga. Det blir en del av huset. Man fastnar i en rutin och då blir det svårt att ta emot något nytt och kunna använda det konstruktivt. När t ex en av arbetskamraterna slutar, kan man inte ta emot det nya som efterträdaren kommer med. Man försöker i stället att få den nya människan att anpassa sig till det som varit förut. Men människor är inte utbytbara! Den nya vill naturligtvis ta med sig sina erfarenheter och kunskaper till sin nya arbetsplats. Både kontinuitet och förändring är nödvändiga i en utveckling. Ibland behövs förändringar för de vuxnas skull i första hand, ibland för barnens. Det är väsentligt *hur* förändringar görs.

Ansvar ska delas, men hur?

Anna, Kajsa och Per arbetar på en småbarnsavdelning. De har bestämt sig för att alla ska göra allt. De delar på arbetet. Anna är van vid arbetet. Hon torkar bord, tvättar galonkläder och sköljer kissbyxor innan de andra hinner upptäcka vad som ska göras. Per leker oftast med barnen. Han ligger på golvet. Barnen kryper och klättrar på honom och de skojar tillsammans. En dag frågar äntligen Kajsa: "Är det verkligen så här vi menade. Delar vi verkligen på jobbet lika?"

Gunilla, Eva, Anders och Birgitta arbetar på en annan avdelning. Gunilla har varit där länge. Hon vet hur allt ska vara. "Barn har behov av kontinuitet och fasta rutiner. Så här brukar vi göra. Då har barnen det bra", säger hon. Under lång tid har de nya som kommit till avdelningen accepterat att följa avdelningens rutiner. Men de stannar inte länge. Personalomsättningen på den här avdelningen är stor. När Anders och Birgitta börjar på avdelningen vill de inte acceptera det de kallar för Gunillas tyranni. Föreståndaren vet att arbetet vilar på Gunilla. Hon har varit där i 10 år nu. Föräldrarna tycker mycket om henne. "Hon är stabil och tycker så mycket om barnen", säger de. Men Anders och Birgitta framför sina synpunkter till föreståndaren och ber henne om hjälp att prata med Gunilla. Hon tycks inte alls förstå vad Anders och Birgitta säger om att dela ansvar, fördela arbetsuppgifterna och samarbeta. De försöker komma till tals med Gunilla. Men det är svårt. Till slut bestämmer sig personalgruppen för att begära hjälp utifrån. Föreståndaren ringer till sin assistent på förvaltningen och uttalar starkt sitt krav på stöd. Den här gången räcker inte hennes egna insatser. Personalgruppen måste få hjälp från assistent, psykolog eller kurator för att komma i gång med samtal om vad de vill med sitt arbete, hur de ska planera dagens rutiner och hur ansvaret ska fördelas.

Allas insatser krävs när arbetssättet ska bestämmas

Det är svårt att samarbeta när attityder till verksamheten är mycket olika. Då kan det bli svårt att skapa en miljö som präglas av värme och generositet. När personalen har diskuterat med varandra och dessutom med föräldrarna och bestämt

sig för hur de vill arbeta med barnen, blir det lättare. Det betyder inte att hela daghemsdagen ska regleras i detalj. Men tillvaron blir alltför förvirrad för små barn, om de vuxna ger oklara besked och visar osäkerhet gentemot barnen.

Att diskutera sig fram till ett arbetssätt är för många helt nytt. Ofta klarar personalgruppen inom sig de här diskussionerna när väl alla förstått betydelsen av dem. Men det finns situationer som är så svåra att personalgruppen behöver hjälp att komma i gång. I de flesta av landets kommuner behövs ökat stöd till personalen när de befinner sig mitt uppe i en samarbetskonflikt. Det är viktigt att inte samarbetet mellan personalen blir så infekterat att deras engagemang bara räcker till de egna problemen. Det kan också bli så att samarbetssvårigheter inom arbetslaget kan ge upphov till problem med barnen. När personalen söker hjälp är man inte medveten om den verkliga anledningen till oron i barngruppen eller till ett visst barns aggressivitet t.ex. Arbetet med barnen blir svårare än det behövde vara, och när man förlägger problemen på någon som egentligen inte orsakat dem blir det än svårare att hitta lösningar. I en rapport "Konsultation i förskolan" från Stockholms läns landsting beskriver författarna Carlberg, Guvå och Teurnell bl a hur samarbetet mellan personalen påverkar hela barngruppen och arbetet i den.

Ett arbetslag eller vilken annan grupp som helst fungerar olika i olika perioder. Medlemmarna ska lära känna varandra, arbetssättet ska bestämmas och en fördelning ska göras. Vissa perioder kräver stora omställningar för alla inom laget. Medan arbetet utvecklas behöver nya möjligheter prövas och i perioder av intensiv bearbetning uppstår ibland en mycket arbetsam vecka eller månad som sedan brukar avlösas av en tids lugn och ro. Uppföljningar behövs kontinuerligt. Då får man utbyta erfarenheter om hur olika medlemmar tycker arbetet utfallit. Detta är nödvändigt för att det gemensamma arbetet ska utvecklas och för att alla i laget ska känna att deras insatser i grupparbetet är värdefulla. (Jfr Assimilation och ackommodation s 39.)

Det samarbete som förekommer på småbarnsavdelningen påverkas ständigt av människors förhållanden till varandra inom daghemmet och mellan daghemmet och det övriga samhället, t ex genom politiska beslut om barngruppens storlek, personaltäthet, intagningsystem, öppethållande, barnens roll och uppgifter i samhället osv.

Barnen lär av de vuxna

När barnen på ett konkret sätt upplever vuxna i ett ömsesidigt samarbete får de positiva modeller. Därför är personalens betydelse mycket stor, och i en kvalitativ barnomsorg är människorna viktigast. Bra lokaler, välplanerat arbete och god materiell standard kan inte uppväga att människor har det dåligt tillsammans.

Den arbetslagstanke som barnstugeutredningen presenterade var ett försök att förändra den gamla förskolans hierarkiska system. Arbetslagsprincipen skulle vara bättre anpassad till dagens samhälle. Men fortfarande finns problem. Nu av delvis annat slag.

På avdelningen ska förskollärare och barnskötare dela arbete och ansvar. Men olika utbildning och olika lön försvårar i praktiken ofta samarbetet. I många fall kan olika människors erfarenheter och kunskaper vara en tillgång för gruppen, men ibland uppstår en prestigekamp som påverkar arbetsklimatet negativt.

Det är av betydelse hur personalen i hela förskolan fungerar tillsammans. Ofta blir småbarnsavdelningen isolerad. De andra avdelningarna hjälps åt med personal t ex så att alla arbetslag kan ha sin egen konferens. Småbarnsavdelningen däremot ingår sällan i det utbytet av personal mellan avdelningarna, den lever sitt eget liv. Men även på småbarnsavdelningen behöver personalen planera sitt arbete tillsammans.

På en småbarnsavdelning var man mycket bekymrad över sin isolering. Så kom förslaget som ändrade på detta. När vikarier behövdes

på småbarnsavdelningen gick någon från "Syskon" dit. Vikarien utifrån gick till de stora barnen. Småbarnen fick kontakt med fler vuxna i huset och öppenheten mellan avdelningarna blev så småningom lite större.

Föreståndarens roll

Föreståndarens sätt att leda förskolan påverkar arbetet mellan avdelningarna och inom varje avdelning. Föreståndaren ska vara den samordnande personen i personalgruppen. Föreståndaren har det yttersta ansvaret för förskolans miljö, verksamhet och administration. Men föreståndaren och personalgruppen kan tillsammans besluta om en arbetsfördelning som gör det möjligt för föreståndaren att delta i arbetet med barnen. En uppdelning måste göras så att det klart framgår vari arbetsuppgifterna består. Med varje uppgift följer ett givet ansvar. Olika arbetslag eller enskilda människor kan alltså ha ett ledaransvar för sitt givna arbetsområde. Dessa arbetsområden kan, om personalgruppen önskar, växla så att alla kan lära sig mera och få större förståelse för andras uppgifter.

Förskolans ställning i samhället påverkar arbetet inom förskolan

Den som arbetar i barnomsorgen kan få vägledning och information genom tex "Arbetsplan för förskolan" och andra skrifter från socialstyrelsen och från kommunförbundet. Social centralnämnd, förvaltning och daghemspersonal behöver ändå lokalt bestämma om fördelning av ansvar och gemensamma riktlinjer för kommunernas förskolor. Det är inom många områden som det vore värdefullt att komma fram till en gemensam linje. Som exempel kan nämnas introduktion, utevistelse, föräldramedverkan och omvärldsorientering. Ett

stort utrymme behövs för varje förskola att utforma sitt eget pedagogiska program. Säkert vore det också värdefullt om ett handlingsprogram skrevs ned för att göra det möjligt för förvaltning och huvudman att bättre förstå förskolans inre arbete.

Brister i kontakten mellan hem och förskola kan bero på problem som ligger helt utanför daghemmet. Föräldrarna kan ha långa arbetsdagar, svårigheter på sina arbetsplatser, inom familjen eller ha andra problem som stör relationen till daghemspersonalen. Personalen kan i sin tur ha problem. Det kan då vara svårt att motsvara de förväntningar människor har på varandra.

Det är stora krav som ställs på daghemmen i dag från föräldrar, förvaltning och politiker. Ibland tycks det som om daghemmet ska ersätta alla brister som finns i samhället. Det är därför väsentligt att betona att de problem som finns i daghemmet inte enbart beror på personalens bristande utbildning och kunskaper. Det är inte heller bara inom daghemmet förändringar behöver göras för att barnens uppväxtmiljö ska förbättras. Bättre insikt om detta behövs såväl hos personal, föräldrar som hos politiker. Skuldbördan blir i annat fall alldeles för stor på dem som står barnen närmast.

Samarbete – för barnens skull

Barnet som tillbringar en stor del av sitt dygn hemma hos mamma och pappa och en annan stor del i daghemmet bör ha rätt att "vara sig själv" i båda miljöerna. Barnet lever helt i nuet, äter, sover, leker, undersöker och lär känna människor och omvärlden. Ett barn som trivs och har det bra vågar visa glädje, besvikelse, ledsnad, ilska för de människor det accepterar och har det bra hos. Barnet som "känner sig hemma" både hemma och på dagis har goda förutsättningar

att utvecklas till en människa som kan lära sig tycka om både sig själv och andra. Ett barn kan inte ensam vara den länk som binder ihop hem- och daghemsvardag. Barnet har inte alla orden, inte alla begreppen och inte heller den överblick som krävs.

Alla på ett daghem behöver samarbeta omkring dygnsrytmen. Det är viktigt för barnet, som lever i två olika miljöer med flera olika vuxna. Varje barn har rätt till en dygnsrytm som ger god avvägning av aktivitet och vila. Barn ska inte månad efter månad behöva kläs sovande och släpas till daghemmet för att inte vuxna har tagit sitt ansvar för barnets sovstunder och nattsömn. Ibland är det mycket svårt. Men oftast kan man hitta rytmen om man hjälps åt. Aktiv lek, både inne och ute, ger hunger och trötthetskänsla. En vettig avvägning av aktivitet och vila både inomhus och utomhus är nödvändig.

Man behöver samarbete kring barnens måltider. Mat är näring, men lika viktigt är att skapa matro, trivsel och en skön stund tillsammans. Hur de måltiderna ska se ut måste diskuteras bland dem som brukar äta med barnet.

För barnets egen utveckling är alltså samarbetet mellan personal och föräldrar betydelsefullt. Daghem är bra för barn när samarbetet fungerar väl mellan hem och daghem. Då får barnet en positiv inställning till att vara tillsammans med andra människor, små och stora. Barnet upplever att de "viktiga vuxna" som tillsammans sköter det vill barnets bästa. Det finns goda förutsättningar för att barnet ska känna sig hemma i båda miljöerna.

Erfarenheterna visar att barnen, även de under 3 år, är aktiva i sitt intresse för andra barn som de kommer nära och får träffa ofta. Även de undersökningar som familjestödsutredningen gjort visar att små barn har glädje av att vara med andra barn. Det är roligt att äta tillsammans, att sjunga och leka tillsammans och det är skönt att mötas igen när man varit skilda åt några timmar eller dagar. (Karin Edenhammar, 1976. Elin Michélsen, 1977.)

Samarbete – för de vuxnas skull

Föräldrar känner sina barn väl. De ser på barnets sätt att vara, att leka, att sova osv hur barnet har det. Men den bilden är inte tillräcklig. Föräldrar behöver tala med den personal på daghemmet som känner barnet bäst för att deras gemensamma kunskap ska bli till barnets bästa.

Vad menar barnet?

När föräldrar och barn möts på eftermiddag eller kväll har barnet varit med om många roliga och spännande saker under dagen. Barnet försöker kanske med enstaka ord och med rörelser berätta. Har föräldrarna fått veta vilka sånger, lekar och aktiviteter som är aktuella och om något särskilt spännande har hänt, kan de på ett mer aktivt sätt lyssna och prata med sitt barn.

Allt kan inte vara lika hemma och på dagis

Daghemmets vanor, vid vila och mat t ex, kan inte helt överensstämma med hemmets. Men vet föräldrarna hur rutinerna ser ut i daghemmet och har personalen fått veta hur barnet har det hemma, är det lättare att förstå barnets reaktioner. Ibland kan kanske ett samtal hjälpa personal och föräldrar till en bättre samordning. Denna är helt nödvändig om de olika reglerna eller rutinerna gör det svårt för barnet.

På en småbarnsavdelning finns omkring tio barn. De hör hemma i olika familjer. De har delvis olika levnadsförhållanden och vardagsvanor. Det är omöjligt att tänka sig att varje förälder ska påverka daghemsrutinerna för gruppen utifrån sin egen personliga syn på hur det egna barnet ska ha det. Daghemspersonalen med sin helhetssyn på barnens mognad och möjligheter behöver samordna de enskilda synpunkter-

na. För att barnen, alla i gruppen, och de vuxna som arbetar på avdelningen ska trivas, krävs dessutom rutiner som kan anpassas till avdelningens lokaler, barnens ålder och utvecklingsnivå och personalens egen inställning till hur arbetet ska flyta. Samarbetet beror mycket på vad vi har för kunskap om varandras förhållanden.

Att lära känna varandra

När personalomsättningen på daghemmet är stor blir det svårt för föräldrar att om och om igen satsa tid och engagemang på nya människor. Byter avdelningen barn ofta är förhållandet detsamma för personalen. Ett gott samarbete bygger på att människor under relativt lång tid lär känna varandra. Känner man tillit för varandra och har något gemensamt att arbeta för, kan man våga vara kritisk i sitt arbete. Då kan förändringar ske på småbarnsavdelningen genom att föräldrar allt öppnare talar om hur de vill ha det och genom att man inom arbetslaget får ett allt bättre samarbete. Då ökar också intresset för att förbättra det inre arbetet.

Vilka ska bestämma?

För att föräldrarna som många önskar i dag ska få mer att bestämma om i daghemmet behövs samarbete. På en daghemsavdelning har personalen relativt stor frihet att lägga upp arbetet och dagsrutinerna efter sina egna synpunkter om vad som är bra för barnen. Förändringar som medför stora kostnader kan inte personalen ensam besluta om. När en del föräldrar vill ha mer att säga till om i daghemmet, är det alltså vanor, rutiner, möblering, aktiviteter och utflykter utanför daghemmet som personal och föräldrar tillsammans kan planera.

Ibland finns hos personalen en rädsla för att föräldrarna ska få för stort inflytande. I dag vet det stora flertalet föräld-

rar för lite om arbetssituationen i daghemmet för att kunna ta ett större ansvar. Men med större kännedom om barnens och personalens förhållanden kan också följa större möjligheter att påverka barnens vardagsvärld. För många föräldrar med långa resor till och från arbetet och tröttsamma arbetsdagar känns kravet i dag att ta större ansvar för daghemsdagen stort. En kortare arbetsdag skulle ge andra möjligheter att delta.

Föräldrarna behöver samarbeta med varandra

I många daghem känner föräldrarna varandra bara till utseendet. Ibland vet de vilka barn och föräldrar som hör samman, men kontakterna är ofta ytliga. De möts i tamburen och vid en eller annan föräldraträff. För barnens och daghemmets skull vore det värdefullt om föräldrarna hade en större sammanhållning inbördes. Behovet av gemenskap med andra föräldrar är i de kommunala daghemmen inte särskilt uttalat ännu. Däremot är situationen annorlunda vid de daghem som föräldrar själva startat och leder. När föräldrarna lärt känna varandra, vet något om varandras svårigheter och fått kännedom om daghemmets förhållanden, även utifrån andra föräldrars synvinkel, kan de bättre stödja varandra.

Föräldragruppen kan på ett annat sätt diskutera daghemsrutiner, arbetssätt m m med personalen när de vet vad som är gemensamma mål, önskningar och krav. Bättre möjligheter finns för föräldrar att hjälpa personalen och barnen vid täta personalbyten, t ex om de varit med och utarbetat planer för daghemsarbetet och vet hur barnens vardag ser ut. Det gäller i synnerhet de barn och föräldrar som har varit längst på avdelningen. Deras erfarenheter kan tas till vara och medverka till en bättre samverkan mellan hem och daghem.

För att förskolan ska kunna utvecklas och bli den resurs för människorna i ett bostadsområde som t ex barnstugeutredningen skisserat är det viktigt att föräldrar även utanför daghemmet, t ex i politiska sammanhang, tar upp och verkar för en bättre arbetssituation i daghemmet.

Vad försvårar samarbetet?

Det finns många anledningar till att samarbetet mellan personal-personal och personal-föräldrar och förskola-förvaltning upplevs som svårt.

Tiden räcker inte till

Tiden är ofta knapp, arbetsuppgifterna många och behoven av att samarbeta är olika. Barnen ser ut att trivas och arbetet går för det mesta bra ändå, säger man.

Uppdelningen av ansvaret fungerar inte

Föräldrar har ansvaret för barnen hemma och personalen har ansvaret på daghemmet. Det är en vanlig arbetsfördelning. Men ofta fungerar inte denna uppdelning. Klarare måste betonas att båda parter gemensamt har ansvar. Föräldrar har rätt att bry sig om barnets daghemsvardag. Daghemspersonalen har rätt och skyldighet att bry sig om att barnets hela tillvaro fungerar bra.

Förskolan är personalens arbetsplats. Där har personalen bestämmanderätt, tycker föräldrarna. De lämnar sina barn där ofta i tron att det här klarar daghemmet bäst utan inblandning av föräldrar.

Det är oklart vem som bestämmer

På många håll i dag visar föräldrar att de vill vara med och bestämma om sina barns daghem. Men stor oklarhet råder kring *vad* föräldrar får påverka. Det finns dessutom oklara bestämmelser om vad personalen kan förändra utan att först ha godkännande från förvaltningen.

Föräldrarnas inställning förändras

Varje förälder har sin egen bakgrund, sina egna uppväxtförhållanden och sina egna värderingar som färgar synen på barnuppfostran. Mamma och pappa får inte automatiskt en gemensam inställning till barn och barnuppfostran för att de får barn tillsammans. Naturligtvis kan svårigheterna vara mycket stora i invandrarfamiljer då de dessutom är mitt uppe i t ex en kulturkonflikt. (Se vidare Invandrarbarn i förskolan.)

Oupphörligt händer något nytt som ibland tvingar individen att tänka om. Föräldrar byter arbete. Omständigheter av skilda slag gör att de måste byta bostad. Nära anhöriga dör, goda vänner flyttar och viktiga kontakter bryts. Yttre förhållanden som föräldrar och personal inte råder över själva påverkar vardagslivet. Känslan av att ändå, trots allt, acceptera sitt liv förbyts för någon tid i uppgivenhet och resignation.

Barnen lever inte skyddade från förändringarna. Även om de inte förstår och kan tala om vad som händer påverkas de av vuxnas känslolägen och stämningar.

Innerst inne kan de vuxna ha tron på målet att fostra barnet till en självständig människa som vågar visa, tala om och handla utifrån vad man anser är rätt och orätt. Men när stressen i arbetslivet och rädslan att förlora arbetet är verkliga tvivlar många: "Vad är det för mening att fostra självständiga individer, om inte samhället vill ha sådana människor?"

I det dagliga arbetet med barnen dyker ständigt upp nya frågor där mammas och pappas erfarenheter och synpunkter går isär. Diskussioner följer och ofta måste överläggningar och kompromisser till för att lösa problemen.

Vad föräldrar tycker olika om uppdagas ofta inte förrän i varje ny situation som dyker upp och där föräldrarna har att gemensamt ta ställning. "Låt Pelle skrika", säger mamma. "Nej, ta upp honom", säger pappa. "Jag tycker inte om att höra honom så ledsen." En annan dag spottar Pelle ut fruktsaften. Den smakar konstigt. "Vi måste låta honom pröva flera gånger först innan vi ger upp", säger pappa.

Personalens inställning förändras

På daghemmet händer samma processer som i familjen. När personal börjar lära känna varandra och varje gång en avdelning tar emot ny personal, ett daghem startar eller elever byts sätter processen igång. Detta sker naturligtvis mer eller mindre medvetet, men man kan knappast komma ifrån att diskutera vars och ens synpunkter på matvanor, renlighetsfostran, barns behov av utevistelse osv.

Det finns en rädsla för konflikter

Vuxna människor fungerar mycket olika vid de meningsutbyten där vardagsfrågor i daghemmets värld ventileras. Det är ibland svårt att sakligt diskutera sådant som ligger en nära. Synpunkter tas och ges. Klimatet behöver vara sådant att alla vuxna törs säga vad de tycker utan rädsla för andras blickar och ord. Allt det här är lätt så länge alla tycker lika. Men på en daghemsavdelning möts personal med olika bakgrund, utbildning, erfarenheter och värderingar. Undan för undan under arbetets gång dyker nya situationer upp som personalen gemensamt ska ta ställning till. Är det riktigt att barnen får leka på bordet? Ska de få kladda med maten och leka med varandras kläder? Det är lätt att vara överens om att små barn behöver få, men fasta regler. Men vad ska vara förbjudet?

Det är mycket personalen sinsemellan behöver diskutera och ta ställning till. Det gäller enkla vardagsnära ting och stora viktiga frågor som har betydelse för hur var och en ser på sin arbetsuppgift i barnomsorgen. För att samarbetet mellan föräldrar och personal ska vara konstruktivt, krävs att relationen personal-personal är öppen. Det betyder förstås inte att alla kan tycka lika och göra lika med barnen alltid. Däremot krävs att personal ärligt inför varandra berättar och visar vad som är viktigt för var och en i arbetet med barn och föräldrar. Ett arbetslag består av enskilda individer med var

sin egen uppfattning om vad som är viktigt, men arbetslaget måste också som grupp komma överens om gemensamma handlingslinjer. I de dagliga rutinerna blir det för arbetsamt för de vuxna och alltför påfrestande för barnen om otydlighet och inkonsekvenser får råda. Tid måste avsättas för samråd och arbetsplanering för personalen på småbarnsavdelningarna.

Allt som hör till dagens rutiner måste också diskuteras med barnens föräldrar. Barnen behöver känna att föräldrar och personal tillsammans tar hand om dem och att de vuxna som sköter barnen har ett gemensamt ansvar för dem.

Praktikanter/lärarkandidater

Ofta säger personal på småbarnsavdelningar att barnen där har behov av trygghet och kontinuitet i sina vuxenkontakter. Därför säger man "nej" till elever och lärarkandidater. Är den övriga personalen välkänd för barnen finner man dock på många håll att lärarkandidater och barnskötarelever är en tillgång för barn och vuxna. De kommer ofta med stor entusiasm. De är nyfikna på livet på en småbarnsavdelning. De har många frågor och funderingar. Personalen får ge ord åt sina tankar om sitt viktiga arbete. De får berätta om nödvändigheten av god utbildning och goda kunskaper om små barn.

Barnens trygghet går före elevernas behov. Barnen får inte utsättas för att nya vuxna ska pröva sin förmåga att "klara vilan" o d. Viktiga moment för barnen ska i alla sammanhang där det är möjligt skötas av dem som har en intim kontakt med dem.

Ibland kommer också vikarier

Då och då händer att barnen trots medveten planering ställs inför ny personal som inte känner dem och deras rutiner. I

den mån det går bör ett välbekant ansikte finnas med när barnet tas emot på morgonen.

Vid personal- och elevbyten kan det vara skönt att ha något skrivet på t ex anslagstavlan som kort berättar om barnen och arbetet. På en daghemsavdelning finns ett litet brev "Till dig som är ny!" Det är personligt skrivet. Där står en del om hur den fasta personalen ser på sitt arbete och litet om hur de brukar arbeta i vardagslag och vad de tycker är viktigt. På ett annat daghem finns några rader skrivna om varje barn. Där står hur Conny vill ha det vid vilan, vad som är viktigt för Lotta när hon kommer på morgonen osv. Några enkla ord om varje barn. Det finns naturligtvis många fler sätt att få ny personal att känna sig välkommen och att ge upplysningar om den avdelning de kommit till.

Föräldrträffar

Föräldraföreningar finns på en del daghem. Deras verksamhet bygger ofta på en liten grupp aktiva föräldrar som arbetar hårt för att få alla med i gemensamma aktioner, t ex att arbeta för bättre utemiljö för barnen eller att svara på remisser om kommunens barnomsorg o.d. Men fler föräldrar behövs i detta arbete.

Kvällsträffar

Föräldrträffar på kvällstid hör den gamla daghemstraditionen till. För många känns det svårt att ordna barnvakt och ge sig av till daghemmet vid läggdags. Andra kan uppleva de här kvällarna när man får möta personal och andra föräldrar som

mycket värdefulla. Formerna för de här föräldramötena behöver planeras tillsammans med föräldrar för att utbytet ska bli givande.

Öppet hus

Ibland möts föräldrar, barn och personal vid eftermiddagskaffet. Kanske finns det en stående inbjudan till drop-in-kaffe varannan vecka eller en gång i månaden. Det brukar kännas som en stunds skön avkoppling innan hemarbetet tar vid.

Lek och samvaro

På många daghem används en lördag förmiddag under t ex våren till en lek- och samvarodag på daghemmets gård. Då är både barn, personal och föräldrar med. Man grillar kanske korv, bygger lekstuga eller bara leker tillsammans. På en del daghem gör man julpyssel tillsammans kanske en lördag i december eller firar Lucia gemensamt.

Alla de här beskrivna aktiviteterna har naturligtvis betydelse för känslan av gemenskap. Det behövs träffar som bara är till för att ha roligt ihop. Har man det bra i sin grupp kan man också börja tala om väsentligheter i sitt och barnens liv.

Föräldrasamtal

De kontinuerligt återkommande samtalen som många daghem börjat inbjuda föräldrar till har blivit ovärderliga för dem som kommit i gång med dem. För många föräldrar känns det svårt att begära en pratstund. Personalen ger intryck av att ha så mycket att göra. När personalen ger chansen är det få som inte utnyttjar den.

På en del håll vill gärna föräldrar träffas samtidigt. Det är roligt och nyttigt att få tala med andra mammor och pappor som har det ungefär likadant. Man behöver höra om andras bekymmer och glädjeämnen för att inte fastna i sina egna bekymmer och få tron att de är unika. Det är inte bara "vi hemma hos oss" som har röriga morgnar, trötta ungar som säger "nej" och vaknar om nätterna. Viktigt är förstås att föräldrar vill vara tillsammans och att de förs prata om sina barn både med personal och andra föräldrar.

Hembesök

En gammal sed har tagits upp på nytt vid en del daghem. Det är hembesöken som kommit tillbaka. De används ibland när daghemmet tar kontakt med en familj för allra första gången. Den personal som ska ta hand om introduktionen besöker först barnet i dess hemmiljö.

Vid andra daghem har hembesök prövats när personal och föräldrar har sin samtalsstund om barnet. Många föräldrar och barn uppskattar att få vara hemma i sin egen miljö och tar gärna emot för en pratstund.

Föräldrarna arbetar i daghemmet

Vid några få daghem söker man sig fram till nya samarbetsformer genom att låta föräldrar och personal dela ansvar, besluta och arbeta tillsammans inom daghemmet. Detta öppnar helt nya möjligheter.

Studieuppgifter

1. Arbetslaget har gemensamt ansvar för avdelning och barn. Föräldrar och personal har ansvaret för barnen gemensamt. Vad betyder gemensamt ansvar för er i arbetslaget?
2. Vad betyder uppfostran?
3. Vem uppfostrar barnen?
4. Hur planerar ni det gemensamma arbetet på avdelningen? Tänk igenom, diskutera och skriv ner hur er avdelnings handlingsprogram skulle kunna se ut.
5. Den ledning och det samarbete som utmärker förskolan påverkar förhållandet mellan barnen i grupperna. Men alla daghem kan inte arbeta lika. Miljö, människor och deras erfarenheter och kunskaper varierar. Är den ledning och det samarbete som kännetecknar ditt daghem (som helhet och ute på avdelningarna) bra för vuxna och barn där? Vad behöver förändras för att barn och vuxna ska fungera bättre inom sin egen grupp och mellan de grupper som arbetar tillsammans?
6. Oklarhet råder ibland mellan förvaltning och förskola i vilka frågor förskolan har rätt att fatta beslut. Diskutera frågorna ni funderar över, gör en lista över det som är oklart och tag upp detta med förvaltningen. Kan sociala centralnämnden, förvaltningen och daghemspersonalen enas om riktlinjerna?
7. Daghem är bra! Vad innebär den satsen för dig?
8. Vad kan föräldrar vara med och bestämma om i ert daghem?
9. Vad kan daghemspersonalen göra för att stimulera föräldrar till ett aktivare samarbete med varandra?
10. Hindren för samarbete är många. Vilka är de stora hindren på ert daghem? Vad kan göras för att riva ner en del av dem?

11. Barnen utsätts ständigt för påverkan av vuxna och barn. Mycket sker helt omedvetet, annat öppet och medvetet. Vad är viktigt för dig?
12. Många frågor berör personalens inställning till barnomsorgen. Diskutera: Får barnen vara snuviga i daghemmet? Får mamma gå till "frissan" innan barnet hämtas? Är det rätt att mamma/ pappa tar semester och åker bort utan att ha barnen med? Är det bäst att barnen är hemma när mamma eller pappa är ledig?

Att skiljas och mötas

Den dagliga omställningen

Varje morgon och eftermiddag, då daghemsdagen startar och avslutas, innebär en omställning, som vuxna tillsammans kan planera så att den passar barnet. Barn är dessutom olika. Vissa barn reagerar starkt på alla förändringar, andra barn tar det lugnare. Ålder och föregående erfarenheter är också avgörande för reaktionen. När barnet kan överblicka dagen, har förmåga att minnas hur den brukar förlöpa, vet att mamma eller pappa kommer på eftermiddagen, vet vad dagen kommer att innehålla av rutiner och aktiviteter, kan det kännas lättare att ställa om sig till daghemmets miljö, dvs om upplevelserna varit positiva. Förväntar sig barn och vuxna något svårt och tråkigt måste reaktionerna bli därefter.

Det lilla barnet, under 2–3 år, har liten förmåga att överblicka sin dag. Men genom återkommande upplevelser och erfarenheter bygger barnet upp minnesföreställningar, ordnar upp tillvaron i händelser som hör ihop, känner igen och börjar så småningom förvänta sig vad som ska hända.

Allteftersom veckorna går brukar något slags mönster bildas för morgonens vanor. För det lilla barnet (vanligen också för större barn och vuxna) påverkas "adjö-scenen" på daghemmet av hur morgonen varit som helhet. Daghemmets rytm måste kopplas samman med barnets hela dygnsrytm. Det är tillsammans med föräldrarna personalen på daghemmet får utforma avvägningen av sovtimmar och vakna timmar. På morgonen vaknar de flesta barn av sig själva om nattsömnen varit tillräcklig. De vuxna underlättar för både sig själva och barnet när de håller en rätt bestämd morgonrutin. Barnets uppfattning av tid är mycket dålig men med utgångspunkt från vad som händer moment för moment kan barnet redan före 1-årsåldern få en uppfattning om hur långt morgonen är framskriden. De barn som på det här sättet kan skaffa sig en rätt klar uppfattning om sin morgon kan förvänta sig vad som ska komma. När detta mönster bildas kan de vuxna aktivt delta om de förstår vilken betydelse det har för både barnet och den vuxne.

Dagarna på daghemmet kan börja mycket olika

Både barnets och den vuxnes sinnesstämning påverkar morgonstunden på daghemmet. Är föräldrar och barn "nöjda med varandra" är det lättare att möta daghemspersonal och de andra barnen. Detta betyder naturligtvis inte att varje morgon fungerar utan minsta besvär. Realistiskt betyder detta att man medvetet kan göra mycket för att underlätta morgonproceduren för alla.

Det lilla barnet behöver tid för att i lugn och ro ställa om

sig och vänja sig vid det "nya". Så här kanske Johan (10 mån.) upplever det:

Nyss var det pappa som höll Johan i famnen, nu är det Lisa på "dagis" som tar upp honom i sitt knä. Johan känner ju egentligen Lisa nu, känner igen hennes sätt att tala, röra sig och hålla i Johan. Det behövs bara lite tid för att riktigt känna igen och knyta an till en annan vuxen. Pappa finns här fortfarande och han och Lisa talar med varandra på ett välbekant sätt. Johan upplever att de vuxna, som har hand om honom, har goda relationer till varandra. Han upplever det genom sina sinnen även om han inte förstår det rent tankemässigt.

Under introduktionsperioden har personal och föräldrar lärt känna varandra. Det blir då ofta naturligt för mammor och pappor att stanna en stund på morgonen.

När morgonen ser ut som barnet har lärt sig att den ska göra, brukar barnet acceptera att det blir "adjödags". Den vanliga vinkningen blir "signal" till att föräldern går.

Ibland händer det att barnet oroligt bevakar föräldern. Det är som om ovissheten om när mamma eller pappa ska gå är för stor. Stunden blir inte skön utan istället svår att uthärda. Då kan barnet få hjälp med att lära sig när föräldrarna snart ska gå. Genom att mamma eller pappa "gör något" tillsammans med barnet som barnet gillar och sedan gör detta roliga på ett rätt distinkt sätt dag efter dag kan barnet lära sig när tiden är inne. Vad förälder och barn kan ta som sin egen "signal" kan sällan bestämmas på förhand. Följande moment kan tas som exempel. Mamma säger adjö efter en fingerlek. Pappa går när han "läst en bestämd bok". En liten treåring visste att mamma skulle gå när de bläddrat en stund i en älskad svampbok tillsammans.

Det här beskrivna sättet som ofta kan underlätta barnets möjlighet att skaffa sig kunskap om just sina morgonvanor innebär inte att avsked med gråt undviks. Att skiljas från den man tycker om känns tråkigt. Att gråta då är naturligt. Men undan för undan lär sig barnet om sin morgon och blir allt

säkrare på att mamma och pappa verkligen kommer tillbaka. Att veta vad som förväntas skapar klarare begrepp, vilket i sin tur gör barnet säkrare. När de vuxna vet hur de vill ha det, handlar de lugnare, vilket i sin tur påverkar barnet. Ofta gråter barnet när föräldrarna lämnar det men så småningom upphör "adjö-ledsnaden". För många barn kommer den tillbaka igen efter en sjukperiod hemma, efter semester eller vid byte av personal. Att barnet gråter behöver inte tas som ett tecken på att barnet inte trivs. Men självklart måste personal och föräldrar ge akt på hur barnet reagerar för övrigt under dygnet. Dålig aptit, orolig sömn och mycken gråt under lång tid är tecken på att något är i olag. Däremot kan inte gråt vid avskedet ensamt tas som tecken på att barnet inte har det bra.

Klockan är sju på morgonen. Jessika kommer till daghemmet med pappa Lars. Han har bråttom. Som vanligt har Jessika krånglat. Hon ville inte vakna. Lars fick till slut ta upp henne mot hennes vilja och klä henne medan hon gnällde och gjorde motstånd. De hann inte äta något innan de gick, i full fart till daghemmet. Lars har dåligt samvete. Han tycker synd om Jessika och sig själv också. Som väl är finns Kersti som Jessika tyr sig mest till på Jessikas egen avdelning idag. Lars drar en lättnadens suck, när han känner att hans flicka blir glad över att möta Kersti. Lars tar i all hast av Jessika och hon kryper upp i Kerstis famn. "Jag måste hinna prata med personalen om det här. Men vem är det som jobbar ikväll när jag kommer", tänker Lars, medan han vinkande springer mot grinden.

Somliga familjer har svårare än andra att hålla morgonrutiner. Många faktorer påverkar människans lugn. Otrygghet i familjen eller på arbetsplatsen, dåligt föräldra-personalsarbete och ovisshet om daghemmet är bra för barnet kan göra det svårt för föräldrar att aktivt medverka till "bra morgnar" när barnet och föräldern ska skiljas från varandra.

Barn som för det mesta får gensvar för sina rättmätiga behov klarar säkert av besvikelsen att inte alltid möta förståelse. Även små barn måste ibland uppleva besvikelser, bara balansen mellan positiva och negativa upplevelser är sådan,

att de positiva upplevelserna oftast överväger. Den vuxna kan också genom att förstå att barnet är besviket och genom att låta barnet visa sin besvikelse, ge barnet tröst utan att ge vika för krav som inte går att tillfredsställa.

Johan, som förut glatt vinkat när pappa gått på morgonen, har nu när han snart är 2 år börjat krångla och skrika. Pappa är förvånad. Varför krånglar Johan nu när han känner Lisa och alla andra vuxna och barn bättre än förut? Johan tycker antagligen att det är roligt att leka med pappa. Han tycker det är roligt att leka med Lisa och barnen också. Helst vill han att alla som han tycker om ska vara tillsammans med honom hela dagen. Varför pappa måste gå och vad det innebär att "gå till jobbet" förstår han inte. Därför blir han både ledsen och arg när pappa försvinner. Om pappa stannar kvar när han skriker så har han ju lyckats i sin aktion. Johan skriker, pappa stannar lite till, det blir som Johan vill. Men till slut måste pappa gå och det hjälper inte hur mycket Johan skriker. Men Johans pappa och de vuxna på daghemmet har diskuterat tillsammans om hur de ska möta Johans "nya" sätt att reagera vid morgonavskedet. Eftersom Johan snart låter sig tröstas, om de vuxna på avdelningen lugnt tar hand om honom, och verkar trivas bra när han lugnat sig, så tycker både pappa och personalen att pappa lugnt kan gå. *Det är när pappa visar sig tveksam som Johan får det svårast.* De vuxna visar att de förstår att Johan blir ledsen.

Föräldrar och personal måste tala med varandra och planera tillsammans för de här känsliga stunderna på dagen. Personalen på avdelningen måste planera sitt arbete så att de har tid både att ta emot barnen och avsluta dagen på ett bra sätt. Det svåra och roliga är att barnet hela tiden utvecklas och förändras. Just när de vuxna lärt sig hur de bäst kan gå till väga så kanske barnet, genom nya erfarenheter och större mognad, reagerar på ett nytt sätt inför den här omställningen.

Att gå hem kan betyda avbrott i leken

När kvällen kommer och föräldrarna kommer och hämtar sina barn upprepas i många fall ungefär samma procedur som på morgonen. Föräldrarna kommer. De längtar efter sin lilla unge, men barnet leker och har knappt tid att komma. Visst händer också att barnet skyndar till föräldrarna i dörren, men ofta behöver barnen en stund på sig för att vänja sig vid tanken att gå hem med föräldrarna och sluta leken. Det krävs vanligen ingen lång stund, men det är lättare och kontakten blir bättre mellan vuxen – barn om man har det lite lugnt den här första stunden vid mötet efter en lång dag. De barn som har regelbundna tider är ofta bättre förberedda på hemfärd än andra. Barnen skaffar sig i vardagen en kunskap om ungefär i vilken ordning barnen går hem. Naturligtvis kan inte barnens vardag bli så regelbunden att allt sker i bestämd ordning. Barnens reaktioner ger kunskap om på vilket sätt de får sin bild av verkligheten.

På eftermiddagen, när pappa kommer, uppstår en ny omställning för Johan. Pappa kommer in i rummet och sätter sig ned. Johan tittar upp men reagerar knappast eller också fortsätter han att leka utan att ta notis om pappa. Kanske kryper han upp i Lisas knä och sätter sig. Det kan kännas i pappas hjärta. Har Johan glömt bort honom, vill han inte gå hem, är han inte glad att pappa kommer? Men Johan behöver tid. Det går inte så fort för honom att fatta att pappa nu är här igen. Efter en liten stund lyser Johan plötsligt upp i ett glatt igenkännande leende och kryper fram till pappa.

Om de vuxna inte jäktar eller visar sig besvikna, ger Johan tid att anpassa sig till förändringen, då känner Johan att hans sätt att reagera accepteras av de vuxna i hans närhet. Barnet har ju en djup relation till föräldrarna, men de vuxna på daghemmet betyder också mycket för barnets känslomässiga trygghet, glada upplevelser och stimulerande erfarenheter. Det är rimligt att det tar tid att plötsligt byta sina vuxenkontakter. Pres-

tigekamp mellan vuxna, när det gäller barnets kärleksbetygelser, upplevs svårt och oförklarligt för barnet. Johan t ex tycker om alla vuxna som vill honom väl, som möter honom med kärlek och intresse och som han hunnit lära känna och lärt sig fästa sig vid.

Kalle hade en längre tid upplevt det fint att mamma satt en stund på morgonen i lekrummet och gick just när Kalle skulle äta morgonmål. Kalle var nöjd när mamma sa adjö när morgonmålet serverades och Kalle var fullt upptagen med att äta gröt och smörgås. På eftermiddagen satt mamma där igen och väntade medan Kalle lekte och tog kontakt med henne i sakta mak. Men en dag tar Kalle mamma i handen och drar iväg med henne ut till tamburen. Kalle har plötsligt händelseförloppet klart för sig. Mamma kommer –

kläder ska på – Kalle ska hem. Kalle ”minns” och nu vill han få bekräftat att det stämmer. Mamma stretar först emot. ”Jag kan väl sitta här en stund, som jag brukar, det vill ju personalen, jag har ju lärt mig att det fungerar bra”, tänker hon kanske. Men Kalle envissas, han ska hem, han vet!! Kalles mamma känner sig omtumlad. När hon äntligen funnit en bra form för den här stunden så fungerar det inte längre.

Men det här är ju inte något misslyckande. Det spännande med små barns utveckling är att det hela tiden sker en förändring. Om vi vuxna upplever barnets utveckling som en fantastisk resa, där nya perspektiv hela tiden öppnar sig, så är det lättare att möta varje förändring i barnets sätt att reagera som en positiv överraskning.

Men kan vi vuxna alltid svara mot barnens sätt att reagera på ett positivt sätt och måste vi det? Naturligtvis kan vi inte det. Vuxna människor har också behov att tillfredsställa.

En del barn behöver av skilda anledningar längre förberedelse tid inför hemgången än andra. Personalen kan då hjälpa barnet och föräldrarna lite. Det kan röra sig om ganska enkla saker som tex genom att ta fram barnets kläder och ställa stövlarna vid dörren. För ett annat barn kan denna handling istället innebära ”Pelle gå hem” och det ögonblickligen. För Pelles del kan det innebära försvårad väntan på föräldrarna medan framtagna kläder och stövlar för ett annat barn bara innebär en förberedelse. För personal och föräldrar som dagligen upplever de här situationerna brukar det inte vara svårt att komma underfund med vad som är bäst för olika barn. Däremot är det ibland svårt att få tid och personal att räcka till för arbetet. Barnen lägger också själva märke till de olika vanor och intressen som olika barn har. Intresse för detta påverkar alltså även barnen och deras lek.

Genom att andra barns föräldrar kommer, personal går hem, man äter mellanmål osv uppfattar barnen så småningom när deras tur närmar sig och förbereds på att ”snart kommer min mamma”. De vuxna omkring barnen kan hjälpa dem genom en viss fasthet i rytmen. När vardagen för det lilla

barnet blir svår att få grepp om ställs större krav på de vuxna. Barnens mycket begränsade uppfattning om tid, rum och orsak och verkan gör att behovet av igenkännande i vardagsvanorna blir betydelsefullare för dem än för de vuxna.

När insikten finns om hur mycket spännande barnet har att lära i vardagen när vuxna ger dem chansen att vara aktiva tas varje tillfälle till vara. Naturligtvis kan inte vuxna ständigt anpassa sig efter barns behov. Det är ibland mycket svårt dessutom att skilja på behov och önskingar. *Då och då måste vuxna säga klart "nej"*. *Vissa besvikelser måste barnen lära sig att acceptera*. Barn mellan 6 månader och 3 år kan inte tas om hand varje stund på dagen utan att behöva utstå någon besvikelse. För små barn uppkommer besvikelser då och då även om vuxna arbetar medvetet på att skapa en vardagstillvaro för barnen som innebär mest "ja" och minst "nej". Något helt konfliktfritt liv är inte möjligt och inte heller önskvärt.

Överflyttningen till ny avdelning bör ske successivt

När barnet ska flytta till en ny avdelning för större barn är det önskvärt att personal och föräldrar kan diskutera överflyttningen, dels för att diskutera lämplig tidpunkt, dels för att ge möjlighet för föräldrarna *att delta i invänjningen till den nya avdelningen*. För de föräldrar som har tagit aktiv del i sitt barns daghemsliv känns det mycket egendomligt att personalen på daghemmet sköter allt det här själva.

Det vanligaste numera är att föräldrar underrättas om överflyttningen och att den sker successivt så att barnet till att börja med är tillsammans med de stora barnen vid ute- och sedan vid innelek. Först så småningom äter och sover barnet på sin nya avdelning och med sina nya kamrater. För för-

äldrarna är det lika viktigt vid detta tillfälle som vid starten på daghemmet att de får lära känna både personal och vanor.

Värdefullt för barnens trivsel och känsla av trygghet är att *någon jämnårig kamrat eller flera får flytta med samtidigt*. Det är viktigt för att ge barnen en känsla av samhörighet även med andra barn. De vuxnas betydelse är stor, men mycket viktiga kontakter knyter barnen med varandra också. *De relationer som växer fram mellan barnen på en småbarnsavdelning kan bli värdefulla för många år framöver*. Personal slutar eller byter avdelning och nya förskollärare och barnskötare kommer istället. Får barnen växa upp tillsammans kan de ge varandra trygghet, glädje och en känsla av samhörighet som kan bli lika stark som mellan syskon. Dessutom är det bra att en del tröst och omtanke kan komma från kamrater istället för av vuxna. Ansvar för barnens trygghet och trivsel ligger hos de vuxna och det kan också innebära att vuxna ger barn möjlighet att bry sig om varandra.

Stintan och Nina är två år. De går på ett daghem med åldersindelning. De ska snart flytta till 2–4-årsavdelningen. Under en tid kommer de varje dag hand i hand in till avdelningen. De leker en stund först. När de "stora" barnen ska äta sätter de sig på en dockrumssoffa. De sitter där och tittar alldeles tysta och följer med blicken de andra barnen vid matbordet. Sedan går de tillbaka till sin avdelning och får äta lite senare än de andra barnen där. Då är de inte tysta längre.

När Conny är 2½ år får han börja göra besök i syskongruppen för att lära känna barn och personal där. Men Conny gillar inga nymodigheter. Gunilla och personalen pratar om överflyttningen och bestämmer sig för att ta god tid på sig. Gunilla erbjuder sig att ta ledigt och vara med. För henne är syskongruppen lika oöverskådlig som den är för Conny. I flera månader går Conny mellan avdelningarna. När det blir dags för mat och vila vill han tillbaka till "sin" avdelning. Till sist måste steget tas. Då är både Connys mamma och Conny väl förberedda.

Det blir några jobbiga månader. Gunilla söker sig ofta tillbaka till småbarnsavdelningen. Personalen känner henne och med dem är hon öppen och kan prata om hur hon känner sig. Den kontakt

hon har med småbarnsavdelningens personal är betydelsefull för henne. På syskongruppen känner personalen till Gunillas problem. De tränger sig inte på men försöker ändå visa att de bryr sig mycket om både Gunilla och Conny.

En barnskötare framför vid en personalkonferens med personal från både syskongrupp och småbarnsgrupp att personalen hos de minsta barnen knyter barnen alltför starkt till sig. ”Se bara på Conny”, säger hon. Det blir en livlig diskussion. Somliga anser att man måste respektera att människor är olika, därför fungerar samarbetet mellan personal och föräldrar mycket olika. De relationer som Gunilla och personalen har till varandra är helt annorlunda än det förhållande de har till andra föräldrar. Naturligt nog slutar diskussionen med en undran: ”Kunde vi hjälpt Conny och Gunilla till bättre förutsättningar att klara omställningar om vi arbetat annorlunda?”

Studieuppgifter

1. Många föräldrar stannar en stund när de lämnar eller hämtar barnen. Finns det något mer att göra för att fler ska vilja vara tillsammans med gruppen en stund varje dag eller några gånger i veckan?
2. För en del barn brukar omställningen vara svår morgon och kväll. Vad är besvärligt för barnen i er grupp? – Vilken hjälp behöver barnen och föräldrarna?
3. Tänk igenom om det finns något mer att göra för att underlätta för barn och föräldrar när de ska lära känna miljö och människor på den avdelning barnet ska flytta till?

Leken – ett sätt att
lära känna omvärlden

Att utforska med alla sinnen

Det lilla barnet upptäcker och lär känna sin egen kropp, andras kroppar och föremål i omgivningen med alla sina sinnen. Syn – hörsel – känsel – lukt – smak och den egna kroppens rörelser ger *tillsammans* all den information som barnet behöver för att känna igen och förstå.

För att t ex komma underfund med vad en boll är måste barnet hålla i bollen, känna på den med händer och mun, banka på den, rulla, kasta, bära, sparka den och få veta vad den kallas. Barn i olika åldrar undersöker och leker med samma föremål på olika sätt:

Stina, 7 månader, kan samordna ögon- och handrörelser, en förmåga som gör det möjligt för henne att gripa tag i föremål, hålla fast dem och hantera dem på olika sätt, banka, svänga och hålla dem i än den ena, än den andra handen. Men ännu kan hon inte med egen vilja släppa föremål. Hon tappar taget om bollen då och då, men det dröjer innan hon själv kan bestämma när hon vill att den ska rulla iväg. Det är lättare för henne att handskas med föremål i liggande ställning, när hon sitter upp har hon svårt att både hålla balansen och hålla i saker.

Att utforska med alla sinnen

Det lilla barnet upptäcker och lär känna sin egen kropp, andras kroppar och föremål i omgivningen med alla sina sinnen. Syn – hörsel – känsel – lukt – smak och den egna kroppens rörelser ger *tillsammans* all den information som barnet behöver för att känna igen och förstå.

För att t ex komma underfund med vad en boll är måste barnet hålla i bollen, känna på den med händer och mun, banka på den, rulla, kasta, bära, sparka den och få veta vad den kallas. Barn i olika åldrar undersöker och leker med samma föremål på olika sätt:

Stina, 7 månader, kan samordna ögon- och handrörelser, en förmåga som gör det möjligt för henne att gripa tag i föremål, hålla fast dem och hantera dem på olika sätt, banka, svänga och hålla dem i än den ena, än den andra handen. Men ännu kan hon inte med egen vilja släppa föremål. Hon tappar taget om bollen då och då, men det dröjer innan hon själv kan bestämma när hon vill att den ska rulla iväg. Det är lättare för henne att handskas med föremål i liggande ställning, när hon sitter upp har hon svårt att både hålla balansen och hålla i saker.

Kalle, 12 månader, kan släppa bollen och alla andra föremål han håller i också. Leksakerna i hans säng eller på bordet framför honom när han sitter i sin barnstol slängs i golvet en efter en. Han kan stoppa saker i lådor och hinkar, och han kan hålla ut dem igen – aktiviteter som han ägnar sig mycket åt. Han kan gå utan stöd, men när han leker med bollen och den rullar ifrån honom, så har han inte tid att gå efter den. Han kryper – det är en konst han behärskar bättre.

Karin 2 år och Eva 2½ år kan gå, klättra och åka rutschbana. Fortfarande gör de nya upptäckter med bollen. De kan själva påverka bollens rörelser i olika riktningar. Karin tycker om att sitta bredbent mitt emot en vuxen och ta emot bollen när den rullas till henne. Hon försöker också skicka iväg den så att den hamnar hos den vuxne igen. Men det lyckas hon inte alltid med, trots att hon tar hela kroppen till hjälp och kniper ihop både ögon och mun i stark koncentration. Eva prövar också riktningen i rummet, men hon är

mest intresserad av höjder och sluttande plan. Hon vill låta alla föremål åka rutschbana och måste hindras från att kånka upp stora bilar och pallar för att sedan släppa ned dem. Hon förstår inte att tunga föremål får en väldig kraft och fart, och att de kan göra illa barn som är långt borta från rutschbanan. Nu börjar hon acceptera att hon bara får ta mjuka saker med sig och låta de andra sakerna vara kvar på golvet, men om ingen vuxen finns i närheten och påminner henne så glömmet hon.

För Johan, 3 år, är "boll" just nu en fotboll. Han kan få bollen att förflytta sig genom att sparka på den, även om resultatet inte alltid blir det han tänkt sig. Hans pappa spelar fotboll och ibland får han se på när pappa tränar. Pappa och Johan sparkar också till varandra och det går riktigt bra. När syskongruppens barn spelar fotboll är Johan lycklig om han får vara med. Ibland vill han sparka boll med Eva och de andra barnen på småbarnsavdelningen. Då blir det på ett annat sätt.

Barn undersöker och hanterar föremål på olika sätt beroende på hur långt de kommit i sin utveckling, men också beroende på om de kommit i kontakt med föremålet tidigare. Ping-pong-bollen eller golfbollen undersöks noga när barnen träffar på dem högre upp i åldrarna, för att dess tyngd, konsistens och funktion ska kunna uppfattas. Även vuxna återgår till att känna och lukta på föremål som de inte känner igen eller vet hur de ska användas.

Barnets utforskande aktivitet med hjälp av sinnesintryck och med kroppens rörelser brukar kallas *sinnenlek*. Det finns många olika lekmaterial som utformats så att de ger stimulans för sinnena: se-och-ta-leksaker, föremål som ger ljud och föremål som barnet kan röra sig med, föremål som har olika färg, form, tyngd och som är gjorda av mjukt, strävt eller taggigt material, s k pedagogiska leksaker. Vardagsföremål i barnets omgivning stimulerar också till sinnesupplevelser – träskedar, vispar, kuddar osv – alla de föremål som barnet kan undersöka utan att skada sig eller förstöra. Vårdsituationerna är fyllda av sinnesstimulans, med alla upplevelser av att smaka, se, höra, lukta, känna och av att röra sig.

Men den ”pedagogiska materiel” som ger det lilla barnet de rikaste och bästa sinnesupplevelserna är andra människor. Ingen materiel ger bättre känslöintryck än ett mjukt eller strävt hår, en len kind, ett stickigt skägg.

Ingen form är så trevlig att utforska som en framskjutande näsa, en tjock tumme, en rund öppen mun.

Ingen ljudleksak och inget instrument kan ge så varierande upplevelser som den mänskliga rösten som kan pipa, viska, tralla, sjunga, tala, väsa.

Ingen rörelsemateriel kan ersätta den vuxnes möjlighet att lyfta, vaggga, vicka, rulla, hoppa, dansa tillsammans med barnet.

Inget orsak-verkan-sammanhang kan vara mer spännande än att leka titt-ut med den vuxne – ögonen borta, huvudet borta, hela jag borta – nu kom jag fram.

Att utforska och uttrycka sig med kropp och rörelser

Miljöns utformning och de vuxnas tillåtande attityd har avgörande betydelse för vilka erfarenheter barnet gör, om de blir varierande och positiva.

I leken använder sig barnet av all sin kunskap om världen. De erfarenheter barnet får i den utforskande leken prövas på många sätt. Upplevelser från vardagslivet – hemma och i daghemmet – från måltider, vila, vuxnas omsorger och andra barns lek uttrycks i leken. Det sker med kropp och rörelser, med ord, rytm och fantasi, med olika material som kitor, vatten, sand, färg och lera. Ju fler varierande uttrycksformer barnet har, desto bättre möjlighet får barnet att i den skapande leken uttrycka vad det vet, undrar, oroas för, gläder sig åt m m.

De traditionellt pedagogiska aktiviteterna är meningsfulla när de ses i ett större sammanhang. Att trivas i sin grupp, att känna gemenskap i den och att vara betydelsefull för en eller flera kamrater är viktigt för barnen. Individuella behov av exempelvis vatten- eller kladdlek kan tillfredsställas utan att alla barn behöver delta i samma aktiviteter. Vuxna planerar då dels sådana "sysselsättningar" som ger enskilda barn och smågrupper möjlighet att arbeta med material som det finns intresse för, dels för sådana aktiviteter som de vuxna ser att så många som möjligt har roligt av tillsammans.

Det lilla barnet leker med sin kropp och med föremål som kommer i blickfånget. Långt innan barnet kan förflytta sig självt kan vuxna och större barn hjälpa barnet att få uppleva föremål i rummet från olika håll och i olika ställningar i den vuxnes famn, i knäet och på en filt på golvet.

I och med att barnet börjar förflytta sig självt – hasa, krypa, resa sig, gå, springa, klättra – använder det en stor del av sin vakna tid för att öva den förmåga, som just håller på att utvecklas. Men de första försöken att ta sig fram på ett nytt sätt med nya rörelser känns osäkra. Den vuxne måste finnas som en trygg "tillflykt" att återvända till. För barnet, som kryper iväg på sina första "utflykter" bakom ett hörn, är det viktigt att den vuxne finns kvar när barnet återvänder. På det sättet hjälper den vuxne barnet att förstå att det man inte ser kan finnas ändå, en insikt som kräver både mognad och erfarenhet.

När barnets rörelseförmåga ökar och det börjar gå, klättra och springa utforskas omgivningen på nya sätt. Barnet klättrar upp på bord och stolar och tar sig ned igen, kryper i och ur lådor, ger sig upp för trappor och sluttningar och hasar, kryper eller går nedför allt efter förmåga. Samtidigt som oberoendet av den vuxnes hjälp stärker självkänslan gör barnet erfarenheter av rumsliga förhållanden såsom: höjd, djup, avstånd, sluttande plan och relationer såsom: bakom, framför, över, under. Barnet prövar sin förmåga att behärska sina rörelser genom att falla omkull "med flit" och sedan glatt

konstatera: "Jag ramlade." När barnen kör runt på hjulpallar, stjalper de omkull för att pröva hur det känns. Glädjen över att själv kunna påverka rörelser och händelseförlopp är påtaglig, och sätten att pröva sin rörelseförmåga är många.

Att få uppmuntran och gensvar

Vi behöver alla uppmuntran för att arbeta vidare. Barnet som efter åtskilliga försök äntligen kommer upp i stående ställning, stödd mot en stol eller säng, söker den vuxnes blick och gläds åt det outtalade samförståndet – jag lyckades – du såg

det. Den vuxne uppmärksammar och ger orden för vad som händer – ”Nu står du, Kalle” – hjälper till att medvetandegöra handlingen och stimulerar till fortsatta försök. Men även när barnet misslyckas hjälper den vuxnes förklaring – ”Du satte dig på stjärten, Kalle – jag håller i stolen så kan du försöka igen”.

Andra barn kan vara ett fint stöd. Gör man barnen uppmärksamma på varandras framsteg, kommer kanske Karin, 2 år, rusande och ropar: ”Titta Stina kan stå, hon kan det”, första gången Stina reser sig med hjälp av en stol.

Att få uppleva gränser

Genom kroppens rörelser kan barnet också påverka andra föremål och få dem att röra sig: skjuta dem framför sig, dra dem efter sig, lyfta och bära dem. Lådor dras ut, dörrar smälls igen och kan snart även öppnas. Utflykterna sträcker sig allt längre bort och den vuxne måste sätta en yttre gräns.

Den kan till exempel innebära att stora leksaker på hjul får köras i ett rum där inga småbarn kryper omkring. När grinden i tamburen är stängd är den gränsen fast. När tillräckligt många vuxna finns på avdelningen är tamburen en trevlig plats att gå på upptäcktsfärd i. I skötrummet leks vattenlek men bara när en vuxen kan vara där. Vuxna har skäl för sina gränser, håller dem och ger ord för dem så att barnen så småningom kan förstå. Gränserna behövs för barnen för att de lättare ska kunna förstå förbuden när de är lika dag för dag och de kan lita på de vuxnas ord. Gränserna behövs också för de vuxna. De uppträder lugnare och mjukare mot barnen när miljön är ordnad.

Med tilltagande ålder och ökande förmåga kan gränserna vidgas. Även små barn måste få orientera sig utanför sin hemvist, gå och komma igen.

Att ordna och sortera

Barnen vet hur möblerna brukar vara placerade och var kläderna ska ligga eller hänga. Att hjälpa till att städa är en omtyckt sorteringslek i den här åldern. En tillåtande attityd till barns olika sätt att handskas med och sortera föremål betyder inte att de uppskattar att alla föremål finns i en ständig röra kring dem. Varje gång allt är på plats är barnen nöjda att ha ett tryggt och välkänt utgångsläge för nya aktiviteter. Barn orienterar sig i rummet efter erfarenheter de gjort många gånger under en lång tid. Balansen mellan det kända och förändringar måste vara sådan att förändringarna går att upptäcka i relation till det kända.

Föremål plockas i håligheter – vagnar, hinkar och väskor fylls med allehanda ting. I 2–3-årsåldern utvecklas den här aktiviteten till mer avancerade sorteringslekar. Barnet blir skickligare i sina handrörelser och börjar kunna skilja på former och färger. Plocklådor – inpassningsspel – enkla pussel och färgspel ger möjlighet att pröva och göra nya upptäckter. Men barnet gör erfarenheter av likhet, olikhet och tillhörighet i alla aktiviteter. Bilar samlas i en hög – bollar i en annan. Alla skedarna plockas in i ett fack i kökslådan – skorna sätts på skohyllan. För att barn ska kunna sortera måste det finnas flera föremål av samma slag, utseende eller funktion. Barn har olika grunder för sitt sorterande, ibland samlar de bilar, ibland föremål som är röda. Sorteringen är dessutom sällan konsekvent. Barnet måste själv få kombinera och sortera på sitt eget sätt, använda föremål i situationer som vi vuxna inte tänkt oss. Skorna radas till ett tåg, bilarna stoppas i kastruller osv. Det sätt på vilket vi vuxna ordnar upp miljön och tillvaron ger ändå barnet kunskap om tillhörighet och sammanhang. När leken med skorna är avslutad, kan barnet få hjälp att sätta dem tillbaka på skohyllan. Bordet och stolarna ställs tillbaka på plats efter byggleken. Kuddarna finns i soffan och bollarna kan ha sin plats i en korg, bilarna i en annan.

Att konstruera och bygga

När barnet avsiktligt kan släppa greppet om ett föremål, kan det också kombinera föremål med varandra, börja konstruera. Föremål sätts på varandra i tornbyggen, klossar, kuddar, lådor, saltdegsklumparna travas på varandra. Föremål radas. Stolar, kuber, småbilar ställs efter varandra. Barnet börjar intressera sig för hur föremål sinsemellan kan påverka varandras rörelser. En vagn drar en annan – hur sitter de ihop? Först använder barnet sina egna armar och händer för att koppla samman pallar och vagnar, men snart kan det använda enkla kopplingsanordningar. Att ta isär är lätt – att sätta ihop är knepigare. Kopplingarna, som barnet själv kan handskas med, ger erfarenhet av orsak-verkan och gör barnet oberoende av den vuxnes hjälp.

Att uttrycka och benämna

Allteftersom barnet lär sig allt mer, att benämna föremål och bilder, att tala, att sjunga, att röra sig efter musik m m utvecklas leken och barnet får allt fler former att uttrycka sig i.

Barnet benämner föremål och berättar enkelt om välkända händelseförlopp, pratar om vad som sker medan det sker, frågar efter nya ord och hittar på egna ibland. I rolleken upprepas allt det nya, i sång och rytmlekar får vardagshändelser en ny form och i bild och bok får barnet möjlighet att benämna och jämföra verklighetens ting och händelser med bokens bilder. Lika väsentliga som dagens rutiner är för uppbyggnaden av begreppen, lika viktiga är upprepningarna när barnet sjunger, dansar och "läser bok". Att känna igen rytm och melodi, böcker och bilder, ord och handlingar, att få prata

om dem, sjunga om dem och se på bilder av olika slag, i tidningar, böcker, tavlor och flanomaterial är viktiga och ger stoff till symbollekar och rollekar.

Barnet börjar tidigt att använda symboler, att låtsas i sin lek. Klossarna i bunken blir köttbullar att bjuda vuxna och kamrater på. Stolarna som radas upp blir tåg där många barn kan vara passagerare. I låtsasleken har vuxna och äldre barn viktiga uppgifter att fylla. De kan sätta sig in i barnets lek och ta de roller som barnet hittar på åt dem. Barnet, som går och handlar med väskan full av klossar, behöver hälla ut maten i någons knä för att komma igen vid nästa "handlingsrunda". Bilföraren vill vinkas av vid avfärden och tas emot vid återkomsten. Den vuxne eller ett annat äldre barn kan t ex omväxlande få vara föräldern som blivit kvar hemma, mormor i huset dit färden ställdes och polisen som besiktigar körkortet. När barnet får möjlighet att vara aktivt utvecklas leken till att innehålla fler och fler moment. Först kanske man drar nalle i vagnen, sedan pratar man med nalle och plötsligt kan man tala genom nalle med pipig röst och dessutom svara själv.

Att leka med vatten, sand, färg och lera

Att leka med vatten, sand, färg och lera uppskattas av de små barnen. Redan spädbarnet som fått uppleva badet som något skönt och roligt har glädje av att röra sig i vattnet och stänka, plaska och sparka. Även sand är ett material som barnet tidigt kan bekanta sig med.

Både vatten och sand är viktiga i barnets undersökande lek. Genom att hälla, ösa och sila får barnet baskunskaper, och både vatten och sand inbjuder till oändliga variationer.

Barn träffar på vatten i många situationer och begreppet ”vatten” vidgas efter hand. Vatten är inte bara badet och vattenleken i skötrummet. Vatten går att dricka. Man kan diska i vatten, tvätta kläder och föremål osv. Regnvattnet bildar spännande pölar som man kan stampa i. Det går att måla med vatten. Trä, sten, cement ändrar utseende när vattnet stryks på. Blommorna måste vattnas. I sandlådan ger vattnet de mest oväntade effekter, bildar pölar eller rinner ned och försvinner.

Barn, som är oroliga av någon anledning, brukar uppskatta leken med vatten. Vatten har också en avslappnande verkan trots att det inbjuder till så mycket aktivitet.

Sand kan användas på många sätt. Om den är fuktig kan den formas och formen kan rasas – formas om och rasas igen. Upprepningen i sig är rolig, en ge-och-ta-lek som det lilla barnet och den vuxne kan ägna mycket tid åt. Sandleken inbjuder till samspel med den vuxne innan barnet kan leka tillsammans med andra barn. Men små barn leker också gärna bredvid varandra i sandlådan om den vuxne finns i närheten och kan hjälpa barnen om det behövs.

Sand utomhus är inte tillgänglig under hela året och små barn går därför under långa perioder miste om de upplevelser materialet ger. Sand inomhus är därför särskilt viktigt i dessa åldrarna då barnet utvecklas snabbt. Sågsån är ett annat material som ger mycket av samma upplevelser som sand men kan vara lättare att förvara. Inget material utesluter det andra och ju äldre barnet blir ger variationen i upplevelserna allt fler erfarenheter att bygga vidare på.

När barnen är vana vid lek med sand och vatten kan man utöka med fingerfärg och grålera. Barnen undersöker dessa mjuka, sköna material på samma sätt som de tidigare undersökt sand och vatten. De petar med fingrarna i färgen, kör med händerna genom den och prövar den på flera sätt. De bankar, plattar ut med hela handen och nyper i leran. Det är barnets eget rörelsemönster som avgör hur det handskas med materialet. Små barn smakar och för omedvetet händerna till

ögon och mun. Färg och lera kan ge obehagliga upplevelser om man för in dem alltför tidigt i barnets lek.

I den undersökande leken är aktiviteten den viktiga upplevelsen. Barnet behöver få arbeta med materialet utan att vuxna talar om vad det föreställer som barnet gjort. Resultatet av leken är inte av så stort intresse ännu. Det brukar dröja länge innan barnen själva begär att få spara sina alster för att visa mamma och pappa. Underlagen som barnen målar på kan med fördel vara en plastduk, som spänns över bordet, kakelplattor eller diskbankar. När barnet har arbetat färdigt med leran läggs den tillbaka i plasthinken igen. Det är uppbyggnaden, den återkommande upplevelsen som är väsentlig. För att barnen ska kunna få leka kladdlekar ofta är det alltså viktigt att det går lätt för de vuxna att plocka fram och städa undan.

I alla kladdaktiviteter är den vuxnes attityd till kladd avgörande för barnets upplevelser. Dubbla budskap från den vuxne, som ena minuten är tillåtande och uppmuntrande för att i nästa sekund vara irriterad och stressad, gör barnet osäkert och förtar glädjen i upplevelsen.

Samspelet med hemmet är också viktigt. Det är svårt att förstå att det som var roligt och uppskattat på dagis väcker olust och retlighet hos mamma eller pappa.

Att leka ute

I leken ute upptäcker barnen sådant som inte finns inomhus – pinnar, stenar, kottar, myror, hundar, pojkar på cykel, gula postbilar, traktorer, små blommor och stora träd.

Det är viktigare att småbarnen får strosa fritt omkring i parken eller närmaste skogsbacke än gå på långa tröttsamma

promenader på trottoarer och vägar. Det är roligt att få gå i sin egen takt, stanna och titta på vad man vill, få upptäcka och undersöka det som finns omkring en. Långa resor till avlägsna utflyktsmål behöver sällan småbarnen. Det är ansträngande för dem med långa resor och den närmaste omgivningen ger dem i allmänhet stort utbyte. En bussresa eller tunnelbanefärd "nära hemma" är en utflykt som är spännande nog för de större småbarnen. En sådan gemensam utfärd kan ge stoff till både lek och samtal i barngruppen.

Utevistelsen får inte bara bli ett "friskluftsintag". Växlande väderlekstyper ger nya erfarenheter. Regn och snö måste man vänja sig vid men blir alltmer välkända och roliga upplevelser om de vuxna också gläder sig åt dem.

Gräs och sand, vattenpölar och lervälling, backar och slätmark, snö och iskanor ger anledning att ta sig fram på olika sätt, pröva balans och rörelseförmåga. Trappor, att ta sig upp och ned krypande, klättrande eller gående allt efter förmåga, kan uppehålla intresset hos små barn under långa stunder.

Den vuxne inspirerar till lek

Små barn är nästan alltid aktiva om miljön ger utrymme för lek och utforskande. Leken utvecklas när erfarenheter och upplevelser av omvärlden ökar. Ibland tillför vuxna och äldre barn nya moment i leken som de små barnen härmar och upprepar. Man kan t ex härma varandras rörelser – klappa händer – stampa fötter – gå på tå. Men det gäller att verkligen ge barnen möjlighet att uppfatta och känna upprepningens tjusning. Att inte växla rörelser för ofta. Nu klappar alla händerna, Lisa och Kalle och Eva, och nu gör jag det också. Nu klappar alla händerna mot golvet – det känns på ett annat sätt, blir ett annat ljud och ser annorlunda ut. När alla klappar

på bordet blir det ett högt ljud – när någon knackar under bordet måste man söka efter ljudet.

Småbarnens lekar behöver inte vara tillkrånglade, fordrar inga stora arrangemang eller märkvärdiga material. Barnets egen kropp, andras kroppar och föremål i rummet är allt som behövs: enkla fingerlekar, som passar den lilla handens rörelseförmåga. Lekar i vilka man pekar ut och benämner kroppsdelar – två ögon – en näsa – en mun. Kläder, som man känner igen och kan namnet på. Leksaker, som göms och hittas igen i lådor, under kuddar, i en ficka, under en duk. En gummiring, som man kan lägga på huvudet, titta igenom, trä på sin arm, kamratens fot eller den vuxnes hand, sätta på dörrhandtaget eller rulla på golvet. I all sin enkelhet ger den en mängd varierande upplevelser och inspirerar till många lekaktiviteter. (Miljö och material i förskolan, 1974)

Stimulans och arbetsro

Små barn tycker om när vuxna ordnar med spännande aktiviteter, stimulerar och utvecklar leken genom att tillföra nya moment och nytt material. Om lådorna inte räcker för balansgången, så finns det kanske fler att låna på någon annan avdelning. När bilarna ska åka utför soffkanten och det inte vill lyckas så kan en bräda som man hämtar tillsammans lösa problemet och det sluttande planet utforskas på ett nytt sätt. Filten över bordet ger ett mörkt rum som plötsligt blir ljust med ficklampans hjälp. I hushållsrullen kan en liten boll försvinna och rulla ut igen. I den långa pappersrullen, som följde med den nya vaxduken, försvinner bollen en lång stund innan den kommer fram i andra änden. Barnet visar vägen i sina

lekar och den vuxne kan svara genom att använda sin fantasi, sin kunskap om omvärlden och om hur barn utvecklas och tänker.

Små barn behöver den vuxnes hjälp till arbetsro. När tornbygget är på väg att bli så högt som barnet själv vill, känns det inte bra om något annat barn rasar det. Ska dockan ha filten över sig och "mamman" just är på väg att hämta den, är det viktigt att både docka och vagn är kvar på plats när filten är uppletad. De här korta handlingsserierna är betydelsefulla för föreställningsliv och begynnande måltänkande. Det måste ge utdelning att slutföra handlingar, om förmågan till uthållighet och koncentration ska kunna utvecklas. Pusselbitar som saknas, inpassningsformer som inte längre stämmer och klossar, som är så deformerade av barnens undersökande hantering, att de inte går att ställa på varandra i tornbygget, ger barn negativa upplevelser i deras strävan att "göra färdigt".

Från ensamlek till samlek – barnen inspirerar varandra

De vuxna är först barnets viktigaste samspelepartner, men tidigt blir barnet medvetet om andra barn. De första kontakterna är undersökande både mot vuxna och barn. Människor är roliga att titta på, att lyssna på, ta på, känna på och går att samspela med och härma. Två barn kryper efter varandra, den som kryper först vänder sig om och tittar på den som kommer efter. Båda glädjer sig påtagligt åt att följas åt. Leken utvecklas, barnen slår på samma trumma, kör dockvagn i rad

och hoppar från samma soffa. Glädjen att känna igen sin egen aktivitet hos andra barn tar sig allt mer uppslupna uttryck. Identifikation i aktiviteter är början till samspelet med andra barn.

De äldre barnen på småbarnsavdelningen kan leka tillsammans korta stunder. De vuxna hjälper barnen att lyckas i de här första försöken genom att bilda mindre grupper och genom att tillföra material som inspirerar till att användas av flera tillsammans. Men även när barn kan leka tillsammans

har de behov av ensamlek för att bearbeta intryck och pröva egna lösningar. Ensamlek, bredvidlek och samlek är lekformer som barn ägnar sig åt under hela förskoleåldern. Lekar och lekmaterial som stimulerar till samlek är bl a:

- Vagnar som inte välter – ger utrymme för flera.
- Sängar som går att bädda ner varandra i.
- Lekar som stimulerar till att härma, göra lika.
- Flera exemplar av föremål med samma funktion.
- Utrymme för flera barn att utöva samma aktivitet, t ex kana för flera.
- Dans-, sång- och rörelselekar.
- Vattenlek, sandlek, målning, lek med lera.

När barn upplever att det är roligt att vara tillsammans – att det kan vara jobbigt och ibland ledsamt men till övervägande del roligt – så växer behovet av samvaro med andra barn, att göra saker tillsammans, att glädja sig åt samma aktiviteter, att lösa problem tillsammans, att konstruera saker tillsammans. Svårigheter som uppstår i samspelet kan man bemästra därför att erfarenheten av hur roligt det är att vara flera uppväger de konflikter som måste uppstå då många viljor ska enas.

Det lilla barnet överger snabbt en aktivitet för en annan som väcker intresse. På väg till dockvagnen snubblar det kanske på bollen och så blir det bollek i stället. Det äldre barnet börjar minnas och kunna tänka målmedvetet. 2–3-åringen som behöver bilen i sin lek går och hämtar den där den brukar stå och då är det viktigt att den finns där.

När barnen börjar leka med varandra upprepar de i leken olika moment från vardagen. Man ska äta, bada och tvätta håret. Tänderna ska borstas och så ska man gå och lägga sig. Vuxna ska dricka kaffe och se på TV. Barnen stimulerar varandra i leken. De klär sig med mössor och jackor och går på låtsasutflykt till skogen, bakar bullar och kör buss och bil. De olika lekarna avlöser varandra ibland ganska snabbt. Men

ibland kan samma rollek upprepas dag för dag till synes i all oändlighet.

Barnen vill bädda ner nalle, eller gärna någon kamrat som accepterar det, i en säng, som är stor tillräckligt. Madrass, kudde och täcke är tillräckliga tillbehör. Bäddningen blir överskådlig och vuxna behöver inte ständigt komma och lägga tillräta, när det trasslar sig med lakan. Koppar, fat och skedar behövs och gärna en kaffepanna. Är allt i naturlig storlek blir det lättare att hantera föremålen. Det är bra om många kan bjudas samtidigt. Om ett barn börjar leken blir snart andra inspirerade och både vuxna, dockor och barn blir bjudna på ”kaffe”.

I rörelselekar kan man upprepa och känna igen aktiviteter som just är aktuella. Kommer du ihåg när vi var ute och gick? Tvååringarna som kämpat upp- och nerför trappan i parken glädjer sig åt att ”låtsasgå” uppför höga, höga trappsteg. Efter att ha trampat omkring i snödrivorna ute är det roligt att minnas och göra likadant inne. Lotta, Tina och Pelle – allihop gick vi med stora kliv – vi föll omkull – vi rullade runt. Musik inspirerar till rörelse långt innan barnet kan gå. Varje barn rör sig efter sitt rörelsemönster. När man kan springa och hålla någon i handen, då kan man också dansa i ring. Flera barn kan glädjas åt den gemensamma rörelsen.

Planering av lek

Hur de vuxna planerar och organiserar för barnens lek är ofta avgörande för hur upplevelsen blir. När barnen leker, antingen det är kladdlekar, rörelselekar eller fantasilekar, uttrycker de känslor, bearbetar intryck de fått och arbetar med sin kropp så att de lär känna och behärska den bättre. Småbarnen distraheras lätt och glömmar vad de tänkt hämta eller göra i leken. De blir också fort inspirerade när de ser andra barn göra något som ser roligt ut. Är intresset väl väckt har de svårt

att vänta på sin egen tur. Därför är utdragna förberedelser hämmande och att låta små barn stå bredvid och vänta på att få leka stör både de barn som leker och ofta inverkar det dessutom negativt på den väntande som kanske börjar störa på olika sätt. Det tycks som om det går så mycket energi åt att vänta så att uthålligheten när det väl blir deras tur är mycket liten.

Ibland är det av olika skäl inte lämpligt att gruppen är större än 2–4 barn. Då bör inte heller fler barn bli stimulerade till aktiviteten än de som kan få vara med.

Alla barn behöver inte veta precis allt vad som händer under en dag. De som redan är ute och har roligt behöver inte veta att några stannar inne och har vattenlek. Det är inte orättvist att alla barn inte får delta i dagens specialprogram. På sikt ska alla barn få möjlighet till den lek som är värdefull för dem att delta i.

Ibland hör man förskolepersonal säga: "När man arbetar med små barn måste man göra det man känner för." Barnen får måla när vuxna har lust och leka vattenlek när personalen har ork tillräckligt att delta och torka upp. Men för den som tycker om sitt yrke och medvetet arbetar för att gruppen ska ha det bra tillsammans "känner för" att söka reda på vilka aktiviteter och vilka lekar som är de mest samlande för de människor, stora och små, som är tillsammans "just här och just nu".

Vattenlek, målning eller lek med lera är aktiviteter som ska användas för att de fyller en funktion i det pedagogiska arbetet med barngruppen. Sysselsättningar ska inte användas som tidsfördriv endast när vuxna är upplagda.

Uppdelning av barnen i olika grupper beror av vilka barn som trivs ihop, vilka barn som har särskilt behov av vissa aktiviteter och hur vuxna och barn har det bäst tillsammans. Svårigheter att arbeta så här finns förstås. Särskilt svårt är det de dagar när alla barn är närvarande. Men allt ska inte ske och hinnas med på en enda dag. Utslaget på längre tid finns möjlighet att tillgodose barnen med olika aktiviteter. Den

positiva upplevelsen av leken och uthålligheten i leken är mycket beroende av att vuxna kan hjälpa barnen att få arbetsro. Det är i de flesta fall omöjligt när man eftersträvar att alla barn ska hinna med att ägna en stund åt en viss planerad aktivitet under samma dag.

Samarbete och konflikter

När små barn är ledsna, oroliga, glada och nöjda visar de med mimik, gester, kroppsrörelser och ljud vad de känner. Vuxna som tar hand om barnen möter dem på olika vis. De får kel och smek, prat och de blir upplyfta och tröstade allt efter vad situationen kräver. Små barn behöver människor som vill samspela med dem även om de är ur humör.

Ofta är vuxna rädda för barns negativa känslor. Barnen blir krävande. De blir gnälliga och irriterade och fyller rummen med högljudd gråt. De stör andra barn i daghemmet. Hemma är man rädd för vad grannarna ska säga. Barn som har det bra bör vara glada och skratta, tycker man. Men ibland finns irritationen i kroppen. Den kan bero på trötthet, hunger eller längtan.

Men barnen måste få lära sig känna igen sina egna känslor, de har rättighet att få kontakt med dem. Barnen behöver vuxna som talar med dem och ger ord för känslorna. ”Jag ser att du är ledsen, Kalle. Gråt du, det känns skönt när man är ledsen. Jag gråter också när det känns så här ledsamt.” Ibland förstår inte barnen allt vad vuxna säger till dem. Ibland är barnen så ledsna eller arga att de inte kan ta emot. Men den vuxnes röst visar omtanke, rytmen i meningarna och kroppens värme, när man håller det gråtande barnet i famnen, ger så småningom ett lugn. När barnen förstår sammanhangen hjälper det dem att även kunna uttrycka sina känslor i ord. ”Jag var så arg, för jag var så trött” kan man höra en treåring säga om han har fått hjälp att förstå.

Ibland är det omöjligt för vuxna att förstå varför barn gnäller. Ett enkelt sätt att få slut på eländet har blivit tröstnappen. Istället för att möta barnens uttryck tystar man ner, passiverar, med att stoppa nappen i munnen. Kanske behöver barnet suga mer än det får vid måltiden. Då kan nappen vara en hjälp att få sugbehovet tillfredsställt.

Det finns också en rädsla för att barnen ska bli bortskämda. Man törs inte ta upp barnen när de gråter eller är olustiga. Kanske kommer de att begära ännu mer uppmärksamhet. Så ger man nappen istället för intresse från människor som barnet med sin kropp visat att det behöver. Man kan inte skämma bort spädbarn genom att bry sig om dem. Barnets behov av uppmärksamhet stillas inte av en tröstnapp.

Men många barn behöver nappar. De vuxna måste då ha urskillning nog att hjälpa barnet att använda nappen när den verkligen är nödvändig. Vissa barn behöver nappen för att underlätta insomningen. Men att ta till tröstnapp när barnet behöver sällskap, stimulans eller för att döva obehagskänslor är orätt mot barnet. Det är inte bara glada och positiva känslor som behöver uttryckas. Hela vardagen är inte rolig jämt. Sugningen hör samman med måltider, mänsklig kontakt och tillfredsställelse. Det betyder inte att all tröst ska komma via munnen.

Det är vanligt att vuxna brukar avleda barnen med andra aktiviteter när de blir ledsna och irriterade eller när de kommer i konflikt med kamrater. Ibland kan det vara ett bra sätt att få barnen att tänka på något annat. Men när barnen i 2–3-årsåldern ofta distraheras med avledning och inte får en saklig förklaring och hjälp att förstå anledningen till konflikten, blir det svårare för barnen att lära sig att lösa konflikter själva.

Små barn har ännu inte så stor förmåga att klara av konfliktsituationer i samvaron med många barn i samma ålder. Samleken befinner sig ännu på "ett klotterstadium" när det gäller social samvaro. Med den vuxnes hjälp kan samvaron med kamraterna bli en positiv upplevelse. Konflikter som

uppstår går att lösa utan att erfarenheterna blir alltför negativa. Att leva tillsammans med andra barn blir en upplevelse som barnet glädjer sig åt och vill upprepa.

Lika väl som man måste lära sig krypa innan man kan gå och lära sig jollra innan man kan tala, måste man få träna sig i social samvaro innan man själv kan klara av de oundvikliga konflikter som samspelet med andra innebär. De vuxna ger barnet trygghet genom sin närvaro och ger därigenom barnet möjlighet att pröva sina sociala erfarenheter utan att misslyckandena blir så många att barnet inte vågar pröva igen.

Små barn som lämnas ensamma att lösa sina konflikter gör ofta erfarenheter som kommer att prägla deras syn på sin egen förmåga. Jag är den som alltid måste lämna ifrån mig saker till den som är starkare. Jag är den som får lämna min plats i kön för den som slår sig fram. Jag är den som ingen lyssnar på osv. Jag är den som får min vilja fram. Jag tar vad jag vill ha. Jag knuffar undan och får komma först.

De vuxnas ytliga uppmärksamhet kan förstärka barnets upplevelser i ny riktning. Ofta uppskattas de käcka, glada, pigga barnen och vuxna blir irriterade på de ängsliga, tysta, blyga eller bråkiga barnen. Genom att uppmuntra dem som redan har en begynnande god självkänsla och glömma eller irritera sig på de blyga eller ängsliga eller aggressiva barnen bidrar de vuxna att redan tidigt ge barnen en roll i det sociala samspelet som de sedan kommer att leva upp till eller ha svårt att göra sig fria från.

Även när barnen är under tre år kan man uppmärksamma de här mönstren i gruppen. Vuxnas insatser för att försöka bygga upp både gruppkänslan och de enskilda barnens självkänsla är viktiga. Genom att arbeta så att barnens intresse för varandra ökar så minskar de enskilda, ”starka” barnens dominans. Ofta stärks de jag-starka barnen i samvaron med de andra småbarnen i allt för hög grad. Att tro ”jag kan” om sig själv är bra för ett litet barn. Att få känslan ”jag är alltid bäst” är inte lika bra för gemenskapen.

Då barnen lever i en miljö där vuxna intresserar sig för

vad barnen gör och kommenterar det börjar de små barnen ta efter. Barnen stimuleras att iaktta varandra och uppmuntra varandra. Barnen ser vad som händer omkring dem. ”Titta, Lisa kan äta själv” och ”Pelle hittade tofflorna, det var väl bra”. Det känns skönt för Lisa och Pelle att det är barnen i gruppen som bryr sig om dem. Vuxna är inte alltid viktigast.

På olika sätt kan man i vardagen visa uppmärksamhet mot varje barn. Det är viktigt att inte glömma dem som själva är mindre aktiva i sin kontakt. Små sånger, där man sjunger en liten vers, kanske på hitta-på-melodi, om varje barn brukar uppskattas.

”Stina har blåa byxor idag
Oh, vad dom är fina
Anna åkte bil med pappa
Oh, vad det var roligt.”

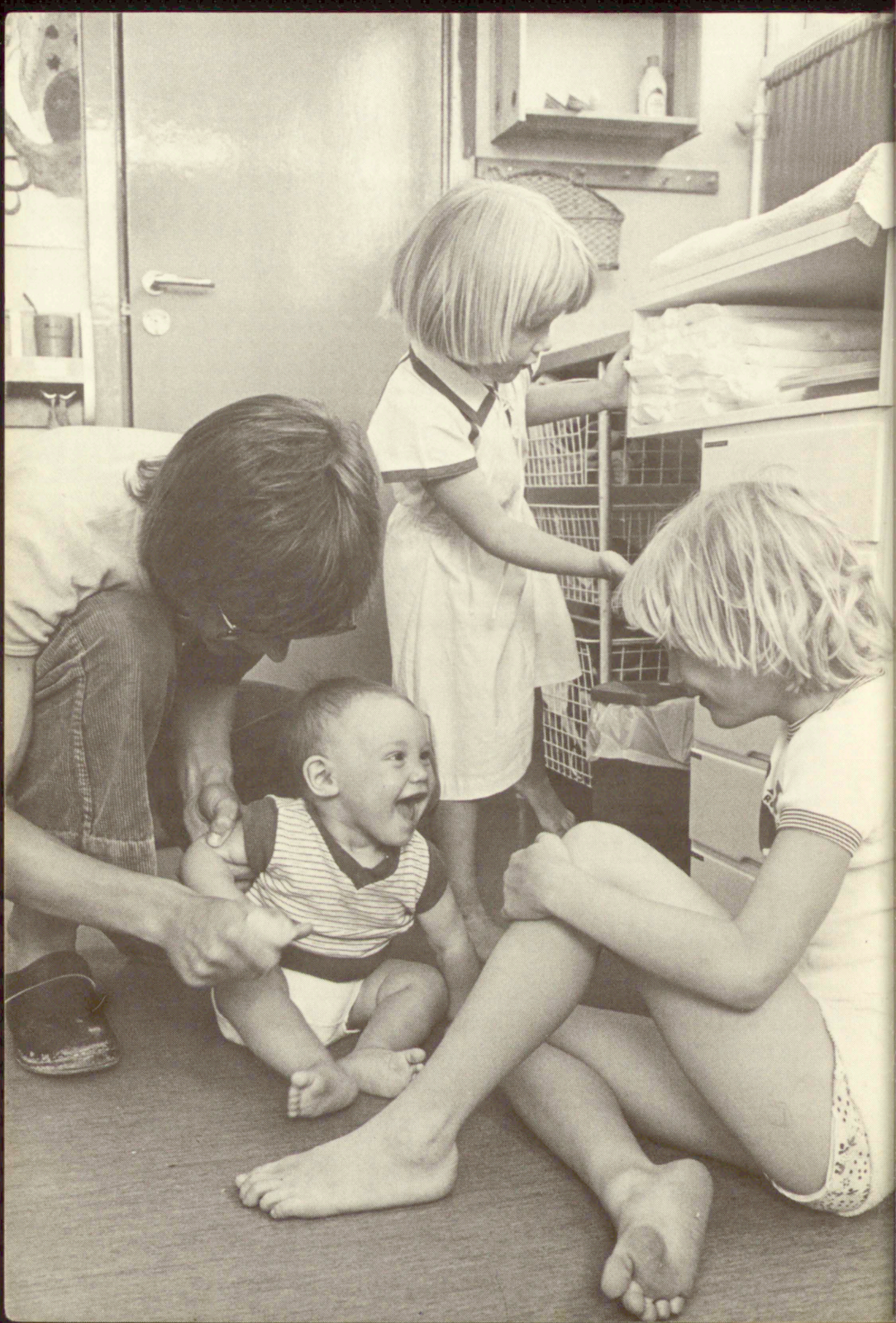
Gör man det här enkelt är det lätt att hinna med alla i gruppen, men varje barns namn måste förstås nämnas. Den verkliga innebörden i ordet *alla* är svår att förstå.

När barnen är med och dukar matbordet talar vuxna och barn om vem man ställer fram tallriken till. Den som är borta från daghemmet säger man också några ord om.

En känsla av gemenskap i gruppen kommer mycket sällan alldeles av sig själv. Den kan komma av målmedvetet arbete, när personalen aktivt visar barnen hur man kan hjälpa varandra. Stina får trösta Pelle, när Pelle gjort sig illa. Anna kan hämta Roberts nalle och stoppa om honom lika bra som en vuxen, för Robert tycker om Anna. Barnen hjälper spontant varandra när inte vuxna är för snabba att ingripa och miljön för övrigt är positiv. Barnen behöver fler möjligheter att lära sig lösa småproblem själva. Konflikter mellan barnen kommer ändå att finnas. Barnen får hjälp att lösa dem när vuxna pratar med barnen om vad som sker och visar barnen hur man byter leksaker t ex. Små barn kan lättare utstå att man inte alltid får vad man vill ha och får göra vad man vill, när det ändå är så roligt att vara tillsammans i daghemmet.

Studieuppgifter

1. Hur leker barnen i gruppen? Vad leker barnen? Iakttä leken under några dagar och diskutera sedan vad ni vuxna kan hjälpa barnen med för att utveckla leken.
2. Barnen behöver gränser för sin verksamhet. Försök formulera vilka de är och varför de finns. Ger de trygghet eller begränsar de meningsfull aktivitet?
3. Fundera över och diskutera hur ni använder de traditionella pedagogiska aktiviteterna rita, måla, vattenlek osv. Försök få sysselsättningarna att ingå i meningsfulla sammanhang.
4. Aktivitet och vila behöver varvas under dygnet, under dagen och under lektimmarna. Hur hjälper ni de barn, som stimuleras alltför lätt och därför blir övertrötta och bråkiga, att få arbetsro och vila?
5. Även små barns lek kräver planering. Vad utgår ni ifrån när ni diskuterar planering? Gör varandra uppmärksamma på varför ni väljer olika aktiviteter för barnen.
6. Konflikter är många i vardagligt liv med barn. Fundera över om barnen använder nappar alltför flitigt – om barnen avleds med leksaker t ex alltför ofta – om de vuxna tar på sig tröstrollen alltför mycket osv. Vad som är *för* mycket är naturligtvis subjektivt. Men diskussion mellan personal – personal, mellan föräldrar – personal och mellan föräldrar – föräldrar behövs för att göra var och en uppmärksam på sitt förhållningssätt.

Ta till vara vardags-
sysslorna i det
pedagogiska arbetet

Rutiner ger trygghet

På en småbarnsavdelning finns barn i olika åldrar och utvecklingsstadier. Barnen kommer från olika hemmiljöer med olika dygnsrytm och har olika förutsättningar på grund av mognad och erfarenhet att komma in i gruppen. Den vuxne måste därför finna en balans i sitt arbete mellan det individuella barnet och barngruppen.

Barnens rytm påverkar gruppen

Under de första åren händer mycket i ett barns utveckling. Dagsrytm med måltider, sovtider och sköttider kommer därför att förändras alltefter barnet blir äldre. Ett fast dagsprogram, som är gemensamt för alla barn på småbarnsavdelningen under hela året, är alltså en omöjlighet. Skillnaderna mellan olika daghem kan också vara stora. Ålderssammansättningen i gruppen, föräldrarnas arbetssituation, befintliga resurser, daghemmets geografiska läge – innerstad – förort osv, gör att varje avdelning måste planera utifrån sina förutsättningar. En ständig dialog mellan personal och föräldrar,

och lyhörddhet inför barnens reaktioner får ligga till grund för varje arbetslags planering.

Daghemsmiljön skiljer sig på många sätt från hemmet. Barnet upplever andra ljud, lukter, rörelser och synintryck. Den successiva introduktionen tillsammans med föräldrarna hjälper barnet. Vilostunder och måltider kan de vuxna tillsammans försöka utforma så att de för de minsta och de mest känsliga barnen skiljer sig så litet som möjligt från det barnen upplevt förut. Sovplatsen kan vara den välkända vagnen med egen filt och trygghetssymbol. Vällingflaskan hemifrån med väl "insugen" napp hjälper till att göra måltiden välbekant.

Gemensamma rutiner utvecklas

De yngsta barnen på småbarnsavdelningen har behov av att följa sin individuella rytm. Deras sov- och mattider sammanfaller inte med de äldre barnens. När vakenperioderna blir längre och när barnen börjar upptäcka varandra och tycka det är roligt att leka med och härma varandra kan vuxna hjälpa till att få fram en gemensam rytm. Måltiderna blir ofta de första gemensamma aktiviteterna. Har barnet gradvis vant sig vid andra barn blir den gemensamma måltiden en rolig upplevelse tillsammans med kamraterna. Kommer barnet hemifrån och har erfarenhet av helt annan måltidssituation med bara vuxna eller äldre syskon kan situationen vara helt annorlunda. Upplevelsen av andra små barn, som undersöker, äter, jollar och pratar samtidigt som man själv ska äta, kan ibland bli distraherande och oroa barnet. Att ett litet barn, som börjar på daghem, först vill sitta i den vuxnes knä och äta och inte tillsammans med de andra barnen runt bordet, är ganska naturligt. När barnet så småningom tar plats tillsammans med kamraterna kanske tiden används till att iaktta allt spännande som händer runt omkring. Även den som hanterat skeden riktigt skickligt på "hemmaplan" kan tappa intresset för att äta själv den första tiden på "dagis".

Det kan också ta lite tid innan barnet kan koppla av tillsammans med de andra barnen och på den nya sovplatsen. När man lärt känna de andra barnen blir det roligt att sova tillsammans.

Många barn som kommer till daghemmet upplever ganska snart efter introduktionsperioden att daghemmet är en rolig plats att vara på. Det är roligt att äta tillsammans, roligt att leka och också skönt att gå till vilan när de andra barnen gör det.

Rutiner för begreppsbildningen

Rutiner ger barnen återkommande upplevelser, som de först känner igen *när* de inträffar och som de så småningom börjar förvänta sig *ska komma* att inträffa. Dagsprogrammet blir mer och mer medvetet för barnet. Det ger trygghet att känna igen och kunna förutse vad som ska hända – en känsla av att kunna behärska tillvaron.

Ritualer

I 2–3-årsåldrarna är en del barn särskilt noga med att allting sker i en viss ordning. Förändringar i rutinerna möts ibland med känsloutbrott. Det är svårt att uppleva besvikelsen att ”det inte stämmer” just när man börjat uppleva triumfen av att minnas och kunna komma ihåg ”hur det brukar vara”. Man måste först ha ett mönster för att kunna göra avvikelser från det, en regel för att kunna skapa undantag. Den vuxne, som försöker sätta sig in i barnets tankegång, har lättare att förstå besvikelsen som barnet visar och kallar inte detta för ”trots”.

Ibland är det vi vuxna som överdriver barnets behov av ritualer eller förstärker dem, för att vi först tycker att de är rörande och lustiga. ”Eva måste alltid ha sin Nalle på höger sida i sängen med filten uppdragen till nosen.” Efter att ha uppmärksammat och uppmuntrat hur Nalle placeras under en lång tid tröttnar plötsligt den vuxne och blir otålig. ”Det spelar väl ingen roll hur Nalle ligger – nu får det vara slut med de här dumheterna.” Så bryter prestigestriden mellan den ängslige vuxne, som är rädd att barnet tagit över makten, och barnet, som inte kan förstå varför den vuxne plötsligt blivit som förbytt. Det måste vara den vuxne, med sin förmåga att förstå orsak-verkan-sammanhang, som själv får försöka överblicka följderna och ta ställning till vilka ritualer det går att ta hänsyn till och vilka som kommer att bli omöjliga att följa upp i längden. Det gäller att avbryta i tid och inte ge barnet skulden för att man inte själv orkar.

Barns ritualer kan också vara en hjälp för både barnet och den vuxne att skapa ordning i tillvaron. I en främmande miljö kan en bestämd ritual vid sovdags vara en trygghet som gör det lättare att finna sig tillrätta; tvätta sig – berätta kvällsagan och sen stoppa om.

När barnet blir äldre kan det språkligt ge uttryck för vad det känner. Barnet får ett rikare föreställningsliv som gör det möjligt att tänka sig in i olika alternativ. Behovet avtar då att upprepa handlingar på precis samma sätt. Tillsammans med den vuxne kan barnet försöka nya handlingsmönster. Johan har glömt sin Nalle hemma idag. Tillsammans med Britt letar han i daghemmets uppsättning efter ett mjukt djur som kan ersätta Nalle när han skall vila. ”Vill du ha en hund eller en katt? Du vill kanske ha grodan med de stora ögonen?” Britt ger förslag och Johan väljer.

Att kunna avstå från en ritual – hitta nya vägar – känns också tryggt. Det stärker självkänslan att kunna bemästra situationen.

I vårdsituationen får barnet kunskap om sin egen kropp

De två första åren av barnets liv upptas till stor del av vardagssysslor och vårdsituationer. Barnet är beroende av den vuxnes hjälp vid måltider, toalett, vila och för att få på och av sig kläderna. Men viljan att klara sig själv växer i takt med förmågan och kulminerar i 2-3-åringens starka självständighetskrav: "Jag vill – jag kan själv."

Vården är inte en enkelriktad aktivitet från vuxen till barn. Barnet föds aktivt och strävar hela tiden efter att utforska och tillägna sig allt mer av omvärlden. Vårdsituationerna ger rika möjligheter för barnet att uppleva stimulans för hela

sin personlighetsutveckling, få kunskap om sin egen kropp och dess möjligheter, samspela med andra och få de första grundläggande begreppen om föremål, orsak-verkan, tid och rumsförhållanden. I alla vårdsituationer är kommunikationen mellan den vuxne och barnet av grundläggande betydelse för hur barnet upplever sig själv och omgivningen.

Barn leker när de vårdas. Badet utmynnar i vattenlek. Maten undersöks och måltiden blir kladdlek. Varje tillfälle att undersöka nya material och föremål tas tillvara av barnet om det inte hindras av den vuxne.

Måltiderna

Att äta tillsammans kan vara roligt. Måltiden som en social samvaro återfinns i alla kulturer. Hos oss har vardagsmåltiden allt mer förlorat sin sociala innebörd. Man äter för att bli mätt och i en stressad tillvaro blir måltiderna ofta något som snabbt ska klaras av både i hem, skolor och på arbetsplatser. I förskolans småbarnsavdelning borde det inte finnas någon aktivitet som är "viktigare" än måltiden. Men måltiden blir inte alltid den stund av lugn och avkopplad samvaro för barn och vuxna som man skulle önska. Orsakerna till detta kan vara många. Det är viktigt att fundera över dem.

Mat kan betyda mycket olika saker för olika människor. På daghemmet *Bubblan* har man bestämt att det är viktigt att det råder lugn och ro vid matbordet, även på småbarnsavdelningen. 10 minuter före måltiden får alla barn och de är mellan 1 och 2¹/₂ år sätta sig på sina bestämda platser och får var sin bok att bläddra i för att "lugna ner sig". Så får alla haklappar av sådan modell så de sitter fast runt halsen och ligger ned på bordet så att tallriken kan sättas på den. De sitter fast både genom detta och genom att personalen har skjutit in stolarna så långt att rörelserummet blir litet. Personalen lägger för barnen och passar noga på att barnen inte med flit eller av misstag stjälper ut mat eller dryck, och de får inte leka med maten. Personalen ser som sin uppgift att serva, passa på barnen och talet

kommer mest att bestå av tillsägelser. Vänta lite, se dig för, drick inte så fort osv. Alla barn ska smaka på maten och man ska äta upp åtminstone det mesta om man ska få efterrätt. Stämningen vid matbordet är lugn och likadan dag efter dag, men för en utomstående verkar den inte så särskilt lustbetonad.

På *Nissastigen* vill man tidigt lära barnen självständighet och här får barnen så snart de kan gå hjälpa till att hämta matvagnen, duka, hämta haklappar. Man tycker också det är viktigt att barnen får positiva upplevelser av att vara i grupp med varandra, och det får de dels i samlingen med gemensamma sånger och fingerlekar, dels genom att hjälpa varandra genom att skicka karotter med mat, ge varandra haklappar osv. I samlingen före maten har man upprop, alla får klart för sig vem som är frånvarande och varför och dessutom kan man uppmärksamma varandra. "Eva ja hon är här."

Lilla Ulla som är 8 månader sitter med vid bordet i personalens knä. Hon har ätit sin mat för en stund sedan men får sitta med när de andra barnen äter för att få del av gruppens gemensamma lustbetonade aktivitet.

Hon har svårt att koncentrera sig på maten när det finns många spännande och roliga aktiviteter runt henne. Därför får hon äta på sina egna tider. När hon äter finns det ofta något eller ibland några andra barn i närheten som hjälper till att hämta saker eller matar sin docka bredvid. En dag stod Lennart, 18 månader, bredvid och dukade åt sig med en djup tallrik och en träslev från lekhyllan. Han låtsasåt tillsammans med Ulla och var ömsom ett litet barn som blev matat av någon, ömsom var han en stor person som matade sin nalle som han hade med sig. Han är trygg i förvisning om att han också snart ska få mat.

På *Nissastigen* sitter personalen med vid matbordet och äter med barnen. Just vid mattiden är man tre vuxna och man delar upp sig så att den tredje är den som sköter om det praktiska och som äter i personalrummet efteråt. För att måltiden skall bli trevlig både för barn och vuxna, sätter de vuxna stopp för sådana aktiviteter som verkar störande på gruppens lugn och ro vid ätandet. En dag började t ex Robert att hamra med händerna på bordet medan han skrek woa, woa, woa. Alla barn tyckte detta lät jättekul och härmade omedelbart. I vanliga fall brukar personalen uppskatta och uppmuntra barnen i sådana gemensamma uttrycksformer, men eftersom man ansåg att just i matsituationen så var det viktigare med lugn och

koncentration på ätandet, så stoppades Robert genast med att personalen sa "nu ska vi äta och försöka göra det i lugn och ro, sedan kan vi leka, ropa och hamra tillsammans".

Barnen lär sig av varandra. De tittar på hur kamraten gör. De som kommer nya tex och ännu inte kan dricka ur mugg själva, lär sig detta fort genom att se de andra barnen göra det.

Personalen försöker att inte lämna matbordet under måltiden för att inte bryta den känsla av stabilitet som en sammanhållen grupp ger. Om någon eller några reser sig upp och sätter sig ned, blir de små barnen lätt distraherade eller riktar sin uppmärksamhet mot något annat än maten, börjar tex dunka skeden i bordet osv. De regler man har vid matbordet är till för att matstunden ska bli trevlig för alla och för att man ska få en gemensam positiv upplevelse av sig själv som del i en trevlig grupp. Med en tillåtande miljö i övrigt är det inte negativt att lära sig att vid matbordet ska man sitta stilla när man ska äta.

Efter måltiden vet barnen att den som ätit färdigt ska gå in i lekrummet för att inte med sin lek distrahera dem som fortfarande äter. När flera barn blivit färdiga, då kan en vuxen hjälpa dem att tillsammans gå ut i tvättrummet och borsta tänderna.

På Ängsgården tycker man att det är viktigt att varje individ får utvecklas fritt. Man vill hämma och reglera barnen så lite som möjligt. "Så småningom lär de sig själva att det blir trevligare att sitta still, äta i lugn och ro och prata med varandra." "Vuxna ska inte hålla på och tjata på barnen, när de äter." Måltiderna på Ängsgården blir väldigt oroliga, barnen ropar och slamrar, många barn är hela tiden på språng, många välter glas och tappar mat. Personalen får hjälpa barnen mycket för att de ska få mat i sig. Samspråk och ömsesidighet blir sällsynta.

Under hela småbarnsåldern är måltiderna och aktiviteterna runt dem av största betydelse för hur barnet upplever tillvaron. Det är inte bara viktigt att maten är näringsrik och riktigt sammansatt – upplevelserna kring maten ger rik stimulans för barnets hela utveckling. Att äta är viktigt. Hur man äter är också viktigt!

Måltiden ger mängder av olika sinnesupplevelser – matens smak, lukt, konsistens, färg, värme och kyla. Händelse-

förlopp, orsak-verkan-förhållanden, kommer efter oändliga uppreparanden så småningom att förstås av barnet, bli medvetna begrepp. Haklappen knyts på – tallriken sätts på bordet – det luktar mat – skeden förs från tallriken till munnen – det blir mindre mat på tallriken – det känns på ett visst sätt när skeden kommer in i munnen – på ett annat sätt då man dricker ur muggen osv. Rörelser hos den vuxne väcker förväntningar om vad som ska hända. Barnet följer med ögonen och kroppen de vuxnas handlingar. Ögonkontakt, joller och småprat, som ledsagar handlingen, hjälper till att ge den mening.

Om den vuxne ägnar sig åt flera barn samtidigt blir handlingsmönstret för svårt för barnet att förstå: "Ibland åker skeden in i min mun när jag gapar – ibland åker den in i Kalles mun fastän jag gapar." Barnet tappar kontakten med den vuxne och matningen blir mekanisk utan gemensamt engagemang mellan vuxen och barn. Förmodligen är det inte alltid genomförbart att ägna sig åt ett barn i taget, men vetskapen om hur viktigt det är för barnets helhetsupplevelse av måltiden både känslö- och tankemässigt kan ändå utgöra målsättningen vid all planering. De yngsta barnen vaknar kanske inte alla samtidigt. De som vaknar kan äta först. Schemat läggs så att så många av personalen som möjligt finns tillgängliga vid måltiderna. De barn, som har en annan dagsrytm än de övriga, kan kanske äta i ett rum för sig.

I en lugn matsituation, där barnet tidigt ges möjlighet att pröva på att äta själv, känna på maten med händerna, undersöka och tillfredsställa sin nyfikenhet, lär det sig snart att klara måltiden själv. Först används händerna som verktyg, eftersom de är lättare att manövrera än skeden. Med uppmuntran från den vuxne går det allt bättre att använda "ätverktyg", i synnerhet om skeden har ett lagom tjockt och stadigt handtag, som passar för barnets helhandsgrepp.

Till en början är den krävande uppgiften att samordna hand- och ögonrörelser, att balansera maten från tallriken till munnen, att undersöka matens konsistens och smak, så enga-

gerande att all uppmärksamhet inriktas på ätandet. Den vuxne måste finnas till hands för att hjälpa till när ansträngningen att få i sig maten blir för stor. Den vuxne kan också, genom sin kunskap om små barns förmåga, ordna matsituationen så, att det underlättar för barnet att klara sig själv. Hur barnet sitter i stolen, når fram till bordet, hur tallriken och ätverktygen är konstruerade, har betydelse för hur det ska lyckas i sitt koncentrerade balansnummer att föra hand eller sked från tallrik till mun. Det är viktigt att ha stadigt stöd för fötterna. Armrörelsen, som i den här åldern utgår från axelleden, hindras om t ex stolens armstöd är för högt. Haklappar, som läggs under tallriken och låser barnets rörelser eller stjälper tallriken i golvet när barnet vänder sig om, gör matsituationen till en negativ upplevelse utan att barnet riktigt förstår orsak – verkan.

Ska små barn, som äter själva, sitta vid låga bord i avpassade stolar eller vid höga bord i höga barnstolar? Det finns väl inget entydigt svar på den frågan. I en låg stol kan barnet själv sätta sig och resa sig från bordet – uppleva att själv behärska sin kropp. Den vuxne, som hjälper barnet, har det obekvämare och blir kanske störd av detta, vilket i sin tur påverkar samspelet barn – vuxen. Bästa sättet att veta om barn har en skön sittställning är att iaktta hur måltiden förlöper och som vuxen försöka sätta sig in i barnets situation.

När ”ätskickligheten” blir större behövs inte längre samma koncentration för att få maten in i munnen. Nu börjar barnet intressera sig för vad som händer runt omkring. Vad gör de stora och vad gör barnen? Det är några man härmar och känner igen sina egna upplevelser hos. Brödet är hårt att tugga: ”Det krasar i min mun – det krasar i din mun.” Köttbullen är svår att fånga på skeden: ”En gaffel är kanske bättre nu – vi kan pröva.” Maten är torr: ”Titta, man kan ta sås på.”

Samtal om vad som händer, hur man upplever, hur man kan gå till väga, ger ökad förståelse och ökat ordförråd. Erfarenheter av ”lagom mycket”, ”rinna över”, ”skrapa upp”, ”mosa”, ”skära” osv blir genom mängder av upplevelser så

småningom begrepp, som barnet erövrar och kan handskas med i allt mer varierande situationer.

Genom att barn och vuxna gör upplevelsen tillsammans uppstår en identifikation i aktiviteten, som ger både känslor och tankemässig erfarenhet. En vuxen, som sitter bredvid barnet och talar om att köttbullar är gott och nyttigt, att saftsoppan inte är sur, utan att själv delta i måltiden och smaka på maten, blir inte särskilt övertygande i sin "attitydpåverkan".

Tycker du att maten är för varm? Min mat bränns på tungan. Nu blåser jag på den så blir den kallare. Du kanske kan blåsa på din. Titta, Eva blåser på sin. I en dialog med den vuxne får barnet orden för upplevelsen, benämningar på material och föremål.

För att ordna måltidssituationer som känns bra för både barn och vuxna fordras kunskap om barns förmåga. Den vuxne, som äter med barnen, behöver sitta lugnt vid bordet utan att gång på gång resa sig för att hämta ny mat – bestick som fattas – något att torka bordet med. Detta kräver lite organisation. Att äta är fortfarande en aktivitet som fordrar koncentration och små barn har lätt för att distraheras i sina aktiviteter. De kan heller inte överblicka orsak-verkan-förhållandet: "Äter jag inte nu så blir jag hungrig och trött senare i dag."

Det är inte länge sedan vuxna tvingade barn att äta genom tvångsmatning eller övertalning – en sked för mamma och en för pappa. Åt inte barnet upp förrätten fick det ingen efterrätt. Målet var att det skulle bli tomt på tallriken och att barnet skulle smaka på all mat som den vuxne lade för det. Goda matvanor grundläggs inte genom hot och tvång. Barn måste själva få lära sig att känna efter när de är mätta – lära sig att ge akt på den egna kroppens reaktioner. Övervikt är ett vanligt problem hos oss.

Allsidig mat är nyttigt, men barns nyfikenhet att pröva nya maträtter väcks bäst genom attitydöverföring från den vuxne, när vuxna och barn äter tillsammans och provar till-

sammans. Barn, som själva får lägga för sig maten, upplever ofta aktiviteten att ösa och plocka till sig så spännande att de också prövar att ta av det de inte ”tycker om” eller känner igen. Men små barn, hos vilka förmågan att minnas håller på att utvecklas, har också behov av att känna igen. En alltför varierande matsedel ger inte den möjligheten. När barnet är trött eller känner sig osäkert i en ny miljö ger välkända maträtter – liksom allt annat välkänt – större trygghet.

Kan vi lita på att små barn äter tillräckligt mycket, får rätt näring, blir friska och starka? Kan vi helt överlämna till barnet att självt bestämma? Naturligtvis vilar ansvaret för det lilla barnets måltid fortfarande på den vuxne. Det åligger den vuxne, med sin större erfarenhet och kunskap, att se till att måltidssituationen är sådan att barnet har möjlighet att äta sig mätt och att maten är näringsriktigt sammansatt. Om barnet är för trött, blir stört, känner sig jäktat eller utsätts för spännande och engagerande händelser i omgivningen, har det svårt att ta vara på chansen att äta sig mätt även om det finns mat på bordet.

Så här kan det se ut på en småbarnsavdelning vid ”middagsdags”. Stina, Kalle, Karin, Eva och Johan är några av barnen på avdelningen.

Stina, 7 månader, sitter i Kerstins knä och matas av henne. Kerstin är än så länge hennes speciella trygghetsperson på daghemmet.

Hon gapar glupt efter skeden och sväljer belåtet. Som efterrätt får hon aprikospuré – en nyhet för henne. När hon ätit ett tag börjar hon göra avvärjande rörelser med huvudet och gnäller litet. Kerstin tar fram hennes flaska och ger henne mjölken i den. Hon blir allt tröttare och somnar nästan i Kerstins knä. Kerstin nynnar och småpratar med Stina och lyfter upp henne så att hon får rapa. Så småningom bäddar hon ner Stina i vagnen och kör ut henne på terrassen. Efter några vaggningar av vagnen och med nappen i munnen somnar Stina mätt och nöjd med tillvaron.

Kalle, 12 månader, sitter i en hög stol vid matbordet. Han äter morotspuré och köttbullar med stor energi. Han äter ömsom med

händerna, ömsom med skeden – hela ansiktet är kladdigt. När han får mjölk i sin mugg tar han den med båda händerna och stjälp den mot sig så att mjölken rinner ut på bordet. Det blir en "trevlig" pöl – Kalle smäller belåtet med skeden i pölen. Han får undersöka effekten en stund innan Britta, som hjälper honom och några andra barn, tar en bit cellstoff och torkar upp på bordet. Kalle hjälper också till att torka och får litet mer mjölk i muggen. Den här gången lyckas han dricka en stund innan de sista dropparna återigen hålls ut på bordet. Han torkar energiskt med en ny cellstoffbit och får hjälp av Britta att äta färdigt. Kalle har sovit före maten så efter rengöringsproceduren, som är välbehövlig i hans fall, fortsätter han att utforska sin omvärld i några aktiva timmar.

Karin, 1½ år, äter med de äldre barnen på småbarnsavdelningen. Barnen sitter runt ett lågt bord. De äter filmjölk och smörgås. (På denna småbarnsavdelning äter de äldre barnen en lättare måltid innan de vilar och sparar huvudmålet tills de sovit och mer aktivt orkar delta i det.) Ulla, en vuxen, som äter med barnen idag pratar med barnen om vad de gjort ute på gården under förmiddagen. Karin är ganska trött och gnällig – det är tur för henne att måltiden är "lättäten". Hennes ögon hotar att falla ihop. Hon har nyss slutat att sova två gånger på dagen och plötsligt när hon verkar som mest aktiv blir hon överväldigad av trötthet.

– Vi får nog äta ännu tidigare i morgon, säger Ulla.

Eva, 2½ år, är pigg och aktiv. Hon har kommit ovanligt sent på morgonen och bara hunnit leka en stund med barnen på gården. Hon ordnar och donar med de andra barnen. Hon vill hjälpa till att sätta på dem haklapparna, hälla upp filmjölk och bjuda på smörgåsarna. Karin blir irriterad av Evas energiska "omtankar" så Ulla får medla. Eva får hjälpa till att duka av och diska istället. Sedan "hjälp" hon småbarnen, som är vakna och blir glada när hon leker med dem.

Johan, 3 år, äter på syskongruppens avdelning idag. Han har varit med de äldre barnen på utflykt i skogen och nu äter han middag med dem. Han är så upptagen av allt nytt omkring honom att han glömmer maten långa stunder. Plötsligt är alla barnen färdiga vid hans bord. Då vill han också avsluta måltiden men Per, som arbetar på avdelningen och känner Johan bäst, sitter kvar och hjälper honom att äta färdigt. Sedan följer Per med Johan till småbarns-avdelningen.

– I morgon kanske du vill sova inne hos oss också, säger Per. Johan nickar instämmande men ser rätt nöjd ut när han smyger in till sin gamla vanliga sovplats.

Att kissa och bajs

För spädbarnet är kontakten med den vuxne till stor del förbunden med mat och skötsel. Vid skötningen upplever barnet tillfredsställelsen att bli torr, få lenande salva eller svalkande puder. Sinnesförnimmelser – välbehag, den vuxnes händer, rörelser och röst, tillsammans blir det en skön upplevelse. Har den vuxne bråttom, tar hårt och talar med skarp röst, känns det inte bra fastän blöjan är torr och huden ren.

När barnet blir äldre och rörelseförmågan ökar är det svårt att hålla sig stilla. Att ligga ner medan blöjan knyts fast upplevs som ett hinder i den nya rörelsefriheten. Någoting för barnet att hålla i eller fästa blicken vid kan behövas för att samarbetet barn – vuxen ska fungera tillfredsställande.

Små barn härmar äldre barn och vuxna. I vår kultur utträttat vuxna sina ”behov” på toaletten, det är ett vedertaget mönster. För att barnet ska kunna använda potta eller toalett måste det kunna behärska sin uttömningsmuskulatur, lära sig känna igen signalerna för behovet och hinna reagera för signalerna och vidta ”nödvändiga åtgärder”.

Många vuxna tror att barnet är ”torrt” för att de lyckas passa barnets tider. Det kan vara praktiskt att få kiss och bajs i pottan i stället för i blöjan, men man måste ha klart för sig att det är den vuxne som lyckas anpassa sig efter barnet och inte barnet som klarar sig själv. Ett barn som suttit snällt kvar på pottan tycker plötsligt att det är roligare att resa sig och stulta iväg, när rörelseförmågan ökat. Då gäller det att inte moralisera över det uteblivna resultatet. Att det lyckades förut berodde ju på den vuxnes vaksamhet och barnets oförmåga att ta sig från pottan.

Mognad och intresse för att klara toaletten själv brukar komma någon gång mellan 1½–2 år. Innan dess har barnet

förmodligen sett andra barn sitta på pottan och vuxna använda toaletten. Pottan har barnet hunnit bekanta sig med genom lek – undersökt och provat. Ibland med byxor, ibland utan. För att klara sin toalett själv måste barnet genom mognad och erfarenhet ha gått igenom en utveckling, som kan beskrivas på följande sätt:

- Barnet känner när kiss eller bajs *har kommit* – upplever obehag och visar det.
- Barnet känner när kiss och bajs *just kommer* och reagerar.
- Barnet kommer ihåg hur det känns och känner igen *strax innan* kiss eller bajs kommer och hinner be en vuxen om hjälp eller själv gå till pottan.

När man talar om renlighetsfostran förknippar många vuxna detta med ”potträning” och ivriga försök från de vuxnas sida att ge barnet vanor som underlättar skötsituationen för de vuxna som har hand om barnet. Renlighetsfostran i likhet med självständighetsfostran innebär ett samarbete mellan barn och vuxen, i vilket den vuxne stöder och hjälper barnet i barnets egen strävan att bli allt mer oberoende av den vuxnes hjälp.

Den vuxne byter på barnet när det visar tecken på obehag och ger barnet möjlighet att uppleva torra blöjor och förändringen från att ha varit nedsmutsade. Barn som börjar uppmärksamma när kiss eller bajs kommer, får hjälp genom att pottan finns lättillgänglig, byxorna är lätta att få av osv. Ett sakligt påpekande när barnet klarar av toalettsituationen ger ökad självkänsla. Alltför överdrivet beröm och intresse för ”prestationen” kan få barnet att uppleva misslyckanden som katastrofer, även om den vuxne inte visar sitt missnöje med ord eller handling. På samma sätt som små barn tycker om att klara sin måltid, tvätta sig och klä sig själva, upplever de en starkt självkänsla när de själva behärskar sin uttömning. En miljö, som är anpassad till barnets förmåga, praktiska toalettutrymmen – låga toalettstolar eller toalettstol i vuxenhöjd med

barninsats och pall, kläder som är lätta att få av och på, underlättar barnets självständighetssträvan även i den här situationen som i alla andra.

Det är lättare för barnet att samarbeta med vuxna som barnet känner – i en trygg miljö. När samspelet vuxen – barn förändras eller försvinner, kanske barnet återgår till ett tidigare beteende, kissar och bajsar på sig. Föräldrar och personal måste också samarbeta, använda samma benämningar, ha tålmod och vara konsekventa. Har Eva kommit så långt att hon känner när hon behöver kissa, nekar hon kanske att försöka innan hon ska klä på sig för utevistelsen. ”Jag är inte kissnödig”, konstaterar hon. Efter en stund på gården måste alla kläderna av, Eva vill kissa! Inte förrän Eva behärskar ”konsten” helt, vill hon övertalas att försöka, fastän det inte känns nödvändigt just nu. Det behövs många erfarenheter av hur besvärligt det kan vara att t ex bli kissnödig mitt under en tunnelbaneresor, för att man ska förstå värdet av att gardera sig i förväg med ett toalettbesök. Förtroendet för den vuxne gör ändå att barnet lär sig att försöka, fastän tidsbegrepp och orsak-verkan-förhållanden inte är alldeles klara ännu.

Det händer att barn undersöker och kladdar med kiss och bajs. Toalettstolen utnyttjas för att stoppa föremål i eller hämta vatten ur. Har barnen riklig tillgång till kladdaktiviteter, vatten – sand – lera – färg, brukar det gå att erbjuda något av dessa alternativ i stället. Den vuxnes sakliga attityd till barns nyfikenhet och behov att undersöka, hjälper barnet att avstå från aktiviteter som kan vara mindre lämpliga ur hygienisk synpunkt. Vuxna, som överdriver skräcken för kladd och smuts, uttalar äckelkänslor inför avföring, kan fixera barns nyfikenhet just kring dessa aktiviteter eller få dem att uppleva skuldkänslor.

Barn måste få uppleva att vuxna också har behov av att gå på toaletten. Den vuxne är även i denna situation ett identifikations- och imitationsobjekt: Flickor och kvinnor sitter och kissar – pojkar och män står.

Är det svårare att hjälpa barn att klara sin toalett på

daghem där det är många barn och vuxna än i hemmet? Även om det är flera barn på en småbarnsavdelning är det sällan mer än några av de äldre barnen som just är på väg från ”blöja till potta”. De vuxna kan därför ägna dem större intresse i den här situationen, hjälpa dem genom att vara uppmärksamma på deras reaktioner och sätt att kommunicera.

Ibland hjälper barnen varandra. De härmar kamraterna och sitter gärna några stycken på pottan samtidigt. Under den varma årstiden kan de gå utan blöjor – besväret med byxtvätt uppväger den känsla av frihet som det allt mer aktivt rörliga barnet upplever utan hindrande blöjbyxa.

Den kalla årstiden är risken för avkylning stor, och blöjan måste finnas som ”säkerhetsåtgärd”. Men att slentrianmässigt sätta blöjor på barn som egentligen skulle kunna klara sin toalett själva är inte bra – lika litet som allt för tidig ”potträning”.

Tvättning och bad

För de flesta barn inbjuder vatten till undersökande lek och ger sköna sinnesupplevelser. Om barn är rädda för vatten – visar olustkänslor inför badet – kan det bero på obehagliga upplevelser som barnet kommer ihåg men den vuxne inte uppmärksammat eller glömt. Det är viktigt att den vuxne är lyhörd för barnets reaktioner, lär sig av barnet vad som känns skönt och vad som upplevs som obehag. Att få hela ansiktet dolt av tvättlappen, att inte ha fast underlag, för varmt eller kallt vatten, hårda badkarskanter är några faktorer som kan ta bort lustkänslan inför badet.

Mjukt rundade handfat med praktiska duschanordningar brukar vara tillräckliga för att tvätta av barn som blivit kladdiga. Mjuka plastbadkar går bra att använda för de yngsta barnens bad och vattenlek. När 6-månadersbarnet badar känner det sig säkert tryggare i ett badkar som står på golvet än i ett badkar högt uppe på väggen. Nu börjar barnet röra sig

själv – titta över kanten – sitta i karet. Det dröjer inte många månader förrän det vill utnyttja sin förmåga att krypa i och ur själv med den vuxnes hjälp och överinseende.

För barnet under 1 år som ännu inte behärskar sina rörelser och har svårt att hålla balansen, är det tryggare att uppleva bad och vattenlek i en egen balja. Jämnåriga kamrater och även de äldre har svårt att förstå att det känns obehagligt att få vatten öst över huvudet eller stänk i ögonen. Den vuxne, som sakta låter vattenstrålen strila framför barnet, så att de små händerna kan känna och undersöka, är än så länge ett tryggare sällskap. Andra barn som badar tillsammans i närheten är däremot roliga att titta på och härma.

Barn, som börjat tidigt på daghem och successivt vant sig vid att tumla runt med kamrater, klarar "gemensamhetsbad" tidigare än de som varit hemma utan samma kontakt med jämnåriga.

Handfatet, med kranar och rinnande vatten, är en omtyckt "aktivitetsstation" för de äldre barnen på småbarnsavdelningen. Finns det termostat och gärna också ventil, som gör att vattenstrålen inte kan bli så kraftig, kan barnet ägna sig åt tvättning utan fara för att göra sig illa.

Kranens funktion undersöks – öppnas och stängs. För att lära sig att öppna lagom måste man först vrida så långt det går. En spegel ovanför handfatet ger upplevelser av hur man ser ut med och utan kladd – med och utan tvål.

Ibland måste den vuxne avbryta leken för att maten väntar eller barnet behöver vila. Om vattenlek är en vanlig aktivitet och leken vid handfatet inte avbryts i onödan, finner sig barn i att den vuxne sätter gränser, när så behövs.

Av- och påklädning

Kläder, som ska av och på vid skötning och utevistelse, upplever det lilla barnet ofta negativt. Plagg som träs över huvudet och täcker ögon, näsa, mun känns särskilt obehagliga. Den vuxnes handlag och klädernas utformning betyder mycket för barnets välbefinnande i den här situationen. Ju rörligare barnet blir, desto längre tid tar proceduren. Men i kontakten med en vuxen som pratar, sjunger eller leker tittut blir *samvaron* det viktiga som överväger obehagen.

Det är lättare att få av sig kläder än att ta på dem. Barnet, som just kommit underfund med att sockan, mössan och vanten kan dras av, utsätter den vuxne för en tålamodsprövande tid. "Att ta av sig" är en lämplig aktivitet att träna inomhus. I vårt klimat måste den vuxne tyvärr ofta hindra

den spännande verksamheten med band, dubbla knutar och spännen, när barnet vistas utomhus.

Att klä på sig är en svår konst som fordrar mycket övning. Som tur är finns både energi och intresse för att lära sig detta i 2–3-årsåldern – resurser, som den vuxne bör ta till vara. Det är kanske inte alltid möjligt att lägga alla övningsstunder i samband med utevistelsen – ibland behöver man komma ut medan det är dagsljus. Finns kläderna lättillgängliga kan barnen jobba med dem även vid andra tillfällen. Sätta på och dra av stövlarna kan en 2-åring ägna långa stunder åt – lika nöjd med resultatet varje gång fötterna kommit rätt. Utklädningskläder kan bl a bestå av vanliga kläder, rymliga och lätta att handskas med, försedda med kraftiga knappar och blixtlås.

Barnen har också stor glädje av att hjälpa varandra att ta på och av kläder, att klä sig samtidigt, att överraska varandra med nya kombinationer. Att sedan se sig själv och kamraterna i en stor spegel förhöjer intrycket.

Kläderna ger många erfarenheter av tillhörighet och funktion: Skorna hör ihop – mössan ska sitta på huvudet – på galonbyxan rinner vattnet av – vanten blir blöt. Under årstider då kläderna består av många plagg är det svårt för nybörjaren att överblicka allt. T o m ett enstaka plagg, som overallen, kan vara svårt att få ordning på – håll för armar, ben och kropp, i vilken ände ska man börja? Den vuxne måste hjälpa till att sortera, breda ut, lägga tillrätta och visa i vilken ordningsföljd kläderna ska tas. Påklädningen fordrar koncentration.

Tamburens utformning och läge – nära lekrummet men ändå med avskärningsmöjligheter – stor golvyta och upphängningsanordningar, som barnen själva klarar, är några viktiga hjälpmedel i den här självständighetsträningen. Barn känner tidigt igen sina egna kläder. Fotografi vid hängaren hjälper barnet att hitta och stärker jagkänslan – Jag är Johan. Det är mina kläder. Evas kläder hänger där

På- och avklädningen är ett utmärkt tillfälle att träna

samarbete. Barnen kan hämta saker åt varandra eller åt den vuxne som klär på de minsta. De litet större barnen kan börja hjälpa varandra att dra upp byxor, knäppa knappar, dra upp blixtlås, leta efter stövlar; att dra av skorna är lättare på andra än på sig själv.

Det lilla barnet tar vara på alla tillfällen att få veta något nytt och få använda sina resurser bara det finns möjligheter. Kan man gå kan man också hämta saker, hjälpa till att bära. Snart kan man duka, torka bord, diska, tvätta och baka. Allt i daghemmets vardagsliv utgör spännande aktiviteter för små barn om de vuxna tillåter att sysslorna får ta tid och resultatet bli efter förmåga. I de här åldrarna saknas inte viljan att hjälpa till, hjälpa sig själv, kamraterna och de vuxna.

Att få vila när man är trött

Behovet av vila och avkoppling avtar ju äldre barnet blir, men barn i samma ålder har också mycket varierande sömnbehov. Så här olika kan några av barnen på en småbarnsavdelning få sina behov av vila tillfredsställda.

Stina, 7 månader, är både hungrig och trött när hon kommer till daghemmet. Hon brukar få sin flaska med välling och sedan sover hon i sin egen vagn – lugnt och länge.

I dag berättar mamma att Stina haft en besvärlig natt. Hon har sovit oroligt och kommit till ro först på morgonen. Just när hon somnat in var det dags att klä på henne och skynda till daghemmet. Stina är ur gängorna och morgonen blir därefter. För Kerstin är det lugnt att veta varför Stina är så orolig. I stället för att dricka sin flaska färdigt somnar hon utmattad. Kerstin misstänker att sovstunden inte blir så lång och låter flaskan med välling stå på uppvärmning. När Stina plötsligt vaknar med ett skrik, hungrig och olustig, finns Kerstin där med färdig flaska. Mätt och ganska lugn tar Stina

igen sin förlorade nattsömn, men det dröjer till fram på eftermiddagen innan hon kommit in i sin vanliga rytm igen.

Stinas avslutning på daghemsdagen består också av en sovstund. Föräldrarna tycker det är bra att Stina sovit färdigt innan hon hämtas och brukar invänta att hon vaknar. Ibland hinner de med några extra ärenden, ibland slår de sig ned och tar en kopp kaffe med personal eller andra föräldrar. Ett telefonsamtal på eftermiddagen brukar vara bra för att planera hemgången, få veta när Stina somnade och hur dagen varit.

Kalle, 12 månader, sover fortfarande två gånger om dagen. Han vaknar på morgonen och har varit "igång" flera timmar innan han kommer till daghemmet. Efter frukostmålet leker han en stund, men sen är han färdig för ett par timmars sömn igen. Efter middagen har han åter några aktiva timmar innan han tar en ny vilopaus på eftermiddagen. Kalle visar tydligt när han behöver vila, han blir gnällig och otålig. När han kommer i sin säng bökar han runt i den en stund innan han somnar hopkrupen på magen i en hörna. Det är ingen idé att stoppa om honom förrän han somnat – men när han väl sover blir han inte stördd av något i omgivningen.

Karin, 1½ år, sover bara en gång om dagen. Men det händer ibland att hon somnar i sittvagnen, när barnen varit på utflykt till parken och åker vagn hem. Då blir hon irriterad när hon vaknar och vill inte äta. Att försöka lägga henne utan att hon vaknar går inte, hon är så lättväckt att hon vaknar så fort hon ändrar ställning. Ulla, som har hand om Karin, har nu kommit överens med Karins föräldrar att Karin ska få leka hemma på dagisgården en tid framöver. Då är det lätt att gå in när hon börjar bli trött. Det dröjer nog inte länge förrän Karin orkar med utevistelsen bättre, tror Ulla.

Eva, 2½ år, har just nu sovttider, som inte alls "stämmer" med hennes jämnåriga kamraters. Eva och hennes pappa, som studerar, sover länge på morgnarna. Pappa tycker om att läsa på kvällar och nätter, sen vill han sova ut på morgonen. Eva är pigg på kvällarna och somnar sent. När Evas mamma går till arbetet på morgonen låter hon Eva och pappa sova vidare. Eva är aldrig trött när de andra barnen sover på daghemmet. Ibland ligger hon en stund på sin madrass och vilar, men hon somnar inte och vill snart gå upp igen. På eftermiddagen, någon timme innan hennes mamma kommer för att hämta henne, kan hon plötsligt somna i soffan eller i en vuxens knä. Eller också blir hon gnällig och kommer i ständiga konflikter

med de andra barnen. Ulla brukar lägga henne på madrassen i "isoleringsrummet" och då somnar hon lugnt. När mamma kommer sover hon eller är vaken och vill inte gå hem, känner sig olustig. Både mamma och Eva brukar bli ledsna.

– Så här kan vi ju inte ha det, säger Evas mamma en dag, då det är riktigt trassligt.

– Nej, Eva har det inte bra här nu på dagarna, svarar Ulla. Hon får ju inte leka med de andra barnen, hon är mest med oss vuxna och spädbarnen. Kan inte du lämna Eva på mornarna i stället, så kan hon kanske gå hem med sin pappa litet tidigare.

– Jo, men Anders tycker inte att man ska väcka barn som sover. Vad tycker du?

– Kan inte du och Anders komma båda och hämta Eva någon dag, så att vi får prata tillsammans om hur vi ska göra, undrar Ulla.

– Vi försöker, vilken dag passar det dig så ska jag tala med Anders, svarar Evas mamma.

Johan, 3 år, håller nu på att introduceras till syskongruppen. Han leker mycket med de stora barnen. Ofta äter han med dem också, men han sover än så länge på småbarnsavdelningen. Han blir trött av allt spännande han upplever och somnar så fort han lägger sig. Ibland har de andra barnen redan somnat när han kommer in till dem och det verkar som om han tycker att deras snusande är rogivande. De vuxna på båda avdelningarna har kommit överens om att vänta och se om Johan själv tar initiativet till att flytta över sin sovplats till syskongruppen. Om han inte gör det ska de vänta tills all personal kommit tillbaka från semestern och de har tid att ägna sig mycket åt Johan vid sovdags. Britt, som Johan har bäst kontakt med, ska följa med honom till den nya avdelningen och vara med honom när han vilar, tills han känner sig trygg där.

De barn som kommer till daghemmet har olika vanor hemifrån. Somliga sover tillsammans med föräldrar eller större syskon, andra sover i eget rum. Somliga är vana vid att det är tyst och stilla omkring dem, andra har vant sig vid stöj och lek, musik och ljud från TV. En del barn har redan hemma vant sig vid tider som de flesta barnen på daghemmet har och andra har helt egen dygnsrytm.

Föräldrar och personal måste rådgöra med varandra

och planera tillsammans för att barnets hela dygn ska få en sammanhängande rytm och för att barnet vid miljöomställningen inte utsätts för en alltför plötslig förändring. Kan man för de minsta barnen behålla den välkända sovplatsen i vagnen under den första tiden är det bra. Men en barnsäng med höga gavlar bör varje barn som är under året ha. Under första tiden kan många barn ha svårt att somna när det är många nya ljud omkring dem och de kan behöva få sova ensamma om det finns möjlighet. Men snart upplever de flesta att det är skönt att vila tillsammans med de andra barnen.

Har man möjlighet kan det kanske vara skönt att sova ute. Det kan man göra ända ned till -10° C om man är frisk och ordentligt klädd. För en del barn är det viktigt att sängen alltid står på samma plats där man känner igen sig. För andra barn spelar det mindre roll, där får man prova sig fram.

Ska de äldre barnen på småbarnsavdelningen sova på britsar eller madrasser? Kan flera barn dela på en gemensam stor säng eller madrass eller ska varje barn ha sin egen plats? Det här är frågor som dyker upp. Personal och barn prövar sig fram och tycker ofta att den egna lösningen är den bästa.

Behovet av den vuxnes närhet finns fortfarande, men kamraterna betyder också trygghet. Att sova flera i samma rum ger trygghet.

Varje barn brukar ha sitt unika insomningsmönster. Några tar tummen i mun och somnar lugnt, andra vrider och vänder sig innan de hittar en skön sovställning. Barn, som just börjat tala, ligger ofta och nynnar eller mumlar på nyerövrade ord. Det är lättare att få fram orden när man inte är i rörelse samtidigt. Någon behöver en vuxen bredvid sig – andra tycker det räcker med den vuxne i rummet. Vid vilostunden på dagen, likaväl som inför nattsömnen, brukar ”nedtonande” aktiviteter och rutiner, som följer en bestämd ordning, hjälpa barnen att slappna av och komma till ro, vilket är en förutsättning för att kunna somna. Alla som arbetat på en småbarns-avdelning vet hur en oväntad händelse, dörrar som rycks upp eller åsynen av äldre barn i spännande aktiviteter, kan få en

halvsovande småbarnsgrupp att plötsligt likna en kokande kittel av oro och spänning. Att komma till ro igen tar tid, i synnerhet om den vuxne blir irriterad och spänd.

Barnens sovtider – vila eller inte – är frågor i vilka föräldrar och personal ibland har olika uppfattning och där diskussionens vågor kan gå höga. Barn som sover många timmar på dagen somnar sent på kvällen. Föräldrarna upplever kvällen som ett enda långt försök att få barnet att komma till ro, för att få någon tid för sig själva. Barn som vilar för lite på daghemmet somnar kanske på vägen hem. Det blir ingen tid för barn och föräldrar att umgås.

Någon patentrösning på det här problemet finns inte. När barn från olika hemförhållanden, med olika dygnsrytm och olika behov av sömn, ska fungera tillsammans i en liten grupp under ganska lika villkor en del av dagen, måste det uppstå problem. Ju äldre barnen är, desto svårare har de att koppla av.

Leken med kamraterna är stimulerande, nyfikenheten är stor. När all annan aktivitet avslutas och kamraterna också vilar går det bra att koppla av, men annars är det svårt att själv reglera tillvaron så att det blir en bra balans mellan aktivitet och vila.

Attityden till att vila överförs från vuxna till barn. Att få gå och lägga sig som straff var en vanlig uppfostringsmetod i förra generationen. På daghem hände det att alla barn skulle vila lika länge – ligga stilla på sina britsar tills den vuxne ansåg det dags att stiga upp. Ett tecken på att man blivit stor var att man slapp att vila. Att få vila när man är trött borde vara lika eftersträvansvärt som att få mat då man är hungrig. Genom det sätt vi vuxna uttrycker våra känslor för vila och hur vi möter barnets behov av vila påverkar vi barnets förmåga att själv finna balansen mellan aktivitet och avkoppling. Många vuxna har inte bara svårt att avgöra när de är hungriga eller mätta utan också när de behöver vila eller när de skulle må bättre av aktivitet i någon form.

Studieuppgifter

1. Se över de rutiner som ni har i daghemmet. Är alla nöjda? Behöver något förändras?
2. Barnet behöver ibland bestämda mönster i vardagen. Är ni vuxna öppna för nya lösningar när barnen klarar dem? Diskutera!
3. Måltider, vanor, rutiner, näringsfrågor osv tas ofta upp i personal- och föräldragrupper. Diskutera: Ska alla barn äta samtidigt? Behöver barnen bestämda platser vid matbordet? Måste barnen smaka på allting innan de får slippa? När kan barnen börja ta mat själva? Får barnen dricka vatten till maten? Vad gör man med barn som nästan bara äter efterrätter och mellanmål?
4. Behöver barnen bestämda platser vid vilan? Ska personalen väcka de barn som sover för länge?

De små och de stora
behöver varandra

Åldersintegration – vad är det?

Småbarn tillsammans med äldre barn, det kan väl aldrig gå! Det måste väl bli alldeles för rörigt och oroligt för de minsta barnen. Tänk om de stora barnen gör illa de små som inte kan försvara sig.

Det här är vanliga frågor som kommer upp bland personal och föräldrar då åldersintegration diskuteras.

Vad är åldersintegration och vad innebär det för de minsta barnen?

Åldersintegrerade barngrupper innebär att man har både små och stora barn tillsammans i samma grupp. Barnen kan vara i åldrarna 7 månader, 1 år och upp till 7, 9, 12 år.

Åldersintegrationstanken har uppkommit utifrån de minsta barnens behov. Under början av 70-talet diskuterades i Dammark småbarnens situation på daghemmen. Debatten startades i och med att den danska psykiatern Hedvig Jacoby 1970 skrev en artikel om småbarn på daghem i en pedagogisk tidskrift. Jacoby framförde en del kritik mot småbarnsinstitutionerna och menade att de ofta utgjorde en isolerad och stimulansfattig miljö. Hon påpekade också att små barn har

glädje av och behöver vara tillsammans med äldre barn. För att förbättra småbarnens situation föreslog en pedagogisk nämnd 1972 att man på några barnstugor skulle pröva att ha småbarn och större barn i samma grupper. Antalet åldersintegrerade förskolor har i Danmark sedan 1972 successivt ökat.

Familjestödsutredningens försöksverksamhet med åldersintegration uppstod också med tanke på de små barnen i första hand. Man planerade att starta en försöksverksamhet speciellt inriktad på de minsta barnen. Socialstyrelsens försöksverksamhet har mest varit koncentrerad kring syskongrupperna och hur de har fungerat. Småbarnsgrupperna har kommit i skymundan. För att samla in erfarenheter från de småbarnsavdelningar som ingått i socialstyrelsens försöksverksamhet och för att få uppslag och idéer om vad man borde vidareutveckla och inrikta sig på i en ny försöksverksamhet gjordes två undersökningar på dessa avdelningar. (Edenhammar 1976, Michélsen 1977.) I dessa utvärderingar framkom bl a att småbarnsavdelningarna fortfarande utgjorde ganska isolerade enheter och att nästan hälften av personalen ansåg att spädbarn upp till ungefär 1½–2 år inte borde vara på daghem. Personalen ansåg dock att även mycket små barn från ca 6 månader har förmåga att skapa och uppleva varaktiga och djupa relationer till andra små barn. Vidare att om de små barnen får tillfälle att träffa de större barnen så ser båda parter ut att ha glädje av detta.

Nackdelarna med späd- och koltavdelningar

När det gäller traditionella späd- och koltavdelningar finns det en rad problem och svårigheter som har att göra med att barnen i gruppen är jämgamla. Så tex ska 8–10 småbarn ha

matt samtidigt, då alla är hungriga och irriterade, oftast trötta också.

De flesta barnen på spädbarnsavdelningar kan inte uttrycka sina önskningar och känslor i ord utan enda sättet att visa detta på är att göra det handgripligt. Ofta måste någon vuxen ingripa för att inte barnen ska göra varandra illa, oavsett om avsikten är att visa hur mycket man tycker om varandra eller hur arg man är. Den typ av konflikter som förekommer i spädbarnsgruppen leder ingenstans i positiv bemärkelse då ofta inget av barnen förstår vad som händer utan exakt samma beteende upprepas gång på gång.

Det finns koltavdelningar där barnen mår dåligt. De skriker och gråter mycket och får ingen ro, för så fort de har satt sig för att leka med något så har ett annat barn varit där och tagit leksaken och så gallsriker båda.

Det kan hända att det är ganska olämpligt att ha många 1½-2-åringar i samma grupp. Det är dock mycket vanligt att man har denna åldersfördelning på daghemmen ute i landet.

Naturligtvis finns det bra fungerande spädbarns- och koltavdelningar. Vad som ska betonas här är de svårigheter som berror på att alla barn är lika gamla i gruppen.

Fördelarna med åldersintegrerad grupp

Det är bra för små barn att vistas tillsammans med och leva med barn i olika åldrar. Många barn har ett eller inga syskon och saknar därför ofta kontakter med barn i andra åldrar. Små barn söker sig hellre till äldre barn än till vuxna. Undersökningar visar att de t o m klart föredrar främmande äldre barn än främmande vuxna. Att de små barnen får hjälp av de äldre betyder ju samtidigt att de äldre barnen får vara betydelsefulla för någon. Det är också av största vikt för barnen

att de får stanna i samma barngrupp under ett antal år. Detta ger nämligen större möjligheter till djupa och varaktiga relationer mellan barn och barn och mellan vuxna och barn. Den traditionella gruppindelningen med späd-, kolt-, mellan- och stora barn innebär ju en rad onödiga brott i relationerna i form av byten till nya grupper vuxna och barn. Det är onödiga besvikelser som småbarnen utsätts för, och de vuxna kan naturligtvis inte förklara för dem varför de måste byta grupp. Det är klart att personalen försöker göra övergången från en avdelning till en annan så smidig som möjligt men avbrott i relationerna blir det i alla fall.

Med systemet späd-, kolt-, mellan-, stora och fritidshemsbarn lär sig barnen från det de är små att göra karriär i

dagisvärlden. Barnen blir så stora och duktiga att de får flytta "upp till kolten" osv.

För de små barnen i en åldersintegrerad grupp finns alltid lagom svåra förebilder språkligt, intellektuellt, motoriskt, socialt osv. De vuxna behöver inte lära dem allt utan de kan ta efter de större barnen.

Det kan också vara lättare för ett litet barn att orientera sig och hitta struktur i en barngrupp där alla barn inte är lika stora.

Försöksverksamhet

Under senvåren 1977 genomfördes intervjuer och enkäter med personal som hade arbetat på en barnstuga med åldersintegration.

Av enkäten och intervjuerna framgick det att praktiskt taget alla var positiva både när det gällde barnen och personalen till åldersintegrerade barngrupper. De flesta ansåg att spädbarn och småbarnen har det bra i en åldersblandad grupp.

Många ansåg att de hinner med småbarnen bättre än de gjorde på spädbarn och kolt och att det var lättare att ta hänsyn till spädbarn och småbarnens behov av individuella mat- och sovtider. Det finns alltid någon som har möjlighet att ta sig an och trösta ett ledset litet barn, antingen en vuxen eller något av de äldre barnen. De äldre barnen blir mycket viktiga för de mindre. Ofta utvecklas riktiga vänskapsförhållanden mellan små barn och skolbarn.

Barnen behöver alltså inte konkurrera så starkt med varandra om tex de vuxnas uppmärksamhet, då de större barnen också kan bidra med tröst och värme.

Över huvud taget anser personalen att det blir lugnare i en barngrupp med barn i olika åldrar än i en där alla barn är ungefär jämgamla.

Småbarnens utvecklingsframsteg blir en *gemensam glädjekälla* för hela gruppen. När ett litet barn lär sig gå följs det med stort intresse av alla. Det är en stor händelse när de första stegen tas. De större barnen berättar det för varamdra och t o m hemma för sina föräldrar. Vilken glädje att vara det lilla barnet mitt i uppmärksamheten! Jämför med en spädel eller koltavdelning när de flesta just lärt sig gå eller håller på att lära sig det! Det här gäller alla utvecklingsframsteg och den gemensamma glädjen bidrar väsentligt till grupp känslan hos både barn och vuxna.

Alla i personalgruppen anser att småbarnen i en åldersintegrerad barngrupp utvecklas språkligt mycket snabbt. De menar också att småbarnen leker annorlunda, att de inte är så rädda och vågar pröva nya saker. De är absolut inte rädda för de större barnen. De små barnen blir inte heller avbrutna hela tiden som på spädbarns avdelningen, där något annat barn alltid sliter till sig det som andra håller på med.

Anmärkningsvärt är också att sk bitepidemier inte förekommer. I och för sig är det ju inte så konstigt för de stora barnen låter sig ju inte bitas mer än högst en gång.

Avslutande kommentarer

Åldersintegrerade barngrupper är ett viktigt alternativ till småbarnsgrupper och syskongrupper. Att införa åldersblandade grupper är ingen ny pedagogisk universal metod som löser alla svårigheter på barnstugorna. Det finns naturligtvis en mängd problem som har med samhällsstrukturen att göra. Förskolorna är i mycket en spegelbild av samhället utanför. Daghemmen i hårt exploaterade förorter t ex utmärks ofta av en stor omflyttning bland både barn och personal. Barnen är oroliga och kommer inte sällan från familjer som har det

besvärligt socialt. Barngrupperna blir extra arbetskrävande och det blir svårt att få utbildad personal.

Personal och föräldrar har egentligen ingen rätt eller möjlighet att påverka och fatta viktiga beslut om sin egen förskola, de avgörande besluten fattas centralt. Dessa och liknande frågor kan självklart inte lösas med förändringar i gruppsammansättningen på förskolorna.

Däremot kan erfarenheter av arbete i åldersintegrerade barngrupper tillföra debatten om förskolans struktur och innehåll värdefull kunskap. Förskolepedagogiken har en tid varit mycket individcentrerad, man har betonat vuxen – barnkontakten i hög grad. Pedagogen bör tillfredsställa varje enskilt barns behov och man har glömt bort vad barnen kan ge och betyda för varandra.

Den åldersintegrerade förskolan har möjligheter att bli en mot samhället öppnare och en mer dynamisk och levande miljö för barnen än vad många av våra traditionella förskolor är i dag.

Vanliga sjukdomar och olycksfall hos spädbarn och småbarn

Detta kapitel handlar om vanliga sjukdomar och olycksfall hos spädbarn och småbarn. Det är uppdelat på sex avsnitt:

- 1) Allmänt om infekterade barn
- 2) Luftvägsinfektioner
- 3) Mag-tarmsjukdomar
- 4) Hudsjukdomar
- 5) Barnsjukdomar
- 6) Olycksfall

De allra vanligaste sjukdomarna orsakas av infektioner. Därför börjar kapitlet med allmänna sjukdomstecken vid infektioner. I samband med detta diskuteras lite om smittspridning och hemskickning av infekterade daghemsbarn. Därefter följer en beskrivning av luftvägsinfektioner mer i detalj. Mag-tarmavsnittet behandlar kräkningar, diarréer, förstoppning samt springmaskinfektion. I hudavsnittet ingår allergiskt eksem och impetigo (= svinkoppor) och i delen om barnsjukdomar diskuteras förebyggande vård (vaccination, gammaglobulin) och annan behandling. Kapitlet avslutas med vad man gör då barnen råkar ut för olycksfall.

Allmänt om infekterade barn

Sjukdomar som orsakas av infektioner har alltid varit vanliga. De allra flesta infektionssjukdomar är nu för tiden ofarliga och går över av sig själva utan någon särskild behandling. De utgörs till största delen av s k förkylningar. Förekomsten av infektioner påverkas av en individs ålder och antalet dagliga kontakter med andra människor. Ett litet barn utan syskon får oftare infektioner om det är på daghem än om det vårdas hemma. Men små barn med många äldre syskon har ungefär lika många infektioner om de vårdas hemma som om de är på daghem eller i familjedaghem. Man kan räkna med att daghemsbarn som är under två, tre år har minst en infektion med feber varannan månad.

Allmänna sjukdomstecken vid infektioner

Då ett barn får en infektionssjukdom märker man detta genom att barnet blir hängigt, trött, gnälligt eller febrigt. Ibland uppträder även lokala sjukdomstecken som t ex snuva, värk i öronen eller ont i halsen. Spädbarn och småbarn har svårt att lokalisera värk, vilket kan göra det svårt att ta reda på var infektionen utgår ifrån.

Feber

Normalt har barn högst 37,0° C på morgonen och högst 37,5° C på eftermiddagen. Barn får mycket lätt s k "rörelsetemperatur", dvs om barnet leker livligt, skriker eller gråter så ökar temperaturen. Har barnet över 38,0° C brukar det dock räknas som feber. Många barn har en motvilja mot att deras temperatur kontrolleras. Det är sällan nödvändigt att göra detta mer än en gång om dagen. I många fall, då man vet vilken infektion barnet har, behövs inte ens dagliga temperaturkontroller.

Ett barn som blir akut sjukt känner att det är trött och brukar frivilligt gå och lägga sig. Har barnet feber och är varmt, ska man hjälpa det att få ner temperaturen för att förhindra att det ska få feberkramper. Det viktigaste är att klä av barnet och att ha svalt i rummet. Ibland är det nödvändigt att tvätta av barnet med kallt vatten. Det finns olika febernedsättande medel i form av tabletter eller sirap (paracetamol, t ex Alvedon, och acetylsalicylsyra, t ex Barnalbyl). Denna medicin ska användas med viss försiktighet då en för stor dos kan ge förgiftningssymptom. Dessutom, då de lindrar smärta (t ex från ett infekterat öra eller en inflammerad blindtarm), försvåras möjligheterna att konstatera vad barnet har för infektion.

Ett febrigt barn förlorar mycket vätska och måste få denna förlust ersatt. Ett glas med saft eller annat barnet gärna dricker ska hela tiden finnas nära ett barn med feber. Däremot har ett infekterat barn, liksom en infekterad vuxen, ofta dålig aptit. Låt barnen hoppa över mat då de är akut sjuka. Prova att ge gräddglass, som är näringsrik och brukar accepteras bra.

Det händer att små barn får kramper vid feber, s k feberkramper. Barnen rycker i armar och ben, visar ögonvitorna, håller andan, kan bli medvetslösa och få en blåaktig hudfärg. Det kan hända att barnet kräks, och man bör därför ha barnet i sidläge och inte på rygg. Anfallet varar bara en eller ett fåtal minuter. Det ser alarmerande ut, men anfallet går över av sig självt och är oftast ofarligt. Läkare ska dock alltid omedelbart kontaktas, då kramper kan vara tecken på hjärnhinneinflammation, vilket kräver snabbt insatt behandling.

Slöhet

För att bedöma hur sjukt ett barn är, är naturligtvis temperaturen viktig. Men andra allmänna sjukdomstecken, framför allt graden av slöhet, är ännu mer betydelsefulla. Om ett barn som har feber orkar leka är det ingen större anledning till oro.

Om barnet däremot varken leker eller intresserar sig för sin omgivning är det viktigt att kontakta sjuksköterska eller läkare. Då det gäller daghemsbarn uppstår problem även då barnen har lindriga infektioner. Hemskickning av daghemsbarn med tecken på infektion är ofta en källa till konflikter mellan personal och föräldrar. Det anförs två skäl för denna hemskickning: 1) barnet smittar och 2) barnet orkar inte med daghemsvistelsen.

Smitta

De flesta infektioner kan överföras från en individ till en annan genom smitta. Infektionsämnena (virus, bakterier osv) sprids genom luften (tex luftvägsinfektioner), hudkontakt (tex impetigo), indirekt kontakt med hjälp av tex leksaker (tex scharlakansfeber, springmask), avföring, förorenat vatten eller mat (tex gulsot, salmonella).

Liksom i en familj är det i en daghemsgrupp svårt att förhindra smittspridning mellan individerna. Många barn sprider smitta redan innan tydliga tecken på sjukdom har visat sig och barn kan även sprida smitta utan att själva få sjukdomstecken. Därför är det *närmast omöjligt att begränsa smittspridningen på ett daghem genom att skicka hem barn med tecken på infektion.*

I de vardagliga rutinerna är det viktigt att iaktta god hygien för att minska smittspridningen. Följande rekommendationer föreslås:

- Handtvätt före varje måltid och efter toalettbesök
- Varje barn har sin handduk och gärna egen tvål
- På skötbordet används cellstoff eller liknande som kan bytas mellan varje barn
- Snuviga barn torkas med pappersnäsdukar
- Kladdiga leksaker görs rena på en gång
- Barnen bör vara ute flera timmar varje dag året runt – spädbarnen får gärna sova ute under tak

- Lokalerna bör vädras ordentligt ett par gånger dagligen under så lång tid (ca 5 minuter) att luften byts ut

”Påverkat barn”

Barn som har tecken på en *akut infektion med feber och allmänpåverkan* mår bäst av att få vårdas hemma. Då barnet varit feberfritt en eller ett par dagar kan det återgå till daghemmet även om det fortfarande äter penicillin eller annat antibiotikum för tex en öroninfektion. För att underlätta för personalen kan medicin ordinerats att ges på de tider barnet är i hemmet. Barn blir ofta snabbt sjuka, men de brukar också snabbt bli friska. Efter långvarig feber krävs dock i allmänhet en längre tids vila i hemmet innan barnet åter börjar på daghemmet.

Luftvägsinfektioner

Förkylning är utan jämförelse den vanligaste av alla sjukdomar. Då man är förkyld har man ett eller flera av följande sjukdomstecken: feber, snuva, variga ögon, halsont, heshet, hosta. Hos barn leder förkylning inte sällan till öroninfektioner. En spridning av infektioner till de sk nedre luftvägarna med krupp, luftrörskatarr eller lunginflammation är däremot mer ovanlig. Det finns flera hundra olika virus och några bakterier som kan orsaka förkylning. Detta är en av orsakerna till att det är så gott som omöjligt att framställa ett effektivt förkylningsvaccin. Förkylning beror alltså nästan alltid på en infektion med virus. Penicillin och andra antibiotika kan inte påverka en virusinfektion. Dessa läkemedel används bara om man har anledning att misstänka att det rör sig om en infektion med bakterier.

Snuva

Snuva är så allmänt förekommande hos daghemsbarn, att det närmast kan betecknas som ett normaltillstånd. Under sommaren är barnen dock inte lika ofta snaviga. Snuva kan se olika ut. Den kan vara vattnig eller trögflytande; vit, gul eller grön. Ofta tycks barnen själva inte lida nämnvärt av sin snuva. Ibland kan snuvan göra det svårt för barnet att sova eller suga. Då kan det finnas anledning att ge näsdroppar, som gör att barnet kan andas genom näsan. Näsdroppar skall ej ges i mer än sju dagar i sträck. Ibland ordineras sk anti-histaminika (en medicin mot allergi) och/eller annat "avsvällande medel" att tas som tabletter eller flytande medicin.

"Körtel bakom näsan"

Barn som ofta har snuva, som alltid andas med öppen mun och som har lätt för att få öroninfektioner, kan ha en "körtel bakom näsan" eller sk polyp eller adenoid. Då bör barnen undersökas av en öronläkare för bedömning om polypen ska opereras bort. Barn under 2 års ålder brukar ej opereras, då polyperna har en tendens att växa till sig igen och förrorsaka en ytterligare operation.

Variga ögon

Ögoninfektioner orsakas av virus eller av bakterier. Ofta uppträder de tillsammans med snuva och ibland tillsammans med öroninfektioner. Man tvättar bort varet från ögonen med ljumt vatten. Håller infektionen i sig över flera dagar kan man behandla med salva eller droppar som innehåller något bakteriedödande ämne (receptbelagda).

Halsinfektioner

Små barn kan inte tala om att de har ont i halsen. Tecken på halsinfektion är då ofta feber och ibland kräkningar. Det går oftast över på en eller ett par dagar utan särskild behandling. Håller febern i sig och är barnet ilsket rött i halsen kan det röra sig om en infektion med "scharlakansbakterie" som ska behandlas med penicillin.

Öroninfektioner

Öroninfektioner är mycket vanliga hos små barn. Sjukdomen blir mindre vanlig då barnen blir äldre. Öroninfektioner kommer ofta då barnet varit snuvigt en tid, men kan uppträda plötsligt som första tecknet på en luftvägsinfektion. Barnet skriker, tar sig åt ena eller båda öronen och har ofta feber. Ibland går det hål på trumhinnan och var rinner ut ur hörselgången. Öroninfektion behandlas med penicillin, läsdroppar och ibland med "antihistaminika". Möjligen kan öroninfektioner förebyggas om barn vid snuva får näsdroppar och/eller "antihistaminika". Hos barn som har mycket täta öroninfektioner opererar man in plaströr i trumhinnan för att vädra mellanörat. Dessa får sitta tills de trillar ut av sig själva, vilket brukar ske efter ett halvt till ett år. Följdtillstånd ned hörselnedsättning efter öroninflammationer var vanlig; förr men förekommer nu endast ytterst sällan.

Hosta

Lös hosta uppträder ibland hos snuviga barn då de ligger. Snuvan rinner ner i halsen och irriterar till hosta.

En torr "skrällande" hosta uppträder vid krupp och kikhosta. Krupp förekommer mest i småbarns- och förskoleålderna och är ovanlig hos spädbarn. Det orsakas av virus som ger svullnad av luftstrupens slemhinnor. Barnen är heta och har torrhosta och svårigheter att andas in. Barn med krupp

vill och ska sitta upp för att lättare kunna andas. Lindrig krupp behandlas med vattenånga, hostmedicin och ”antihistaminika”. Läkare bör alltid kontaktas då krupp inte sällan är ett allvarligt tillstånd som kräver övervakning på sjukhus.

Lös eller hård hosta kan också vara tecken på luftrörskatarr eller lunginflammation. Om hosta inte viker på några dagar och särskilt om barnet har feber bör barnet undersökas av sjuksköterska eller läkare. Barnet kan behöva hostmedicin och eventuellt penicillin eller liknande om det finns tecken på infektion med bakterier.

Mag- och tarmsjukdomar

”Maginfluensa”

Mag- och tarminfektioner hos spädbarn kan lätt bli allvarliga och kräva dietbehandling. Då denna behandling är ormsständig bör barn med *akuta* diarréer eller kräkningar ej behandlas på daghemmet. Sjukdomen är mycket smittsam och svår att förebygga inom en daghemsgrupp. Det kan dock rekommenderas att man alltid har som rutin att tvätta händerna mellan varje barn och att på skötbord använda cellstoff eller liknande, som byts mellan varje barn.

Infektioner ger diarréer och/eller kräkningar. Barnen har vanligen inte feber. Om barnen förlorar mycket vätska blir de mörka och ”håliga” runt ögonen, slöa och ointresserade av omgivningen. Man bör hålla kontakt med sjuksköterska eller läkare under behandlingen. Man behandlar barnen genom att ge vätska (te eller kokt vatten) ofta och i små mängder åt gången. Vid enbart diarréer kan man använda morotts- eller blåbärssoppa i stället för te. Vätskan ska innehålla salt (en tesked per liter) och druvsocker (10 teskedar per liter). Efter ungefär ett dygn byter man gradvis mot ökade mängder stoppande välling (tex majs-, pellargon-). Blir barnet slött kan det

behöva sjukvård och få vätska direkt in i blockkärlen (sk "dropp").

Huuden kring tarmöppningen blir ofta irriterad, röd, ibland sårig. Använd kalkpasta eller annan vätskeavstötande salva. På öppna sår penslas metylrosanilin (1 %ig) med en örönpinne. Detta medel är bakteriedödande och effektivt, men det är starkt blålila och färgar av sig. Låt barnet ligga med naken stjärt och "vädra". Det viktiga är att huden torkar ordentligt innan man sätter på en salva och blöjor.

Kräkningar och diarréer beror vanligen på en infektion, men det finns kirurgiska åkommor som kan ge liknande sjukdomstecken. Förr var man övertygad om att diarréer och många andra sjukdomstecken, t ex hög feber, ofta orsakades av tandsprickning. Numera accepterar man att tandsprickning eventuellt kan ge något lös avföring och lätt feber, men vid svårare sjukdomstecken letar man efter andra förklaringar.

Förstoppning

Förstoppning är vanligt hos småbarn. Det beror ofta på felaktiga matvanor med t ex för mycket söt mjölk. Ibland kommer det efter en mag- och tarminfektion som behandlats alltför effektivt. Trög avföring kan orsaka sprickbildning kring tarmöppningen. Detta ger upphov till smärta då avföring passerar. Barnet kan få "pottskräck". Det håller emot avföringen och förstoppningen förvärras. Då en hård klump får sitta en tid innanför tarmöppningen irriteras tarmväggen, som vätskar sig. Vätskan rinner ut och det ser egendomligt nog ut som barnet har diarré. Behandlingen består av lösande kost (filmjölk, grovt bröd, messmör, fruktpuréer), ibland kompletterad med fikonsirap (1-2 teskedar dagligen) eller linfrö (1 matsked som sväller i ett halvt glas vatten över natten och sedan smaksätts med koncentrerad saft). Då dietbehandlingen inleeds behöver tarmen ibland tömmas nerifrån med lavemang. Detta kan man i regel få hjälp med på barnavårdscentralen eller distriktsläkarmottagningen. Lavemang ska inte an-

nat än i undantagsfall användas upprepade gånger då de förslappar tarmen. För att minska pottschräcken kan man smörja med litet lokalbedövande salva (receptbelagd) runt och i tarmöppningen. Försök vänja barnet vid regelbundna matvanor, vilket hjälper barnet att få regelbunden avföring. Det finns nämligen en reflex från magen till tjocktarmen, vilket innebär att då magen fyllts drar tjocktarmen ihop sig och så känner barnet att det vill bajsa.

Springmask

Springmask är en vanlig infektion hos barn. Maskarna bor i tarmen. De kryper ut på kvällen eller natten. De ser ut som tjocka sytrådar. Honan lägger ägg i vecken kring tarmöppningen. Detta orsakar klåda. Barnen river sig. De får då ägg under naglarna. Om de sedan stoppar ett finger i munnen infekterar de sig själva på nytt och besvären kan pågå länge. Huden kring tarmöppningen blir röd, svullen och irriterad. Äggen sprids också lätt till lekkamrater. Behandlingen är lätt och effektiv. Det räcker med att ta maskmedicinen först en gång, och sedan upprepa det efter 14 dagar. Avföringen blir röd under något dygn efter medicineringen.

Hudsjukdomar

Utslag beror vanligen på irritation, t ex blöjor och kiss, allergi eller infektioner. Infektionen kan vara virus (rödlå hund, mässling, vattenkoppor), bakterier (scharlakansfeber, impetigo), svamp (candida) eller andra organismer (skabb).. För att ”typa” ett utslag undersöker man var på kroppen det började, var det syns tydligast, om det kliar och hur det ser ut. Allergiska utslag kliar alltid. De smittar inte i motsats till infektiösa utslag.

Hudirritation mot blöjorna avhjälpas bäst med luftning – dvs lämna stjärten bar flera timmar i sträck.

Allergiska utslag

Spädbarnsallergi brukar yttra sig som utslag. Astma och hönsnuva som också beror på allergi är ovanligt hos spädbarn. Allergiskt utslag uppträder hos allergiska individer när de kommer i kontakt med något som de är överkänsliga för. Det kan vara text mat, kläder, blommor eller djur. Apelsiner, aprikoser, tomat, jordgubbar, ägg, choklad, nötter är bland de vanligaste orsakerna till födoämnesallergi. Ylle direkt mot kroppen och täta plastbyxor framkallar också ofta utslag hos allergiska barn. Behandlingen är naturligtvis framför allt att försöka ta reda på vad barnet inte tål och helt undvika att barnet får kontakt med detta ämne. Man ger ibland medicin mot den besvärande klådan (antihistaminika) och lokalt på huden används salvor av olika typer (text salicylsyrevaselin och tjärtsalva, som är receptfria, och hydrocortisonsalva, som är receptbelagd).

Impetigo

Infektion i huden av scharlakansbakterier ger impetigo (svinkoppor). Det är vanligt hos barn med scharlakansfeber. Ibland ger även andra bakterier (text stafylokocker) impetigo. Impetigo är ett ytligt sår med honungsgul skorpa. Det sitter oftast i ansiktet men kan uppträda var som helst på kroppen. Det smittar lätt till andra barn. Det behandlas med att man gnuggar huden ordentligt med tvål och vatten så att skorpan lossnar och det eventuellt börjar blöda litet. Ibland används bakteriedödande salva (som är receptbelagd), men tvättningen är viktigast. Därefter sätter man på ett förband så att barnet inte river sig och för smittan vidare. Med en effektiv behandling får man bort infektionen på några dagar. Vid utbredda utslag kann penicillinbehandling vara nödvändig.

Barnsjukdomar

Till barnsjukdomarna räknas kikhosta, mässling, påssjuka, röda hund, scharlakansfeber, vattenkoppor och även den mindre kända tredagarsfebern. De flesta barnsjukdomarna får man bara en gång, men scharlakansfeber kan man få flera gånger. Spädbarn har skydd upp till 6 månaders ålder mot alla de barnsjukdomar, som modern har haft med undantag av kikhosta och scharlakansfeber. Spädbarn bör inte få kikhosta och mässling, medan de andra barnsjukdomarna inte är värre att få under det första levnadsåret än under de övriga barnåren. För alla barnsjukdomarna gäller att de ger svårare symtom hos vuxna än hos barn. Det är önskvärt att alla får påssjuka, röda hund och vattenkoppor som barn.

Vaccin mot barnsjukdomar

Det finns vaccin mot flera av barnsjukdomarna.

Kikhosta ingår, tillsammans med stelkramp och difteri, i trippelvaccination, vilken ges till så gott som alla svenska spädbarn i åldern 3–6 månader.

Mässlingsvaccination rekommenderas då denna sjukdom ofta är besvärlig med hög feber och svår hosta. Den ges på barnavårdscentralerna till barn efter 1 års ålder.

Röda hund-vaccin ges till flickor i klass 6 om de ej haft sjukdomen. Röda hund hos en gravid kvinna kan nämligen ge svåra skador på fostret.

Påssjukevaccin rekommenderas till pojkar justt före puberteten om de inte haft sjukdomen. Påssjuka hos män efter puberteten ger ofta testikelinflammation, vilket är mycket smärtsamt och även i sällsynta fall kan orsaka sterillitet.

Läkarkontakt

Barn under 2–3-årsåldern som utsätts för smitta med mässling

bör få gammaglobulin. Det ska ges snabbt efter barnet smittats. Då kan mässlingen förhindras eller lindras. Mässlingsvaccinerade barn är naturligtvis skyddade mot mässling och behöver ej denna behandling.

Infektioner med scharlakansbakterier ska alltid behandlas med penicillin. Barn, liksom vuxna, som varit i kontakt med fall av scharlakansfeber och som har ont i halsen eller har infekterade sår ska läkarundersökas och penicillinbehandlas vid behov. Vanligen försvinner dessa bakterier efter 2–3 dagars penicillinbehandling.

Gravida kvinnor, både personal och mödrar, som smittats med röda hund måste söka läkare om de tror att de ej haft sjukdomen.

Män i eller över puberteten som ej haft påssjuka och smittats med denna sjukdom kan få gammaglobulin, vilket eventuellt kan lindra symtomen.

Olycksfall

Råkar ett barn ut för ett olycksfall är det en bra regel att ringa sjukhuset innan man far in dit. En sjuksköterska kan ge råd per telefon och i många fall kan man avvakta med ett eventuellt sjukhusbesök. Har barnet ont kan man ge värkmedicin (Alvedomsirap, barnalbyl eller liknande).

Skallskada

Skallskador *utan* att barnet varit avsvimmat behöver i allmänhet inte observeras på sjukhus. Låt barnet vila. Det är vanligt att barneen mår illa och kräks. Ge därför bara lätt föda som t ex nypoonsoppa. Observera barnet första dygnet efter skadan.

Klämskador och sår

Undersök såret. Tvätta med tvål och vatten. "Gliparr" såret kan det behöva sys. Ett klämt finger kan man ofta aavvakta med. Blii nageln blå kan man behöva hjälp av sjuksköterska eller läkare.

Brännskador

Spola eller badda brännskadan med kallt vatten undder lång tid, 20 till 30 minuter. Sätt sedan på en kompress. Om skadan är större än en barnhandflata bör man söka läkare.

Bett

Hund-, katt- och människobett är i många fall ytliga. De tvättas med antiseptisk lösning och sedan sätter man på en kompress. Har barnet fått sina tre "trippel" är det skyddat mot stelkramp i 10 år och behöver alltså inte fara till sjukhus för att få en ny spruta.

Insektsbett kan ofta bli stora men behöver sällan sjukhusbehandling. Badda med något klådstillande medel.

Tandskador

Tandläkare brukar rekommendera att tänder som fått ett ordentligt slag ska röntgas.

Förgiftningar

De flesta förgiftningsfallen behöver undersökas och behandlas på sjukhus. Men kom ihåg att ringa först så att man inte far in i onödan. Man kan också ringa från hela landet till giftinformationscentralen på Karolinska sjukhuset i Stockholm, tfn 08/33 12 31.

Litteratur

- Arvidsson, T, Barnobservationer i förskolan. LiberLäromedel, 1974
- Barn & UUnge, Nya institutionsformer, B&U Debatt. Köpenhamn
- Betaenkning nr 654, 1972, Betaenkning om omlaegning av daginstitutionernas strukturer, Afgivet af born og ungdomsforsorgens arbejde i Danmark, Socialstyrelsen juni 1976
- Blomqvist, K, En studie av 34 förskolebarns interaktioner. IAN-rapport nr 87 Pedagogiska institutionen vid Stockholms Universitet, 1973
- Blomqvist, K, Koltbarns konflikter. Trebetygsarbete i pedagogik vid Stockholms Universitet, 1970
- Bratt, N, I, Den tidiga jagutvecklingen. Bonniers 1974
- Bronfenbrenner, U, Två barndomsvärldar. Wahlström & Widstrand, 1971
- Bruun, UU-B, Förskoleålderns psykologi. Esselte Studium, 1974
- Carlberg, G, Guvå, Teurnell, Konsultation i förskolan, Rapport från Stockholms Läns Landsting, Sociala nämnden, 1977
- Carlsson, N, Karlsson, Åkerman. Barn 0-2 år, Utveckling i samspel. Liber 1976
- Edenhammar, K, Småbarnsavdelningen är en liten värld för sig. Familjestödsutredningen vid socialdepartementet och socialstyrelsen. Rapport, juni 1976
- Elkind, I D, Barn och unga i Piagets psykologi. Natur och Kultur, 1972
- Erasmussen, T, Barns språkutveckling. Bonniers, 1970
- Erikson, E H, Barnet och samhället. Natur och Kultur, 1969
- Familjestödsutredningen, Daghem för små barn. LiberFörlag, 1978
- Fraiberg, S, De magiska åren. Aldus/Bonniers, 1965
- Förskolan del 1 och 2. 1968 års barnstugeutredning SOU 1972:26, 27. LiberFörlag
- Hektor, S, Säfstad. Att börja på daghem. Esselte Studium, 1976
- Hälsorisker och hälsovård för barn i daghem. DsS 1978: 15. Socialdepartementet

Invandrabarn i förskolan. Arbetsplan för förskolan del 4. Socialstyrelsen. LiberFörlag 1976.

Jalmert, L, Iors barn – om värderingar inom forskning. Familjestödsutredningen vid socialdepartementet och socialstyrelsen. Rapport, 1975

Jonsson, G, Det sociala arvet. Tidens förlag, 1969

Jonsson, G, Att bryta det sociala arvet. Tiden/Folksam, 1973

Kärby, G, Utveckling i grupp, LiberLäromedel, 1977

Ladberg, G, Daghem. Förvaringsplats eller barnmiljö? Prisma, 1974

Ladberg, G, Psykologi för vår vardag. Esselte Studium, 1976

Lagerbielke G, Med indianpärlor från vaggan till graven. Stegelands, 1978

Liljeström, L, Uppväxtvillkor. LiberFörlag, 1975

Liljeström, L, Våra barn, andras ungar. LiberFörlag, 1976

Michélsen, L, Dialogpedagogik på småbarnsavdelningar. Familjestödsutredningen vid socialdepartementet och socialstyrelsen. Rapport nr 5, 1977

Miljö och material i förskolan. Lekmiljörådet/socialstyrelsen. LiberFörlag, 1974

Norén-Björn E, Lek, lekplatser, lekredskap. Lekmiljörådet. LiberFörlag, 1977

Om förskola. Socialstyrelsen anser, 1978:2

Piaget, J, Barns själsliga utveckling. LiberLäromedel, Lund 1968

Rasmussen, L, Utvecklingspsykologi. Wahlström & Widstrand, 1970

Rinnan, T, Samarbeta mellan föräldrar och personal i förskolan – en sammanfattning av forskning och litteratur. Familjestödsutredningen vid socialdepartementet och socialstyrelsen. Rapport nr 3, 1976.

Samverkan barnomsorgen. Studiehäfte, Socialstyrelsen. LiberLäromedel, 1978

Servais Bentzen, B, Barnmotorik. Esselte Studium, 1975

Sjöblom, K, Åtta spädbarn börjar på daghem. Wahlström & Widstrand, 1974

Sjögren-Olsson, E, Vårt och deras dagis. Rapport nr 4. Familjestödsutredningen vid socialdepartementet och socialstyrelsen, 1976

Strangert, K, Infections in young children attending day-care centers. Stockholm 1976. Diss.

Söderlund, A, Spädbarn på daghem, i familjedaghem och hemma. Pedagogiska institutionen vid lärarhögskolan i Stockholm, 1975

Söderlund, A, William-Olsson, I, Försöka duger. Utvärdering av försöksverksamhet enligt barnstugeutredningens förslag. Rapport 1, Pedagogiska institutionen vid lärarhögskolan i Stockholm, 1977

Vi lär av varandra. Om samspel och planering i förskolan. Arbetsplan för förskolan, del 2. LiberFörlag, 1975

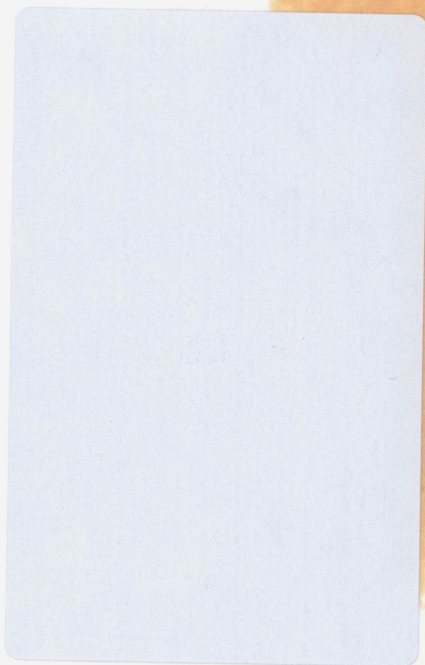
Vi upptäcker och utforskar. Att arbeta naturvetenskapligt i förskolan. Arbetsplan för förskolan, del 3. Socialstyrelsen. LiberFörlag, 1975

Viklund, M, Barnen behöver oss. Socialstyrelsen. LiberLäromedel, 1978

Vår förskola. En introduktion till förskolans pedagogiska arbete. Arbetsplan för förskolan, del 1. Socialstyrelsen. LiberFörlag, 1975

BIBLIOTEKET
IMÖLNDAL

KS

Små barn i daghem

Hur ser ett bra dagis för de minsta barnen ut? De första levnadsåren är viktiga i en människas liv. Att arbeta medvetet, med känsla och utifrån goda kunskaper i vardagliga situationer är därför nödvändigt.

Tanken att låta de minsta barnen (1/2–3 år) börja på dagis väcker fortfarande oro hos många människor. *Små barn i daghem* behandlar de attityder som finns till att ha små barn i daghem. Det lilla barnets utveckling skildras på ett nytt sätt, sedd inifrån barnet. Barnets naturliga strävan att göra tillvaron begriplig och att kunna påverka den behandlas mycket ingående i boken. Liksom detta att även de minsta barnen behöver få lära känna och leka med andra barn, både stora och små. Under rubriker som "Att skiljas och mötas" och "Leken – ett sätt att lära känna omvärlden" beskrivs vardagen på dagis. Boken avslutas med ett vägledande kapitel om olycksfall och små barns sjukdomar.

Små barn i daghem utgör femte delen i serien *Arbetsplan för förskolan*. Boken, som är baserad på aktuell forskning och försöksverksamhet, har utarbetats av socialstyrelsen i nära samarbete med Familjestödsutredningen. Den är skriven för förskolepersonal, studerande, föräldrar och andra intresserade av små barns fostran och utveckling.

LiberFörlag

ISBN 91-3